

**KİTABXANAŞÜNASLIQ
VƏ
BİBLİOQRAFIYA**

LIBRARIANSHIP AND BIBLIOGRAPHY

БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЕ И БИБЛИОГРАФИЯ

ISSN 2079-4150

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
TƏHSİL NAZİRLİYİ

BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ

KİTABXANAÇILIQ-İNFÖRMASİYA FAKÜLTƏSİ

**KİTABXANAŞÜNASLIQ
VƏ
BİBLİOQRAFİYA**

Elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal

№ 2 (41) * 2017

*Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Ali Attestasiya Komissiyası Rəyasət Heyətinin
2010-cu il 30 aprel tarixli (protokol №10-R) qərarı ilə
təsdiq olunmuşdur.*

1997-ci ilin oktyabrından nəşr olunur

Azərbaycan Milli
Kitabxanası

BAKİ – 2017

23475

Təsisçi və baş redaktor:

professor Xəlil İSMAYILOV
Dosent Nadir İSMAYILOV (Baş redaktorun müavini)

Redaksiya heyəti:

1. *Professor Abuzər XƏLƏFOV*
2. *Professor Zöhrab ƏLİYEV*
3. *Professor Bayram ALLAHVERDİYEV*
4. *F.e.d. Aybəniz ƏLİYEVƏ-KƏNGƏRLİ*
5. *Professor Kərim TAHİROV*
6. *Dosent Knyaz ASLAN*
7. *Dosent Sevdə XƏLƏFOVA*
8. *Tamella İSMİXANOVA*
9. *Mələk HACIYEVA*
10. *Rəşad QARDAŞOV (Məsul katib)*
11. *Elçin Arif oğlu ƏHMƏDOV (korrektor)*

K 73 **Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal.**
№ 2 (41)/2017.– Bakı: Mütərcim, 2017. 144 səh.

Redaksiyanın ünvanı:

AZ-1073/1. Bakı şəhəri, Zəhid Xəlilov küçəsi 23,
2 №-li tədris korpusu, IV mərtəbə, Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi,
“Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya” jurnalının redaksiyası
Telefon: 510-17-60

© “Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya”, 2017

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
БАКИНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННЫЙ ФАКУЛЬТЕТ

**БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЕ
И
БИБЛИОГРАФИЯ**

Научно-теоретический,
Методический и практический журнал

№ 2 (41) * 2017

Утвержден решением
Президиума Высшей Аттестационной Комиссии
при Президенте Азербайджанской Республики
от 30 апреля 2010 года (протокол № 10-Р)

Выходить с октября 1997 года

БАКУ – 2017

ББК – 78
К 73

Учредитель и главный редактор:

профессор Халил ИСМАИЛОВ

Доцент Надир ИСМАИЛОВ (зам главного редактора)

Редакционная коллегия:

1. Профессор Абузар ХАЛАФОВ
2. Профессор Зохраб АЛИЕВ
3. Профессор Байрам АЛЛАХВЕРДИЕВ
4. Д.ф.н. Айбениз АЛИЕВА-КЕНГЕРЛИ
5. Профессор Керим ТАХИРОВ
6. Доцент Князь АСЛАН
7. Доцент Севда ХАЛАФОВА
8. Тамелла ИСМИХАНОВА
9. Мелек ГАДЖИЕВА
10. Рашид ГАРДАШОВ (овт. секретарь)
11. Эльчин А. АХМЕДОВ (корректур)

73 Библиотекосведение и библиография: научно-теоретический, методический и практический журнал. № 2 (41)/2017. – Баку: Мутарджим, 2017. – 144 стр.

Адрес редакции:

AZ-1073/1 г.Баку, ул. Захида Халилова 23,
учебный корпус №2, этаж IV, Библиотечно-информационный факультет,
редакция журнала «Библиотекосведение и библиография»
Тел.: 510-17-60

© «Библиотекосведение и библиография», 2017

ISSN 2079-4150

MINISTRY OF EDUCATION
OF AZERBAIJAN REPUBLIC

BAKU STATE UNIVERSITY
LIBRARIANSHIP AND INFORMATION DEPARTMENT

**LIBRARIANSHIP
AND BIBLIOGRAPHY**

Scientific and theoretical, methodical
and practical journal

№ 2 (41) * 2017

*Approved by the decision
of the Presidium of the Supreme Attestation Commission
Under the President of the Republic of Azerbaijan from 30 April 2010
(protocol № 10-R)*

Publishing since October 1997

BAKU – 2017

Founder and editor in chief:

professor Khalil ISMAILOV

Docent Nadir ISMAILOV (assistant editor in chief)

Editorial board:

1. *Professor Abuzar KHALAFOV*

2. *Professor Zohrab ALIYEV*

3. *Professor Bayram ALLAHVERDIYEV*

4. *Ph.D. Aybeniz ALIYEVA-KANGARLI*

5. *Professor Karim TAHIROV*

6. *Docent Knyaz ASLAN*

7. *Docent Sevda KHALAFOVA*

8. *Tamella ISMIKHANOVA*

9. *Melek HAJIYEVA*

10. *Rashad GARDASHOV (executive secretary)*

11. *Elchin A.AHMADOV (Proofreader)*

K 73 **Librarianship and bibliography: The scientific-theoretical, methodical and practical journal.** № 2 (41)/2017.– Baku: Mutarjim, 2017. – 144 p.

Editorial address:

AZ-1073/1, Baku, st. Zahid Khalilov, 23, an educational building №2,
Floor IV, Librarianship and information department,
Edition of “Librarianship and bibliography” journal;
Tel.: 510-17-60

© “Librarianship and bibliography”, 2017

MÜNDƏRİCAT

X.İsmayilov N.İsmayilov	<i>Kitabın tipologiyası milli kitabşünaslığın aktual problemi kimi.....</i>	13
N.İsmayilov S.Mütəllimova	<i>Elmi istinadlı informasiya resursları.....</i>	20
A.Əliyev	<i>Elektron kitabxanaların komplektləşdirilməsinin bəzi məsələləri.....</i>	26
S.Sadiqova	<i>Hindistanda milli bibliografiya.....</i>	35
Z.Rzayeva U.Manafova	<i>Mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin informasiya axtarışı işində yeni texnika və texnologiyaların tətbiqi.....</i>	42
İ.Bayramova	<i>Azərbaycan Respublikasının regionlarının kitabxana-informasiya resurslarının yerləşməsi və kadr təminatının müasir vəziyyəti</i>	47
R.Qardaşov	<i>Respublika elmi tibb kitabxanasının elektron kataloqu.....</i>	58
D.Məmmədli	<i>Şəki-Zaqatala iqtisadi regionunda kitabxana-informasiya resurslarının yerləşdirilməsi məsələləri.....</i>	65
Ş.Hüseynova	<i>Azərbaycan Respublikasının kitabxana işi və informasiyalaşdırma üzrə qanunvericiliyində tələbatçı və informasiya tələbatı məsələləri.....</i>	74
V.Məmmədova	<i>Avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemlərinin seçimi və tətbiqi məsələləri.....</i>	81
G.Hacıyeva	<i>Azərbaycanın orta əsr memarlıq və inşaat sahəsi üzrə sənəd-informasiya resursları.....</i>	94
E.Gülalhyev	<i>Nadir və qiymətli nəşrlərin elektron kitabxanasının yaradılması texnologiyası.....</i>	98

S.Kərimova	<i>Azərbaycanda biznes mühitinin kitabxana-informasiya təminatı (M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının iş təcrübəsi kontekstində).....</i>	107
O.Usubaliev	<i>Müasir dövrün tələbləri kontekstində kitab müəlləsi problemi.....</i>	116
F.Saniyeva	<i>Elmi kitabxanalarda elektron kataloqun yaradılmasının müasir problemləri.....</i>	121
E.Əhmədov	<i>Kitabxanalarda yeni tendensiya – Maker space.....</i>	128
X.İsmayılov	<i>Milli kitabşünaslıq elminin tanınmış nümayəndəsi Prof.Bayram Allahverdiyev – 80.....</i>	132

СОДЕРЖАНИЕ

X.Исмаилов Н.Исмаилов	<i>Новый научный вклад в Азербайджанский книговедение.....</i>	13
Н.Исмаилов С.Муталлимова	<i>Информационные ресурсы научного цитирования</i>	20
А.Алиев	<i>Некоторые проблемы набора электронных библиотек.....</i>	26
С.Садыгова	<i>Национальная библиография в Индии.....</i>	35
З.Рзаева У.Манафова	<i>В информационном поиске Централизованных библиотечных систем внедрение новых технологий и технологий.....</i>	42
И.Байрамова	<i>Современное состояние размещения библиотечно –информационных ресурсов и кадровое обеспечение в регионах Азербайджанской Республики.....</i>	47
Р.Гардашов	<i>Электронный каталог Республиканской научной медицинской библиотеки.....</i>	58
Д.Мамедли	<i>Вопросы размещения библиотечных и информационных ресурсов в экономическом регионе Шеки-Загатала.....</i>	65
Ш.Гусейнова	<i>Вопрос информационных потребностей и потребителей в законодательстве Азербайджанской Республики по библиотечному делу и информатизации.....</i>	74
В.Мамедова	<i>Интегрированные библиотеко-информационные системы: вопросы выбора и внедрения</i>	81
Г.Гаджыева	<i>Документно-информационные ресурсы по архитектуре и строительству Азербайджана средневековые времена.....</i>	94

Э.Гюлалев	<i>Технология электронной библиотеки редких и ценных книг.....</i>	98
С.Каримова	<i>Библиотечно-информационная система обеспечения бизнес-сектора в Азербайджане (В контексте Национальной библиотеки Азербайджана имени М. Ахундова).....</i>	107
О.Усубалев	<i>«Проблема чтения книги в контексте современных требований».....</i>	116
Ф.Саныева	<i>Современные проблемы создания электронного каталога научных библиотеках</i>	121
Е.Ахмедов	<i>Новые тенденции в библиотечном пространстве – Maker space.....</i>	128
Х.Исмаилов	<i>Известный представитель национальной книговедения профессор Байрам Аллахвердиев - 80.....</i>	132

CONTENTS

Kh.Ismailov N.Ismailov	<i>The typology of the book as the actual problem of national book science.....</i>	13
N.Ismailov S.Mutallimova	<i>Information resources of scientific citation.....</i>	20
A.Aliyev	<i>Some problems of recruitment of the electronic libraries.....</i>	26
S.Sadigova	<i>National bibliography in India.....</i>	35
Z.Rzayeva U.Manafova	<i>Applying modern technique and technologies on the information-search systems of Centralized Library Systems.....</i>	42
I.Bayramova	<i>Contemporary conditions of the settle of library-information resources and present situation of its staff provision in the regions of the Azerbaijan Republic.....</i>	47
R.Gardashov	<i>The electronic catalogue of the Republican Scientific Medical Library.....</i>	58
D.Mammadli	<i>The distribution issues of library and information resources in the Shaki-Zagatala economic region.....</i>	65
Sh.Huseynova	<i>The issue of information users and their demands in legislation of the Republic of Azerbaijan on librarianship and informatization.....</i>	74
V.Mammadova	<i>Integrated library systems: selection and implementation issues.....</i>	81
G.Hajiyeva	<i>Information resources on architectural and construction science of azerbaijan in the medieval century.....</i>	94
E.Gulaliyev	<i>The technology of the electronic library of rare and valuable books.....</i>	98

S.Karimova	<i>Library-information support system of business environment in Azerbaijan (In the context of Azerbaijan National Library named after M. Akhundov).....</i>	107
O.Usubaliyev	<i>The problem of reading the book in the context of modern requirements</i>	116
F.Saniyeva	<i>Research in libraries electronic catalog of the modern problems.....</i>	121
E.Ahmadov	<i>New tendencies in library – Maker space.....</i>	128
Kh.Ismailov	<i>The well-known representative of the national book science Prof. Bayram Allahverdiyev - 80.....</i>	132

KİTABIN TİPOLOGİYASI MİLLİ KİTABŞÜNASLIĞIN AKTUAL PROBLEMİ KİMİ

Xəlil İsmayılov

BDU-nun Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri kafedrasının müdiri, Əməkdar mədəniyyət işçisi, tarix elmləri doktoru, professor

Nadir İsmayılov

BDU, Bibliografiyaşünaslıq kafedrasının müdiri, dosent

Новый научный вклад в Азербайджанский книговедение

Резюме: В статье проблема типологии книги является одной из фундаментальных проблем национального книжного магазина, а в современном мире сравнительный анализ осуществляется прикосновением к проблеме книжной типологии в мировой литературе. В этом аспекте статья также содержит всесторонний обзор фундаментальной монографии «Типология книги», опубликованной известным ученым профессором Б.В.Аллахвердиевым. Монография широко анализируется с точки зрения ее научно-теоретического и практического значения с точки зрения современной библиотечной науки, библиотечной науки и научной науки.

The typology of the book as the actual problem of national book science

Resume: The article is analysed about the problem of typology of the book is one of the fundamental problems of the national bookstore, and in the modern world, comparative analysis is carried out by touching the problem of book typology in world literature. In this aspect, the article also provides a broad overview of the fundamental monograph "The Typology of the Book" by Professor B.V.Allahverdiyev, renowned scientist and scientist, and widely analyzes the scientific and theoretical and practical significance of monographs, especially in terms of contemporary library science, library science, and scientific science.

Açar sözlər: kitab, sənəd, tipologiya, kitab tarixi, B.Allahverdiyev, kitabın tipologiyası, sənəd-kommunikasiyaları, kitabxana, sənəd fondu, monoqrafiya, kitab fondu.

Ключевые слова: книга, документ, типология, история книги, Б.Аллахвердиев, типология книг, документальные коммуникации, библиотека, фонд документов, монография, книжный фонд.

Keywords: book, document, typology, book history, B.Allahverdiyev, book typology, documentary communications, library, document fund, monography, book fund.

Kitabın tipologiyası problemi dünya kitabşünaslığında aktual elmi istiqamətlərdən biridir. Bu aspektdə görkəmli kitabşünas alimlər əsaslı elmi tədqiqatlar, fundamental ümumiləşdirmələr aparmışlar. Kitabın tipologiyası problemləri Azərbaycan kitabşünaslığında da aktual elmi problem kimi kitabşünas alimlər tərəfindən ciddi tədqiqatlarla xarakterikdir. Bu mənada Azərbaycan kitabşünaslıq elminin görkəmli araşdırıcısı, qocaman alim, prof. B.V.Allahverdiyevin elmi fəaliyyəti xüsusilə qeyd edilməlidir.

Professor B.Allahverdiyev uzun illər kitabşünaslığın müxtəlif problemlərini araşdırmış kitabşünas alimlər H.Həsənov, Ə.Xələfov, İ.Vəliyev və başqalarının elmi-nəzəri araşdırmalarını, tədqiqatlarını, ümumiləşdirmələrini daha geniş miqyasda davam etdirərək, demək olar ki, müasir şəraitdə Azərbaycan kitabşünaslıq elminin aparıcı simasına çevrilmişdir.

Tarix elmləri doktoru, professor B.V.Allahverdiyev 50 ilə yaxındır ki, BDU-da tədris-pedoqoji və elmi-tədqiqat işi ilə məşğuldur və onun elmi tədqiqat fəaliyyəti daim elmi ictimaiyyətin diqqətini cəlb edir. Alimin elmi fəaliyyəti əsasən kitab, kitabçılıq işi, ümumiyyətlə, kitabşünaslığın nəzəri, təcrübi və metodiki problemlərinə həsr olunmuşdur. Professorun indiyədək apardığı tədqiqat işlərinin nəticəsi olaraq çox böyük elmi nailiyyətlər əldə olunmuşdur. Belə ki, professor B.V.Allahverdiyevin əlyazma kitabının yaranmasına, inkişafına, tərtibatına ayrı-ayrı elm sahələri üzrə kitab nəşrinə, kitabçılıq işinin nəzəri və təcrübi məsələlərinə aid 10 addan çox kitab, monoqrafiya, dərslik, dərs vəsaiti çap olunmuşdur. “Kitablar haqqında kitab” (1972), “Kitabşünaslıq” (1974), “Müasir mərhələdə kitab ticarətinin təşkili” (1996), “Azərbaycan kitab tarixi” (2001), “Ümumi kitab tarixi” (2003), “Kitabşünaslığın əsasları” (2011) və s., bundan başqa müəllifin 300-ə qədər elmi-publisistik məqalələri çap edilmişdir. Bu yaxınlarda müəllifin çox nəfis şəkildə iri həcmli monoqrafiyası çapdan çıxmışdır.

Görkəmli kitabşünas alim, tarix elmləri doktoru, professor Bayram Vəli oğlu Allahverdiyevin “Kitabın tipologiyası” adlı yeni sanballı monoqrafiyası bu yaxınlarda işıq üzü görüb. 564 səhifədən ibarət olan monoqrafiya özündə giriş, on fəsil, nəticə və ədəbiyyat siyahısı hissələrini birləşdirir və Azərbaycan kitab mədəniyyətinin 1920-2010-cu illərdə sahəvi-tipoloji strukturunun formalaşması mərhələlərini müəyyən edən ciddi elmi-tədqiqat işi kimi qiymətləndirilə bilər.

Azərbaycan kitabşünaslığına qiymətli töhfələr vermiş, BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin nəzdində kitabşünaslıq və nəşriyyat işi şöbəsinin açılmasında xüsusi xidmətlər göstərmiş, müvafiq sahəyə dair dərslik, dərs vəsaitləri, tədris-metodik vəsaitlər, monoqrafiyalar, məqalələr yazmış professor B.Allahverdiyevin bu yeni sanballı, müasir elmsünaslığın qarşıya qoyduğu tələblərə uyğun olaraq qələmə aldığı monoqrafiyasında ilk dəfə kitabın tipologiyasının elmi, nəzəri və təcrübi problemləri şərh edilir. Burada kitabın növləri, başqa sözlə, sənədin növləri, tipləri və nəşr tiplərini əmələ gətirən əlamətlər, onların xüsusiyyətləri, prinsipləri öz əksini tapmışdır. Kitabda eyni zamanda, ayrı-ayrı elm sahələri üzrə kitab nəşri, kitab tiplərinin və nəşr tiplərinin yaranması və inkişaf xüsusiyyətləri əhatə edilir. Burada həmçinin, ictimai-siyasi, elmi-texniki, kənd təsərrüfatı, tibb, təhsil, bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq, incəsənət və sənətşünaslıq üzrə kitabı çapdan buraxan nəşriyyatlar, kitab tərtibçiləri, müəlliflər, redaktorlar haqqında da kifayət qədər məlumat verilir.

Monoqrafiyada başlıca məqsəd Azərbaycan kitabının tiplər üzrə nəşrini sistemləndirən amilləri meydana çıxarmaq, kitabın nəşr tipləri üzrə buraxılmasında iştirak edən nəşriyyat, təhsil müəssisələri və elmi idarələrin fəaliyyətlərini təhlil etmək, kitab və nəşr tiplərini elm, texnika, istehsalat və təhsilin inkişafında yerini və rolunu müəyyənləşdirmək məqsədi ilə ilk dəfə olaraq bir sıra elmi-nəzəri və təcrübi problemlərə yönəldilmiş yeni elmi fikirlər irəli sürmüş və kitabın elmi tipologiyası baxımından elmi dövriyyəyə çıxarılan elmi konsepsiyalar irəli sürülmüşdür.

Kitabın tipologiyası baxımından bir sıra dünya və rus kitabşünas alimləri özlərinin ayrı-ayrı məqalələrində kitab tipologiyası problemlərinə toxunmuş və bir sıra sanballı fikirlər irəli sürmüşlər. Kitabın tipologiyası haqqında yeni fikir və mülahizələr söyləyən alimlərdən biri F.A.Yermolayeva 1970-ci ildən “Kitab: tədqiqatlar və materiallar” məqaləsində, daha sonra İ.O.Morqenştein, A.A.Qreçixana, A.U.Çerniyak və başqaları fikirlər irəli sürmüşlər. Professor B.Allahverdiyev özündən əvvəlki müəlliflərin fikirlərinə hörmətlə yanaşmış, kitabşünas alim kimi özünün uzun müddətli elmi-pedoqoji təcrübəsinə əsaslanaraq müasir tələblər baxımından, kitabşünaslığın yeni metodologiyası baxımından çox qiymətli yeniliklər irəli sürmüşdür.

Monoqrafiyanın strukturu və tərtibatı elmi ictimaiyyətin fikrinə əsaslanaraq söyləsək, olduqca xoşagələn bir formada tərtib olunmuşdur. Müəllif haqlı olaraq, əsərin birinci fəslində kitabın tipologiyasının nəzəri problemlərinə həsr etməklə, tipoloji əlamətlər, kitabın tipləri və növləri, ümumiyyətlə, çap əsərlərinin növləri, nəşrin növləri bölmələrindən ibarət olmaqla elmi təhlillər aparır, kitabın tipologiyası kitabşünaslığın nəzəriyyəsində əsas problemlərdən olmaqla eyni zamanda kitabşünaslıq fənlərinin formalaşmasında, təcrübi məsələlərin həllində əhəmiyyətli olduğunu elmi dərəcələrlə sübut edir. Monoqrafiyanın girişində göstəriləyi kimi kitab əsasən kitabşünaslıq, jurnalistika sahəsinin tələbləri, nəşriyyat işçiləri üçün nəzərdə tutulduğundan, ayrı-ayrı elm sahələri üzrə kitabın növləri, tipləri və nəşr tipləri, kitabın tipologiyası probleminin obyektini əsaslandırır, onun məzmun və strukturunu müəyyənləşdirir.

Monoqrafiyanın ikinci fəslində müəllif çox düzgün olaraq “Azərbaycanda kitabın tipologiyasının yaranması” problemini tarixi aspektdə XIX əsrin II yarısından 1920-ci ilə qədər olan dövrü tarixi ardıcılıqla tədqiqata cəlb etmişdir. Çox maraqlı bölmələrdən biri kimi bu dövr elmi ictimaiyyət, ayrı-ayrı elm sahələrində çalışan tədqiqatçılar üçün olduqca böyük maraq kəsb edir. Bu dövrdə kapitalist münasibətlərin yaranması, sənaye sahələrinin inkişafı, sənətkarlıq və ticarətin genişlənməsi, Azərbaycanın məhsuldar qüvvələrinin, təbii sərvətlərinin, xüsusilə neftin çıxarılması və emalı, elmi problemlərin həll edilməsi tədqiqat işlərinin aparılmasını, müxtəlif tipli elmi əsərlərin yazılmasını, nəşr edilib yayılmasını tələb edirdi. Bununla əlaqədar olaraq ölkədə kitab çapı da inkişaf edirdi. XIX əsrin II yarısında artıq

tədris, istehsalat-texniki, soraq-məlumat, elmi-kütləvi və s. kitablar ölkədə çap etdirilirdi.

Müəllif bu dövrü tədqiq edərkən çox əhatəli olaraq çap olunan müxtəlif əsərlər haqqında bitkin məlumat verməklə, çap olunan kitabların adı, nəşr yeri və nəşr ili, müəllifləri haqqında geniş təsəvvür yaradır. Maraqlı cəhətlərdən biri budur ki, müəllif bu əsərləri növünə, tipinə həmçinin də elm sahələrinə görə qruplaşdırır və tipoloji əlamətinə görə izahını verir. Həmçinin bu dövrdə nəşr olunan jurnallar haqqında geniş təhlillər verilir, jurnallarda çap olunan materiallar sahəvi olaraq təsəvvür yaradılır. Monoqrafiyada kitab çapından danışmaqla, onu çap edən nəşriyyatlar haqqında müfəssəl məlumatlar bitkin təsəvvür yaradır. Qeyd etmək lazımdır ki, nəşriyyatların yerləşdiyi ərazi və region, onları yaradan müəssisələr, ayrı-ayrı şəxslər, onların hansı sahələr üzrə nəşriyyat fəaliyyəti ilə məşğul olması, hətta ayrı-ayrı nəşr nümunələrinin səhifələri də göstərilir. Bizə belə gəlir ki, bu cür tətqiqatların aparılması artıq yeni bir forma olmaqla, kitabşünaslıq baxımından olduqca qiymətlidir.

Çox maraqlıdır ki, müəllif elmi-bədii əsərlərin nəşri haqqında da monoqrafiyasında çox geniş təsəvvür yaradır. Xüsusilə, A.Şaiqin, R.Əfəndiyevin, S.M.Qənizadənin, A.Səhətin, M.Mahmudbəyovun, S.S.Axundovun Azərbaycan bədii ədəbiyyat nümunələrinin nəşrinə köməklik göstərdikləri vurğulanır, həmçinin özlərinin yazdıqları əsərlər haqqında ətraflı şərh verilir. Müəllif tipoloji və məzmun baxımından bədii ədəbiyyatın nəşri haqqında oxucunu maraqlandıran problemlərə cavab verməyə çalışır.

Əsərdə dərslilər və dərslər vəsaitlərinin nəşrinə, onun poliqrafik tərtibatına xüsusi diqqət yetirildiyi geniş təhlil edilir. Müəllif onu göstərir ki, artıq XX əsrin əvvəllərində yeni tipli məktəblərin fəaliyyətə başlaması Azərbaycanda kitab çapının inkişafına müstəsna təsir göstərmişdir. Dərslilər və dərslər vəsaitlərinin nəşr edilməsində Orucov qardaşlarının məşhur mətbəəsi haqqında oxuculara geniş məlumat verilir.

Monoqrafiyada XIX əsrin II yarısında çap olunan soraq-məlumat ədəbiyyatının nəşri haqqında bir sıra maraqlı tətqiqatları oxuculara çatdırır. Müəllif soraq-məlumat nəşrlərindən danışarkən Cəlal Əfəndi Ünsüzadənin "Kəşkül-mətbəsində çap edilmiş Lüğəti-rusi və rusi türk" (1890) dərsliyinin üçüncü hissəsindən danışılır. Müəllif göstərir ki, S.M.Qənizadənin "Rusca-türkcə lüğəti" 6 dəfə- onlardan beşi oktyabr çevrilişindən əvvəl çap olunmuşdur. Bu Lüğətin hər bir nəşri haqqında orada olan sözlüklərin sayı oxuculara çatdırılır.

Monoqrafiyada digər müəlliflərin lüğətləri, onların həcmi, sözlüklərin sayı öz əksini tapır.

Nəhayət, müəllif tədris kitabı və tədris ədəbiyyatının tipləri haqqında məlumat verir və bunu ayrıca bir bölmə kimi tətqiq edir. Tədris ədəbiyyatının tiplərindən danışarkən haqlı olaraq XIX əsrin axırlarında yaşayıb yaratmış Azərbaycan ziyalıları, maarifpərvər yazıçı və şairlərin dərslilər və dərslər vəsaitlərinin yazılması və nəşr olunmasındakı xidmətləri geniş şərh edilir.

A.Bakıxanovun, M.F.Axundzadənin, M.Ş.Vəzəhin, məşhur şərqşünas alim Mirzə Kazımbəyin xidmətləri dərin hörmət və rəğbətlə yad edilir. Müəllif XIX əsrin II yarısında nəşr olunan dərslilər və tədris ədəbiyyatı haqqında ümumi məlumat verməklə, həm də onların tipologiyasını elmi şəkildə ilk dəfə elmi dövriyyəyə gətirmiş, dərslilərin tipologiyası haqqında ətraflı məlumat vermişdir.

Professor B.V.Allahverdiyev dərslilər və dərslər vəsaitləri və onların yazılması, nəşri və yayılması haqqında ətraflı məlumat verməklə, həm də XIX əsrin II yarısı və XX əsrin əvvəllərində çap olunmuş dərslilər barədə geniş məlumat verməklə yanaşı, o dövrün görkəmli ziyalıları, maarifpərvər elm, təhsil və mədəniyyət xadimlərinin adlarını çəkir.

Monoqrafiyanın III fəslə ictimai-siyasi kitabın tipologiyası problemlərinə həsr olunub. Bu fəsildə müəllif haqlı olaraq, ilk növbədə, ictimai-siyasi kitabın tarixinə nəzər salır, xüsusilə sovet dövlətində çap olunan kitabların xarakterik cəhətlərini, xüsusiyyətlərini və tipologiyasını araşdırır, nəşr növü, nəşr tipi, strukturu onların adlarını, müəlliflərini verməklə başlıca cəhətlərdən biri kimi onların tipologiyasını qələmə almışdır. İctimai siyasi ədəbiyyatdan danışarkən müəllif ictimai siyasi ədəbiyyatın vahid sxemini göstərir. İctimai-siyasi ədəbiyyatın struktur təsnifatını verməklə bölmələr üzrə 4 yerə bölür və izahını verir.

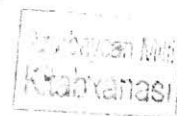
Monoqrafiyada dünya kitabşünaslığının fundamental nəzəri problemlərindən biri olan kitabın tipologiyasına yeni paradigmadan baxılaraq son yüz ilə yaxın bir dövrdə xalqımızın kitab mədəniyyətinə konseptual nəzəri baxış edilmiş, tipləri əmələ gətirən əlamətlər haqqında metodoloji əsaslar işlənib hazırlanmışdır.

Diqqəti cəlb edən əsas məqamlardan biri monoqrafiyada Ümummilli lider Heydər Əliyevin xalqımızın kitab mədəniyyətinin inkişafı sahəsindəki xidmətlərinin xronoloji ardıcılıqla zəngin faktoqrafik və informativ materiallarla geniş əhatə edilməsini xüsusi qeyd etmək lazımdır.

Beləliklə, əminik ki, müasir şəraitdə Azərbaycan kitabşünaslıq elmi, jurnalistika sahəsi və mədəniyyət tarixi üçün böyük elmi-nəzəri və metodoloji əhəmiyyət kəsb edən bu monoqrafiya elmşünaslığın ciddi tələbləri kontekstində yazılması, əhatə etdiyi problemlərin fundamentallığı, elmi-konseptual mahiyyəti etibarilə daim ciddi aktuallıq kəsb edəcəkdir.

Müəllif monoqrafiyanın III fəslinin ikinci bölməsində ictimai-siyasi ədəbiyyatın tipologiyasından bəhs edərkən bu qəbildən olan kitabların geniş şərhini verməklə ayrı-ayrı əsərlərin nəşri və inkişafına xüsusi yer verir. 1960-1980-ci illərin kitab nəşri geniş təhlil olunur ictimai-siyasi ədəbiyyatın sahələri, adları, onların müəllifləri göstərilmiş, nəşr xüsusiyyətləri elmi dövriyyəyə çıxarılmışdır. Monoqrafiyada 1961-1990-cı illər kitab çapının tarixi baxımından daha geniş şəkildə şərh edilmiş, sahələr üzrə işlədilmiş və ümumi çap kontekstində ictimai-siyasi ədəbiyyatın digər sahələrlə müqayisədə daha

23475

sanballı və geniş tirajla buraxılması, nəşr olunması daha qabarıq şəkildə öz əksini tapır.

İctimai-siyasi ədəbiyyatın tipologiyasından danışarkən Azərbaycan fəlsəfi fikir tarixinin formalaşması və inkişafında xüsusi xidmətləri olan alimlərin fəlsəfəyə dair əsərləri və həmin kitabların nəşr ili, nəşr yeri, həcmi, tirajı və s. məlumatlar kompleks şəkildə öz əksini tapır və onların metodologiyası əsaslı olaraq şərh edilir.

Monoqrafiyada müəllif ictimai-siyasi ədəbiyyatın Azərbaycanın müasir milli inkişaf siyasətinin ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulduğunu xüsusi vurğulamaqla 1993-2003-cü illərdə ulu öndərin aydın, uzaqqörən, düzgün və qətiyyətli siyasəti, dövlət idarəçilik istedadı əsasında Azərbaycanın suverenliyi qorunub saxlanıldığını, dövlət quruculuğunun hüquqi, demokratik idarəçilik mexanizmləri və bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinin bərqərar olması, bütün bunların sosial-siyasi kitabın məzmununda əsas yer tutduğu yüksək elmi ustalıqla müəllif tərəfindən geniş işıqlandırılmış, sosial-siyasi kitabın məzmununa təsir göstərən bir sıra amillərin əhəmiyyəti də xüsusi vurğulanmışdır.

Monoqrafiyada çox maraqlı və olduqca böyük maraq doğuran məsələlərdən biri də ictimai-siyasi kitabın tipologiyasının Heydər Əliyev mərhələsinin ayrıca bölmə kimi işlənilməsidir. Müəllif Azərbaycan xalqının və dövlətçiliyinin inkişafında misilsiz tarixi xidmətləri olan ümummilli lider, milli dövlətçiliyimizin memarı və qurucusu Heydər Əliyevin həyatı, siyasi və dövlətçilik tariximizdə müstəsna yer tutduğu göstərilir, ictimai-siyasi nəşrlərdə bütövlükdə onun ictimai və siyasi mahiyyəti geniş təhlil edilərək kitabın tipologiyası baxımından izah olunur. Monoqrafiyanın III fəslinin bütün bölmələrində Heydər Əliyevin Azərbaycan kitabının inkişafına, onun nəşrinin genişləndirilməsinə qayğı göstərməsi kitabda qırmızı xətlə keçir. Müəllif ictimai-siyasi kitabın Heydər Əliyev mərhələsini ayrıca bölmə kimi qələmə almış, bu sahənin nəşri ilə bağlı sanballı mütəxəssis fikri və düşüncələrini ortaya qoya bilmişdir.

Monoqrafiyanın digər sonrakı bölmələrində müəllif Azərbaycan kitabının XX əsrin əvvəllərindən bu günümüzə qədərki dövrü əhatə etməklə elm sahələri üzrə ayrı-ayrılıqda təhlil etmiş, onların tipologiyasını elmi cəhətdən əsaslandırılmış və illər üzrə təhlil etmişdir. İllər üzrə elm sahələri haqqında müəllif çox geniş təsəvvür yaradır ki, bütün bunlar mütəxəssis oxucular və geniş ictimaiyyət üçün olduqca vacib hesab oluna bilər.

Müəllif "Kitabın tipologiyası" monoqrafiyasında ayrı-ayrı elm sahələri üzrə kitabın nəşri və inkişaf xüsusiyyətlərini verməklə bərabər, kitab nəşrinin gələcək inkişafı üçün elmi əhəmiyyəti çox böyük olan sanballı təkliflər və tövsiyələr də vermişdir. Müəllif göstərir ki, bütün dünya ölkələrində, o cümlədən Azərbaycanda bütün nəşriyyatlar kitab nəşrinə tipoloji əlamətləri və xüsusiyyətləri nəzərə alaraq kitab nəşrini həyata keçirməlidir. İctimai-siyasi, sosial-siyasi, iqtisadi, elmi-texniki, xüsusilə neft və qaz sənayesi üzrə

müxtəlif tiplərdə və nəşr tiplərində müxtəlif oxucu qruplarını nəzərdə tutan kitabların nəşrini həyata keçirməlidirlər.

Alim kitabda ictimai-siyasi kitab nəşrinə ümummilli lider Heydər Əliyevin əsərlərinin, ümumiyyətlə irsinin nəşrinə və təbliğinə ardıcıl və sistemli yanaşmağı məqsəduyğun hesab edir.

Ədəbiyyat

1. Allahverdiyev, B.V. Kitabın tipologiyası (monoqrafiya).-B., ÇapART Nəşriyyat Evi, 2017.-564.
2. Allahverdiyev, B.V. Ümumi kitab tarixi (tədris-metodik vəsait).- "Azərbaycan Ensiklopediyası" NPB, 2003.-384 s.
3. Allahverdiyev, B.V. Kitabşünaslığın əsasları.- Bakı, UniPrint, 2010.-144 s.
4. Abbasova, L.Q. Kitabın növlərə və tiplərə bölünməsinə şərtləndirən əlamətlər sisteminin müasir şərh// Dil və ədəbiyyat : beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal.-B., 2006.-N 6 (54).-s.174-176.
5. Həsənov, H.B. Azərbaycan kitabının inkişaf mərhələləri.-B., Azərənşr, 1989.-253 s.
6. Mehraliyeva, N.M. Azərbaycanda kitab tipologiyasının müasir problemləri// Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi: elmi-nəzəri və təcrübi jurnal.- B., 2008.-N 1.-s.214-219.

ELMİ İSTİNADLI İNFORMASIYA RESURSLARI

Nadir İsmaylov

*BDU, Biblioqrafiyaşünaslıq kafedrasının müdiri, dosent
kafedra_biblioqraf@mail.ru*

Səadət Mütəllimova

“Best Solutions” şirkətinin İnformasiya Texnologiyaları üzrə Baş mütəxəssisi

Информационные ресурсы научного цитирования

Резюме: Для определения качества научных публикаций во всех отраслях знания создаются информационные ресурсы научного цитирования, позволяющие выявить ведущих авторов, ведущие организации и даже ведущие страны в той или иной области деятельности. Одновременно эти ресурсы являются крупнейшими универсальными международными библиографическими база данных, позволяющими осуществлять поиск научных документов.

Information resources of scientific citation

Abstract: The information resources of scientific citation allowing identification of leading authors, organizations and even countries in a particular field of activity, are created to determine the quality of scientific publications in all areas of knowledge. At the same time, these resources are the largest universal international bibliographic databases, enabling search for scientific documents.

Аçar sözlər: informasiya sistemləri, elmi istinad, istinad indeksi, biblioqrafik istinadlar, Hirş indeksi, Jurnalın impakt-faktoru, “Thomson Reuters”, “Elsevier”, “Web of Science”, “Scopus”, Google Scholar, “Elmi istinadın Rusiya indeksi” VB (РИИЦ).

Ключевые слова: информационные системы, индексы научного цитирования, индекс ссылки, библиографические ссылки, индекс Хирша, импакт-фактор журнала, «Thomson Reuters», «Elsevier», «Web of Science», «Scopus», Google Scholar, «Российский индекс научного цитирования» (РИИЦ).

Keywords: informations systems, scientific citation index, reference index, bibliographic references, Hirsch index, Impact factor of the journal, Thomson Reuters, Elsevier, Web of Science, Scopus, Google Scholar, Russian Science Citation Index (RSCI).

İstinad fenomeni başqasının mətnini dırnağa alaraq mütləq götürülən mənbəyə biblioqrafik istinadın göstərilməsindən ibarətdir və elmdə vacib etik norma, ümumelmi tənzimləyici, eyni zamanda elmi kommunikasiyanın vacib vasitələrindən biri hesab edilir.

Hal-hazırda istinad və ya elmi istinad anlayışları altında ancaq ideyaların və ya məlumatların alındığı məqalələrə və ya kitablara biblioqrafik istinadın verilməsi başa düşülür.

Elmi işlərə istinadların müşahidəsi bu və ya digər ideyanın zamanla inkişafını, onun qarışıq sahələrə daxil olmasını izləməyə imkan verir.

Elmi işçinin və onun nəşrlərinin əhəmiyyətlik göstəricisi kimi istinadın indeksi digər müəlliflərin nəşrlərində qeyd olunan müddət ərzində onun işlərinə biblioqrafik istinadların sayı ilə müəyyən edilir. Eyni zamanda bu termin keçən ayda, rübdə, ildə digər əsərlərin müəlliflərinin istinad etdiyi nəşr olunmuş əsərlərin (əsasən məqalələrin) təsvirlərinin əlifba göstəricisini özündə əks etdirən biblioqrafik istinadların – informasiya sistemlərinin qeyri-dəqiq adı (“citation index” ingilis terminindən alınaraq kalka kimi tərcümə olunur) kimi də istifadə olunur. Göstəricidə istinadlar istinad olunan hər əsərdən sonra əks olunur. Sistem elmlər sistemində hamı tərəfindən qəbul edilmiş ada və yerə malik olmayan problemlər üzrə əsərləri axtarmağa, elmi əsərlərin dəyişkənlik dinamikası üzrə əhəmiyyətliliyini, onların müəlliflərini, tədqiqatların istiqamətlərini, kollektivləri müəyyənləşdirməyə imkan verir. İstinadın indeksləri jurnalların obyektiv seçiminə əsaslandıqda elmi işçilərin nəşr aktivliyini nisbətən adekvat şəkildə əks etdirə bilirlər.

İstinad indeksi alimlərin və elmi kollektivlərin çalışdığı sahələrdə aparılan tədqiqatların aktualıq və vaciblik dərəcəsinin xarakteristikası üçün yanlış olaraq istifadə edilir. İstinadın yüksək indeksi yalnız alimin nəşr aktivliyinin dərəcəsini xarakterizə edir, ancaq müəyyən dərəcədə konkret alimin elmi cəmiyyət tərəfindən rəsmi şəkildə tanınması və onun prioritetinin təsdiqlənməsinə xidmət göstərir.

İstinad indeksi aşağıdakı hallarda istifadə olunur:

- ✓ Bütünlükdə alimlərin və elmi-tədris müəssisələrinin fəaliyyətlərinin qiymətləndirilməsi;
- ✓ Dövlət hədəfli proqramlar və müsabiqələr çərçivəsində maliyyələşdirmə üçün verilən ərizələrin ekspertizasının keçirilməsi;
- ✓ Elmi-pedaqoji işçilərin attestasiyası və onların elmi fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi;
- ✓ Hədəf auditoriyada konkret müəllifin işlərinin tələb olunmasının proqnozlaşdırılması (nəşriyyat fəaliyyətində).

Biblioqrafik istinadların təhlili metodlarındakı çatışmazlıqlara baxmayaraq qarşılıqlı istinad bu və ya digər formada elmi əməkdaşlığın göstəricisi hesab edilir, alimin əsərlərinin əhəmiyyətlik dərəcəsini göstərir, elmi istiqamətlər arasındakı əlaqəni müəyyənləşdirməyə imkan verir.

Biblioqrafik istinadlar müxtəlif nəşrlər arasındakı əlaqəni əks etdirdiyindən elmi kommunikasiyanın vasitəsi hesab edilir, deməli, təkcə nəşrlər arasında deyil, onların müəllifləri arasında da qarşılıqlı əlaqəni aşkar etmiş olur. İstinadların miqdarı və xarakteri konkret müəlliflər arasında qarşılıqlı təsirin xüsusiyyətlərini göstərə bilər.

Elmi cəmiyyət arasında alimin əsərlərinin istinad olunan ədəbiyyatlar siyahısına daxil edilməsinin çəkisi çox böyükdür. Onun mənfəi və ya müsbət istinad olunduğunun isə heç bir əhəmiyyəti yoxdur.

Resenziyalı elmi dövrü nəşrlərdə alimin əsərlərinə edilən istinadların sayı alimlərin və ya elmi kollektivlərin çalışdığı bilik sahələri üçün onların aktualıq və vaciblik dərəcəsinin müəyyənləşdirilməsi məqsədilə elmi tədqiqatlara maddi yardım göstərən təşkilatlar tərəfindən istifadə olunur.

İstinadın yüksək indeksi bu təşkilatlar üçün müəyyən dərəcədə konkret alimin elmi cəmiyyət tərəfindən rəsmi tanınması və onun prioritetinin təsdiqinə xidmət göstərir. Elmi-tədris təşkilatlarında istinadın yüksək indeksinə malik olan alimlərin mövcudluğu bütünlükdə təşkilatın fəaliyyətinin yüksək effektivliyi və səmərəliliyinin əlaməti hesab edilir. Ancaq elmi və ya istənilən digər intellektual fəaliyyətin həqiqi effektivliyi elmi cəmiyyətin özünün ekspertləri tərəfindən ancaq qeyri-rəsmi olaraq qiymətləndirilə bilər.

2005-ci ildə Amerikanın Kaliforniya Universitetinin fiziki Horhe Hirş klassik "istinad indeksi"ni alternativ olaraq "hirs indeksi" adını almış yeni elmimetrik göstəricisini təklif etdi. Bu göstərici digərlərindən köklü şəkildə fərqlənir, belə ki, eyni vaxtda alimin əsərlərinin sayını və onların istinad olunmasına kompleks qiymət verməyə çalışır (yəni "kəmiyyət və keyfiyyətinə"). Bundan başqa, Hirş indeksinin hesablanması məqsədli şəkildə orta kəmiyyətin, məqalələrin orta istinad olunmasını qiymətləndirməkdən çəkinir. Bunun öz mənası var, belə ki, orta qiymətə gətirmə tez-tez tədqiq olunan məqalələr çoxluğunun tam mənzərəsini verə bilmir və müəllif və təşkilatların elmi fəaliyyətinin effektivliyinin düzgün müqayisəsini aparmağa imkan vermir. Orta qiymətə gətirmə zamanı olduqca çox istinad alan əsərlər güclü təhrif olunmaya səbəb ola bilər.

Tərifə görə alimin əsərləri çoxluğunda h sayda, hər biri h -dən az olmayan istinad alan məqalə varsa və qalan məqalələrin heç biri h -dən az istinad almayıbsa, Hirş indeksi h -ə bərabərdir.

Hirş indeksinin əsas xüsusiyyətləri aşağıdakılardan ibarətdir:

➤ O, birdən çox olmayaraq istinad olunan çox məşhur bir məqalənin müəllifi üçün də, çoxlu sayda əsərlərin müəllifi üçün də eyni dərəcədə aşağı olacaqdır;

➤ Kifayət qədər əsərləri olan və bu əsərlərin hamısına (və ya ən azı onların bir çoxuna) kifayət qədər tələbat olduğu halda, yəni digər tədqiqatçılar tərəfindən tez-tez istinad olunduğu halda göstərici yüksək olacaqdır;

➤ İndeksin qiyməti elm sahəsindən və tədqiqatçının yaşından əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Biologiya və tibb sahəsində çalışan alimlərdə h indeksi fizik, kimyaçı, riyaziyyatçı alimlərdən olduqca çoxdur;

➤ İndeks qiymətin seçimi yolu ilə müəyyən edilir, belə ki, onun hesablanması üçün düstur yoxdur.

Məsələn, əgər tədqiqatçının 100 məqaləsi nəşr olunmuşdursa və bu məqalələrin hər birinə yalnız bir dəfə istinad edilmişdirsə, onun h indeksi 1-ə bərabərdir. Eyni h indeksi yalnız bir məqaləsi nəşr olunan və ona 100 dəfə istinad olunan məqalənin tədqiqatçısı da alacaqdır.

Əgər 9 məqaləsi nəşr olunan tədqiqatçının:

1 məqaləsinə 9 istinad,

2 məqaləsinə (yuxarıda qeyd olunan 9 dəfə istinad olunan məqaləsi də daxil olmaqla) 8 dəfədən az olmayaraq istinad,

3 məqaləsinə 7 dəfədən az olmayaraq istinad,

9 məqaləsinə hər birinə 1 dəfədən az olmayaraq istinad edilmişdirsə, onun h indeksi 5-ə bərabər olacaqdır (çünki onun 5 məqaləsinə minimum 5 dəfə istinad olunmuşdur).

Nəşrlərin ümumi sayı və ya istinadların ümumi sayı kimi sadə xarakteristikalardan fərqli olaraq **Hirş indeksi** tədqiqatçının elmi səmərəliliyinin daha adekvat qiymətləndirilməsi üçün işlənilib hazırlanmışdır.

Hirş indeksinin daha bir neçə məhdudluğunu, "nöqsanını" xatırlatmaq lazımdır:

- h indeks elm sahəsinə görə düzəlişləri nəzərdə tutmur: elmin müxtəlif sahələrində çalışan alimlərin indekslərinin müqayisə olunması mümkün deyil, bu göstərici elm sahələri üzrə normalaşdırılmış göstərici deyil;

- h indeks tam ədəddir, deməli, ideal "həll qabiliyyətinə" malik deyil (h indeksin kəsr qiymətlərinin ümumiləşdirilməsi üsulları təklif olunub).

Hirş indeksinin uğuru onda idi ki, bir çox alimlər və xüsusilə də elm inzibatçıları onu alimlərin/təşkilatların və s. qiymətləndirilməsi üçün sadə və universal vasitə kimi görürdülər. Elmi fəaliyyətin effektivliyinin bir rəqəmlə ifadə olunmasının mümkünlüyü olduqca cəlbedici oldu.

Elmi istinad üçün daha bir göstəricinin böyük əhəmiyyəti vardır. Bu, jurnalın **impakt-faktorudur**, yəni elmi jurnalın əhəmiyyətinin nisbi göstəricisi. 1963-cü ildə o, hal-hazırda Thomson Reuters şirkətinə aid olan *Elmi İnformasiya İnstitutunda (ABS) Web of Science* sistemi tərəfindən hesablanır və "*Journal Citation Report*" jurnalında nəşr olunur.

Jurnalın impakt-faktoru – elmi jurnalın əhəmiyyətinin formal say göstəricisidir. O, əvvəlki iki ildə dərc olunmuş məqalələrə cari ilin digər jurnallarında orta hesabla neçə dəfə istinad olunduğunu göstərir.

Jurnalın impakt-faktoru müxtəlif elm sahələri üçün fərqlidir. İmpakt-faktorun köməyiylə jurnalların səviyyəsi və onlarda dərc olunan məqalələrin keyfiyyəti qiymətləndirilir. Hər hansı bir jurnalın impakt-faktorunun hesablanması zamanı müəllifin əvvəlki iki ildə nəşr olunmuş məqaləsinə istinad haqqında son yekun ilin məlumatlarına malik olmaq olduqca vacibdir.

Məsələn, 2016-cı ildə jurnalın impakt-faktoru aşağıdakı şəkildə hesablanır: $I_{2016}=A/B$. Burada A - 2015-2014-cü illərdə Elmi İnformasiya İnstitutu tərəfindən izlənən jurnallarda dərc olunmuş məqalələrə 2016-cı ildə istinadların sayı; B - 2015-2014-cü illərdə həmin jurnalda nəşr olunmuş məqalələrin sayını göstərir.

Jurnalın impakt-faktorunun nisbi kəmiyyəti onun tipindən və bilik sahələrindən, orada əks olunan tədqiqatlardan asılıdır. İldən-ildə nəzərə çarpacaq dərəcədə dəyişə bilər. Məsələn, adının və ya jurnalın profilinin dəyişməsi ilə kifayət qədər aşağı qiymətlər ala bilər. Bununla belə hal-hazırda impakt-faktor yaxın bilik sahələrində tədqiqatların nəticələrini dərc edən nüfuzlu elmi jurnalların səviyyəsini qiymətləndirmək üçün vacib amillərdən biri hesab edilir.

Məsələn, elmi tədqiqatın investoru öz investisiyalarının perspektivlərini qiymətləndirmək üçün alimin müxtəlif-impakt faktorlu jurnallardakı nəşrlərini

fərqləndirmək istəyə bilər. Məhz bunun üçün impakt-faktor kimi obyektiv say göstəriciləri istifadə olunur. Ona görə də belə ölçülərə sorğular mövcuddur.

Yüksək impakt-faktorlu jurnallar daha cəlbedici olduğundan alimlər öz əsərlərini məhz orada nəşr etdirməyə çalışırlar. Nəticədə redaksiyalar məqalələrin daha geniş seçiminə malik olurlar ki, bu da jurnalın keyfiyyətinin gələcəkdə yüksəlməsinə, yəni onun impakt-faktorunun artmasına gətirib çıxarır.

Bütün dünyada istinad şəbəkəsinin təhlili üçün elmi istinadın beynəlxalq və milli verilənlər bazaları istifadə olunur. Kommersiya xarakterli verilənlər bazalarına aşağıdakıları misal göstərmək olar:

Web of Science - Thomson Reuters şirkətinin referativ verilənlər bazasıdır ki, burada 12 mindən çox jurnalın məqalələri əks olunur. Praktiki olaraq bütün bu jurnallar təbiət və texnika elmləri üzrə materialları dərc edir.

Scopus - Elsevier nəşriyyatının təqdim etdiyi dünyada yeganə nəhəng verilənlər bazasıdır. Bu verilənlər bazası 20 mindən çox adda verilənləri qeydə almışdır: 18,5 min resenziyalı jurnallar, eləcə də konfransların, simpoziumların və s. materiallarını əks etdirir.

İstinad indeksi və Hirş indeksi ödənişsiz xidmətlər vasitəsilə əldə edilə bilər. Bunların içərisində aşağıdakıları qeyd etmək olar:

“Elmi istinadın Rusiya indeksi” VB (РИИЦ) – bu, rus müəlliflərinin 4,7 milyondan çox nəşrlərini, eləcə də 4 mindən çox rus jurnallarında bu nəşrlərə istinadlar haqqında informasiya toplayan milli informasiya-analitik sistemidir. O, nəinki aktual sorğu-bibliografik informasiyanın elmi tədqiqatlarının operativ təminatı üçün nəzərdə tutulmuşdur, eyni zamanda elmi-tədqiqat təşkilatlarının, alimlərin fəaliyyətinin səmərəliliyinin, effektivliyinin və elmi jurnalların səviyyəsinin qiymətləndirilməsi üçün bir alət kimi də istifadə olunur. “Elmi istinadın Rusiya indeksi” “Thomson Reuters” və “Elsevier” kimi şirkətlərlə razılaşma əldə etmişdir. Bu razılaşma “Web of Science” və “Scopus” verilənlər bazasına birbaşa olaraq sorğu göndərmək və nəşrlərin istinad göstəricilərinin cari qiymətlərini əldə etməyə imkan verir. Beləliklə, “Elmi istinadın Rusiya indeksi” verilənlər bazasının interfeysində eyni vaxtda “Elmi istinadın Rusiya indeksi” verilənlər bazasında, “Web of Science” və “Scopus”da nəşrlərə istinadların sayını görmək mümkündür.

Google Scholar – müstəqil şəkildə əlyətərli olan axtarış sistemidir və bütün formatlarda və elm sahələri üzrə tammətənlı elmi nəşrlərin axtarışını təmin edir. Sistem 2004-cü ilin noyabr ayından işləyir. *Google Scholar* indeksi Avropa və Amerikanın ən nəhəng elmi nəşriyyatlarının əksər resenziyalı onlayn jurnallarını əks etdirir. Sistemin reklam-şüarı “nəhənglərin çiyinləri üzərində duraraq” əsrlər boyunca elmin inkişafına töhfə verən və yeni kəşflər və nailiyyətlər üçün əsası təmin edən alimlərin haqqını vermək.

Scientific.ru – Rusiya elminə həsr olunan sayt. Burada 2001-ci ildən ən çox istinad olunan minlərlə rus aliminin siyahıları, eləcə də Rusiyanın şəhərləri, regionları, ayrı-ayrı elmi təşkilatlar üzrə istinadların paylanması dərc edilir.

İstinadlar haqqında verilənlər nəinki alimin, elmi təşkilatın reytingini aşkar etməyə, eyni zamanda digər informasiya metodları ilə birlikdə jurnalın impakt-faktorunu müəyyən etməyə imkan verir ki, bu da birbaşa olaraq sənədlərin mətnində olmayan mətndən kənar adlanan bilik əldə etməyə şərait yaradır.

Məsələn, **istinad tematikasının öyrənilməsi** informasiya işçisinə müxtəlif elm sahələrinin bir-birinə necə qarışmasını, eləcə də sürətlə inkişaf edən sahələri və istiqamətləri aşkar etməyə imkan verir.

Nəşrlərin istinadlarının qarşılıqlı və birgə öyrənilməsi həm formal, həm də qeyri-formal elmi kollektivləri (laboratoriyaların kollektivləri, elmi məktəblər, üzdə olmayan kolleclər (elmi elitaya aid alimlərin qeyri-formal birlikləri), peşəkar cəmiyyətin nümayəndələrinin elmi əlaqələri) aşkarlamağa şərait yaradır.

Belə tədqiqatların həyata keçirilməsi üçün xüsusi metodikanın işlənilməsi, informasiya bazasının formalaşdırılması və qarşıya qoyulan məqsədlərə nail olmaq üçün istifadə olunacaq indikatorların müəyyənləşdirilməsi vacibdir.

Ədəbiyyat

1. Писляков, В.В. Наукометрические методы и практики, рекомендуемые к применению в работе с российским индексом научного цитирования// Отчёт о научно-исследовательской работе (промежуточный) по теме «Разработка системы статистического анализа российской науки на основе данных российского индекса цитирования». — М., 2005.
2. Редькина, Н.С. Модель многоуровневого изучения результативности научных исследований// VII Всероссийская конференция молодых учёных по математическому моделированию и информационным технологиям (с участием иностранных ученых). 1-3 ноября 2006 года, Красноярск, Россия.
3. Journal Citation Reports: a bibliometric analysis of science journals in the ISI database. Philadelphia: Institute for Scientific Information, Inc., 1993.
4. Garfield, E. Citation analysis as a tool in journal evaluation. Science 178:471-9, 1972.
5. Citation indexing for studying science. Nature 227:669-71, 1970.
6. Which medical journals have the greatest impact? Ann. Intern. Med. 105:313-20, 1986.
7. <http://elibrary.ru>
8. <http://elsevierscience.ru/>
1. <https://www.scopus.com>

ELEKTRON KİTABXANALARIN KOMPLEKTLƏŞDİRİLMƏSİNİN BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİ

Aşur Əliyev

*Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri
kafedrasının dosenti, tarix üzrə fəlsəfə doktoru*

Некоторые проблемы набора электронных библиотек

Резюме: *Статья отражает ряд научно-теоретических, методологических и практических проблем электронных библиотек набора. Кроме того, эта статья прогрессивные систематизированные практические примеры передового набора в обработке электронных библиотек.*

Some problems of recruitment of the electronic libraries

Abstract: *The article is reflected about a number of scientific-theoretical, methodological and practical problems of recruitment electronic libraries. Also this article is systematized progressive examples of advanced practice in processing of recruitment electronic libraries.*

Аçar sözlər: *kitabxana, elektron resurs, informasiya texnologiyası, komplektləşdirmə, kataloqlaşdırma, elektron kitabxana, elektron kataloq.*

Ключевые слова: *библиотеки, электронные ресурсы, информационные технологии, приобретение, каталогизация, электронная библиотека, электронный каталог.*

Keywords: *library, electronic resource, information technology, recruitment, cataloging, electronic library, electronic catalog.*

Məlum olduğu kimi, kitabxana fondlarının ənənəvi komplektləşdirilməsində ədəbiyyatın alınması əvvəlcə planlaşdırılır. Belə halda komplektləşdirmə mənbələri kitabxana kollektoru, əlaqədar kitab mağazaları, dövrü nəşrlərin əlaqədar abunə agentliyi və təşkilatların müəyyən kitabxanaya verdiyi kitab hədiyyələridir. Elektron nəşrlərin, sənədlərin və digər bu kimi elektron resursların kitabxanalara komplektləşdirilməsi mənbələri və üsulları xeyli fərqlidir.

Elektron sənədlərin və digər əlaqədar resursların (məs: bibliografik məlumat bazaları, elektron kataloqlar, web-saytlar və s.) əsas komplektləşmə mənbəyi internet resurslarıdır. Bu texnologiyadan istifadə etdikdə tez-tez yeniləşdirilən, əlavələr edilən və pulsuz yayılan elektron sənəd növlərinin komplektləşdirilməsi əlverişli deyil. Belə halda əlaqədar elektron sənəd növünün və massivinin vaxtaşırı aktuallaşdırılmasını həmin resursu istehsal etmiş (hazırlamış) qurumun öz üzərinə qoymaq, resursa dair bibliografik və ünvan məlumatlarını isə ya kitabxananın məxsusi elektron kataloquna, ya da xüsusi registrinə (istifadə üçün tövsiyə olunan informasiya resurslarının siyahısı) daxil etmək daha məqsədarıdır. (1, s.8)

İnternetdə olan pullu informasiya resurslarından kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsinin hazırda istifadə edilən ən kütləvi üsulu müraciət (istifadə) üçün lisenziyanın (pulödəmə əsasında bağlanan müqavilə) alınması, istifadə ediləcək elektron sənədlərin bibliografik yazılarının (təsvirlərinin) tərtibi və internet şəbəkəsi vasitəsilə kitabxananın oxucularına təqdim olunmasıdır. Bu üsul xeyli maliyyə və əmək sərfi tələb edir. Çünki bu prosedə bir sıra hüquqi və təcrübi məsələlər zaman etibarını ilə təkmilləşdirilməlidir. Bununla da komplektləşdirilən elektron materiallar fiziki olaraq sahibkarın, yəni informasiya təchizatçılarının ixtiyarında qalır, kitabxanalar isə alınmış lisenziyanın şərtlərindən asılı olaraq onlardan müvəqqəti və ya daimi istifadə hüququna malik olur. (3, s.19)

İstənilən komplektləşdirmə üsulunda sənədlərin profilə uyğun olaraq dəqiq seçilməsi oxucu sorğusunun və tələbatının dərinədən öyrənilməsi ilə bağlıdır. Çap və elektron sənədlərin istifadəsi üçün ştrix-kodlaşdırma sistemi tətbiq etmiş, həmçinin registrasiya (qeydiyyat) edilmiş elektron resursları olan avtomatlaşdırılmış kitabxanalarda oxucu sorğularının təhlili çox sadə və asandır. Ştrix-kod sistemi hər bir çap və elektron sənədin istifadəsinin kompleks xarakteristikasını (sənədin adı, növü, tipi, istifadə intensivliyi və s.) aşkarlamağa və ümumiyyətlə fondun istifadəsinin bütün cəhətlərini müəyyən etməyə imkan verir. Bu prosedə əl üsulu ilə hesablama demək olar ki, yoxdur. (10, s.55)

İstər ənənəvi, istərsə də elektron kitabxanaların vacib problemlərindən biri əlaqədar kitabxananın profilinə uyğun olan yüksək keyfiyyətli sənədlərin seçilməsidir. Bəzi mütəxəssislərin fikrincə, elektron sənədlərin komplektləşdirilməsində seçmə üsulunun istifadəsi qismən lazımdır. Bu üsul yalnız optik disklərdə buraxılan nəşrlər üçün tətbiq edilməlidir; digər uzaqlaşdırılmış elektron-informasiya resurslarının komplektləşdirilməsində isə seçmə aparmaq gərəksizdir. Çünki həmin resursların tərkibi və məzmunu tez-tez dəyişir və aktuallaşdırılır, yeniləşdirilir, əlavə edilir və s.

Digər qrup mütəxəssislər komplektləşdirmə üçün çap əsərlərində olduğu kimi, elektron nəşrlərin və sənədlərin (resursların) seçilməsini vacib hesab edir.

1. Müraciət (axtarış, istifadə) üçün çoxlu sayda elektron informasiyalar təqdim olunur, onların adları və sayı sürətlə artır. Buna görə də, seçmədə səhvlərin olması ehtimalı artır.

2. Uzaqlaşdırılmış şəbəkə resursları getdikcə daha çox ikinci növ sənədlərlə

təqdim olunur. Məs: referatlar, annotasiyalar, tezislər və s. Təcrübələr göstərir ki, referatların çox hissəsi əsasında ilkin nəşrin (orijinalının) məzmun keyfiyyətini dəqiq müəyyən etmək çətindir.

3. Sürətlə artan elektron resurslar tam şəkildə elektron variantda dərc edilir. Onlar üçün referatlaşdırma metodları və mexanizmi işlənməmişdir. (11, s.39)

Deyilən səbəblərə görə, elektron kitabxanalara açıq web-saytların kəmiyyətini deyil, seçmə yolu ilə onların komplektləşdirmə keyfiyyətini artırmağa çalışırlar. Elektron informasiyaların komplektləşmə mənbələrinin seçilməsində peşkar kitabxanaçının aparıcı rolunu əvəz edən başqa bir vasitə yoxdur. Qeyd edək ki, kitabxanaçının vacib funksiyalarından biri təkcə komplektləşdirmə prosesində deyil, həmçinin sənədlərin təkrar komplektləşdirilməsində, ədəbiyyatın fondan çıxarılmasında və depozitar fondun təşkilində seçmə aparmaqdadır. Ən böyük kolleksiyaya (115000 adda), yəni fonda malik olan ABŞ-ın Konqres kitabxanası bir sıra obyektiv və subyektiv amilləri nəzərə alaraq komplektləşdirmə aparır. Elektron resursların formalaşmasına xüsusilə böyük diqqət yetirilir. (9,s.25)

Beləliklə, aydın olur ki, bütün mövcud olan elektron informasiya resursları 3 tərkib hissədən ibarətdir.

1. Pulsuz, yəni hamı üçün açıq olan şəbəkə (internet) resursları. Bu resursları istifadə etmək, yəni öz məxsusi serverinə (elektron saxlayıcısına) keçirmək üçün resurs sahiblərindən icazə almaq lazımdır. Çox zaman yalnız bir dəfəlik istifadə üçün razılıq almaq da lazım gəlir. Ancaq kitabxana hər hansı bir web-sənədi yaxud biblioqrafik məlumat bazasını öz elektron fonduna keçirmək və mühafizə etmək istəyirsə, sənəd sahibindən təqribi razılıq almalıdır, yəni onun saytında sadəcə olaraq qeydiyyatdan keçməlidir. Burada heç bir pul tələb olunmur.

2. Portativ informasiya daşıyıcılarından olan kitab, jurnal və digər növ sənədləri komplektləşdirmək kağız sənədlərdə olduğu kimidir. Onları əlaqədar kitab mağazalarından və abunə agentliklərindən pul ödəmə yolu ilə alıb elektron kitabxanaya daxil etmək olar. Nəşriyyatlarda da birbaşa belə sənədləri satırlar. Baxmayaraq ki, bu komplektləşdirmə üsulu xarici ölkə kitabxanalarında hələ XX əsrin 80-ci illərindən tətbiq edilir, respublikada bu işlər zəifdir. Çünki nəşriyyatlarımızda belə məhsullar hazırlanmır. Xarici ədəbiyyatı deyilən formada almaq isə baha başa gəlir. Əlaqədar kitabxanada versiyası əsasında belə elektron kitabları hazırlamaq çoxlu texniki avadanlıq tələb edir, mürəkkəb prosesdir və hazır şəkildə almağa nisbətən daha bahadır.

3. Pullu şəbəkə resurslarına elektron informasiyaların komplektləşdirilməsi

ən vacib əhəmiyyət daşıyır. Çünki ən aktual keyfiyyətli sənədlər məhz bu tip resurslarda mühafizə olunur. Onların çox hissəsinin, ümumiyyətlə, çap versiyası olmur. Burada lisenziyalaşdırma üsulu istifadə edilir. Lisenziya müqaviləsi informasiya təchizatçısı ilə onun tələbatçısının əlaqələndirilməsidir. Lisenziyanın hüquqi əsası müəlliflik hüququ haqqında qanundur. Azərbaycan Respublikasında da bu istiqamətdə "Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında" qanun qəbul edilmişdir. Lakin burada intellektual elektron mülkiyyətin, daha dəqiq desək, elektron informasiyaların lisenziyalaşdırılması məsələləri dolğun şəkildə öz əksini tapmamışdır. Elektron informasiyanın lisenziyasının əsas xüsusiyyətləri odur ki, o sahiblik

hüququ deyil, yalnız istifadəçi hüququ verir. Lisenziya ilə elektron informasiyanın istifadəsinə müxtəlif şərtlər və məhdudiyətlər qoyulur (məs: istifadə yeri, istifadəçi yerinin miqdarı, istifadənin yoxlanması, arxivləşdirmə (ehtiyat surətinin yaradılması), arxiv materiallarına müraciət və s.). (4, s.111)

Pullu istifadə üçün hazırlanmış elektron informasiya resurslarının kompleksləşdirilməsini təmin etmək üçün konkret lisenziya müqaviləsinin əsas şərtlərini qısaca olaraq göstərək:

1. Lisenziya materialları milli və beynəlxalq qanunlarla qorunan müəlliflik və

sahiblik obyektidir;

2. Elektron resurslara müraciət hüququ olan istifadəçilərin tərkibi lisenziya

müqaviləsi ilə təsdiq edilir. Müraciət hüququ ancaq əlaqədar təşkilatda qoyulmuş kompüterlərə verilir;

3. Əlaqədar təşkilatın kompüterində işləmək şərti ilə istifadəçilərə icazə verilir ki, axtarış, baxmaq (oxumaq) və yükləmək əməliyyatları aparsın, şəxsi istifadəyə alınmış informasiyanı çapa versin, yaxud öz kompüterinin yaddaşında saxlasın və digər informasiya daşıyıcısına keçirsin. Lisenziyası olmayan digər təşkilatların istifadəçiləri elektron jurnalda məqalələrin mündəricatına, biblioqrafik təsvirlərinə (referat və məqalələrin tam mətni istisna olmaqla) baxmaq (oxumaq), həmçinin digər axtarış imkanlarını istifadə etmək hüququna malikdirlər;

4. Fərdi qeydiyyat şəraitində müəyyən bir istifadəçinin istifadə etdiyi informasiya digərləri üçün ümumaçıq informasiya ola bilməz. Lisenziya verən təminat verir ki, istifadəçinin razılığı olmadan onun istənilən qeydiyyat materialları reklam vermək məqsədilə istifadə edilə və icazə olmadan üçüncü şəxsə bildirilə bilməz;

5. Əlaqədar lisenziya obyektini olan saytdakı materialları aşağıdakı hallarda birbaşa, yaxud dolaylı yolla istifadə edilə bilməz:

a) geniş yaymaq məqsədilə və sistemli olaraq surətlərin alınması, yaxud nümayişi (qismən jurnalların buraxılışının surətini çıxarmaq qadağandır);

b) kütləvi informasiya vasitələrində dərcetmə, yaxud açıq istifadə üçün internetdə yerləşdirmə;

c) təkrar yayma, satma, yaxud sublisenziyalaşdırma, o cümlədən pullu xidmət üçün istifadə etmə, lisenziya almış təşkilatın istifadəçi olmayan istənilən şəxsə istənilən formada sistemli şəkildə xidmət və ya təminat (fəsiləsiz xidmət). (7, s.300)

Lisenziya əsasında istifadəsinə icazə verilmiş informasiya məhsulunun ilk elektron formatını forma və məzmunca dəyişmək, onun hər hansı bir digər elektron sistemə adaptasiya və digər dilə tərcümə edib kütləvi tirajla yayılması müəllif və digər mülkiyyət hüquqlarının pozulması hesab edilir. Lisenziya müqaviləsi informasiya məhsulunun sahibi (naşir və nəşriyyat) və çap

formasında olan təşkilatın rəhbəri tərəfindən imzalandıqdan, möhürlə təsdiq edildikdən və alındıqdan sonra rəsmi qüvvəyə minir. (2, s.99)

Qeyd etməliyə ki, lisenziya istifadəçi dairəsinin dəqiq qeydiyyatını və uçotunu tələb edir. Lisenziyalaşdırılmış elektron informasiya məhsullarının istifadəsində aşağıdakı qrup istifadəçilərə qiymətdə güzəşt edilir:

- tələbələr;
- professor-müəllimlər;
- universitetin digər əməkdaşları və elmi işçilər;
- universitet tərkibinə daxil olmayan qeyri-kommersiya idarələrinin

elmi işçiləri. (5, s.119)

Lisenziya müqaviləsində bu hallar da nəzərə alınır:

1. İstifadəçinin avtorizasiyası (həqiqi istifadəçi imtiyazı). Bu baxımdan bir sıra cavabı mübahisəli olan suallar vardır: istifadəçinin avtorizasiyasını necə təmin etmək lazımdır?, yəni lisenziya müqaviləsinə uyğun olaraq şəbəkə resursundan əlaqədar istifadəçi kateqoriyası üçün müəyyən edilmiş imtiyazları təyin və onlara əməl etmək necə təşkil edilməlidir. Məsələn, ancaq universitet işçilərinə xidmət edilirmi? Buraya ancaq daimi işləyən işçilər (ştat vahidləri) aiddirmi, universitetə ezamiyyətə gələn işçilər buraya daxilirmi? Universitetin fəxri üzvlərinə (doktorlarına) xidmət edilirmi? Əlaqədar universitetin bütün tələbələrinə, yoxsa lisenziyalaşdırılmış resursun tematikasına uyğun olan fakültələrin tələbələrinə xidmət edilir? İstifadə yerinə görə məhdudiyət qoyulurmu? İstifadəçilərin avtomatlaşdırılmış işçi yerləri ərazi üzrə necə yerləşdirilmişdir və avadanlıqlarla necə təchiz edilmişdir? Kitabxananın qeydiyyatdan keçmiş işçilərinə necə xidmət etməli?

2. İstifadə yerinə görə məhdudiyət. Ən məqsəduyğun variant ancaq kitabxananın binası daxilində istifadədir. Lakin bu tədbir tələbələr və əməkdaşlar üçün heç də həmişə əlverişli deyil. Buna görə də əlaqədar universitetin bütün ərazisindən elektron resursa müraciət etmək üçün imkan yaradılmalıdır. Tələbə yataqxanalarından, müəyyən ərazidən elektron resurslara müraciətin təşkil edilməsi lisenziya müqaviləsində nəzərə alınmalıdır.

3. Lisenziya müqaviləsinin mətnində yazılmış xüsusi şərtlər və qeydlər. Müqavilədə lisenziya resursunun istifadə qaydalarının müəyyən edilməsi mürəkkəb məsələdir. Mütəxəssislərin fikrinə görə, mövcud lisenziyalarda mənfi cəhət xüsusi şərtlərin çoxunun nəşirə, yəni onun hüququnun təmin edilməsinə yönəlməsidir. Əyani tanış olmaq üçün nümunəvi lisenziyanın [94] "xüsusi şərtlər" bölməsinin bir hissəsini qeyd edək. Bu hissə müəyyən məqalənin hər hansı bir hissəsini mühafizə etmək üçün icazə almaq məsələsinə aiddir: Fotosurətlərin, cədvəllərin, məqalə siyahılarının istifadəsinin yuxarıda verilən hallar istisna olmaqla nəşirin razılığı olmadan məqalənin heç bir hissəsini kompüter sistemində nümayiş və mühafizə edilə bilməz və ya hər hansı digər üsulla yayıla bilməz.

4. Texniki problemlər. Elektron resursun istifadəsinə dair müəyyən kitabxana ilə lisenziya müqaviləsi bağlamış nəşiri hətta kitabxananın icazəsi olsa da, texniki vasitələri qaydasında olmayan istifadəçiyə həmin resursdan istifadəyə icazə vermir. Elektron resurslardan istifadənin müxtəlif tipli və məzmunlu lisenziya müqavilələrinin olmasına baxmayaraq onlar getdikcə vahid formaya gətirilir və sayca ixtisar olunur. Aparat-proqram vasitələri də vahidləşmə istiqamətində inkişaf edir. Hazırda istifadəçinin marağını və nəşirlərin imkanlarını nəzərə alan 4 tip standart lisenziya müqaviləsinin modeli işlənmişdir:

a. Ayrıca tədris və elmi idarələr üçün;

b. Elmi idarələr konsorsiumu üçün;

c. Ümumi, kütləvi və xüsusi dövlət kitabxanaları üçün;

d. Kommersiya, şirkət, kompaniya və digər sahibkar qurumların kitabxanaları üçün. (8, s.504)

Hazırda əsas problem kitabxanaların, yaxud digər istifadəçilərin nəşirlərlə müəlliflik hüququ baxımından münasibətləri tənzim etmək deyil, müəlliflərlə nəşirlərin münasibətlərinin səmərəli təşkil problemidir.

Elektron kitabların və bu növə daxil edilən digər birdəfəlik nəşirlərin (soraq kitabları, lüğətlər və s.) kitabxana fondlarına alınması həm qiymət, həm də komplektləşdirmə mexanizmi baxımından xüsusi problem yaratmır. Çünki onları komplektləşdirilməsi çap kitablarının komplektləşdirilməsi prosedurasına yaxındır. Lakin elektron kitabların qiymətləri nisbətən bahadır. Elektron kitabların formaları və alınması haqda yuxarıda qısaca deyildi.

Nisbətən mürəkkəb və hələlik tam araşdırılmamış, həll edilməmiş problem elektron jurnallara qiymətdə qoyma problemidir. Bu istiqamətdə nəşirlər müxtəlif modelləri təcrübədən keçirir. Məsələn, elektron versiyanın çap versiyası ilə əlaqələndirilməsi, birləşdirilməsi; jurnalların mümkün istifadə yerinin lisenziyalaşdırılması; kitabxana konsorsiumları üçün xüsusi qiymətlər qoyulması və s. (10, s.99)

Elektron jurnallara abunə qiymətini müəyyən edərkən əlaqədar nəşir bir qayda olaraq, informasiya bazarında öz yerini qoruyub saxlamağa və ənənəvi (çap) nəşirlərdən gəlir əldə etməyə çalışır. Belə ki, elektron jurnalların abunə qiymətləri çap jurnallarına nisbətən bahadır, lakin onlar vasitəsilə operativ və daha geniş dairədə yəni uzaq məsafədən şəbəkə vasitəsilə müraciət etmək və bazar rəqabətində davam gətirmək mümkündür. Bazarda isə iqtisadi vəziyyət getdikcə çətinləşir: jurnallar getdikcə bahalaşır, kitabxanaların lazımı abunə vəsaiti çatmır və buna görə də abunəçilərin sayı getdikcə azalır. Bütün bunlara görə bir sıra yeni qiymətdə qoyma strategiyası işlənib tətbiq edilir. Bunlar əsasən aşağıdakılardır:

- elektron və çap jurnallarının ayrılmaz kombinasiyası. Belə halda elektron versiyasının qiyməti qəsdən ayrılır. Bu strategiyamı kitabxanalar daha çox dəstəkləyir;

- elektron və çap versiyasının kombinasiyası. Belə halda elektron versiyasının abunəsi üçün 1 çap vahidinin qiymətinə 10%-dən 20%-ə qədər əlavə edilir;

- jurnalın elektron versiyasına ayrıca abunə yazılışı. Belə halda çap versiyasına abunə qiymətindən 90-95% artıq qiymət əlavə edilir. Bu strategiya nəşriyyatlar və abunə agentlikləri tərəfindən bəyənilir, kitabxanalarda isə dəstəklənmir;

- kitabxana konsorsiumlarına elektron jurnallara abunə üçün xüsusi qiymətlər müəyyən etməyə çalışırlar. Bu istiqamətdə bir neçə ümumi cəhətləri qeyd etmək olar:

- çap versiyasının qiymətinə əlavələr konsorsiumun üzvlərinə müqavilədə müəyyən edilmiş əlaqədar jurnalın elektron versiyalarına, bəzən də həmin nəşriyyatın bütün elektron publikasiyalarından istifadə hüququ vardır;

- çap versiyasına abunə qiyməti baza qiyməti kimi götürülür, elektron versiyaya 15-20% əlavə edilir;

- müqavilə 3 il müddətinə bağlanılır;

- bəzən konsorsium üzvü olan kitabxanaların sayına münasib olaraq abunə qiymətində güzəştlər edilir;

- bəzən jurnalın elektron versiyasına abunə qiyməti baza qiyməti kimi götürülür və bununla çap versiyasının abunə qiymətində xeyli güzəşt edilir, yəni ancaq alıcının istəyi nəzərə alınır;

- ayrıca məsələlərlə təchizetmə metodu (metod «Плати за просмотр»). Bu metoddan istifadə edərkən abunə qiyməti 16-20 dollar arasında dəyişilir;

- müəyyən jurnal məqaləsinin dərc edilməsi üçün kitabxanadan və oxuculardan deyil, müəllifdən (müəlliflərdən) pul almaq. Bir sıra nəşirlər bu metoddan istifadə edir. Belə halda abunə üçün verilmiş pullardan 15-20% müəllifə (müəlliflərə) verilir. Məsələn, 1998-ci ildən buraxılan "New Journal physics" – in (Yeni fizika jurnalı) çapında bu metod tətbiq edilir [96, c.132]. Bu jurnal ABŞ Fizika İnstitutu və Almaniya Fiziklər Cəmiyyəti tərəfindən nəşr edilir. Müəlliflərin sayından asılı olmayaraq 1 məqalənin dərci üçün 500 dollar pul ödənilir. Jurnalın abunəçilərinin sayından asılı olaraq satışdan müəlliflərə 10-12% pul ödənilir;

Digər qiymətqoyma metodları da vardır. Məsələn:

- müəyyən nəşirin bütün jurnallarından əlaqədar mövzuda seçilmiş məqalələr toplusuna (paketinə) qoyulan qiymət. Bununla sifarişə uyğun olaraq ya elektron, ya da çap versiyası, yaxud hər iki versiya abunəçiyə verilə bilər;

- abunəçi olan müəyyən idarədə ştatda olan əməkdaşların sayını ya elektron materiallardan eyni vaxtda (paralel) istifadə edən şəxslərin sayını, ya da həmin idarədən internetə müraciət edən stansiyaların ümumi sayını nəzərə alaraq qoyulan abunə qiyməti;

- proqram təminatına abunəçinin əlavə ödənişi. Bu qiymət də abunə qiymətinə əlavə edilir. (3, s.189)

Elektron jurnala abunə yazılan kitabxana və ya hər hansı bir şəxs ona baxa (oxuya), axtarış apara və ehtiyacına uyğun olaraq öz kompüterinə köçürə bilər. Kitabxanalar üçün əhəmiyyətli olan digər cəhətlər də vardır. Məsələn, əlaqədar kitabxana abunə yazıldığı elektron jurnalları pullu kitabxanalararası abonoment üçün istifadə edə bilər. Abunə müddəti qurtardıqdan sonra da həmin jurnallardan istifadə edə bilər, öz elektron kitabxanasında onların arxivini yarada bilər və s.

Elektron nəşrlərin və sənədlərin, ümumiyyətlə, elektron resursların kitabxanalarda mühafizəsindən danışarkən qeyd etməliyə ki, burada müxtəlif üsullar tətbiq edilir:

Optik disklərdə (məs: CD-ROM) olan elektron kitablar, jurnallar və digər belə sənədlərin çap əsərləri kimi biblioqrafik təsviri verilir [75], əlaqədar kitabxananın kartoçka və elektron kataloquna qoyulur. Bu növ sənədlərin özləri isə xüsusi qutularda mühafizə edilir. Hər bir optik diskin üzərinə etiket yapışdırılır və nəşrin adı buraya yazılır. Digər elektron resurslar (şəbəkə resursları) elektron kitabxanada ayrı-ayrı fayllar formasında mühafizə edilir. Kitabxananın elektron kataloqunda əlaqədar faylın ünvanı, adı, ona müraciət rejimi qeyd edilir. Bəzən elə olur ki, müəyyən kitabxananın komplektləşdirdiyi elektron sənədlər əlaqədar informasiya təchizatçısının elektron kitabxanasında saxlanılır, onların axtarış əlamətləri isə əlaqədar kitabxananın elektron kataloqunda mühafizə edilir.

Ədəbiyyat

1. Əliquliyev, R.M. İmamverdiyev, Y.N., Yusifov, F.F. Cəmiyyətin informasiya təhlükəsizliyinə dair bəzi konseptual baxışlar// İnformasiya cəmiyyəti problemləri.- 2011, №2.-s.3-9.
2. Xələfov, A.A. Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları: Dərslük.- B.: BDU nəşr-tı, 2006.-205s. (A.Qurbanovla birlikdə).
3. İsmayılov, X.İ Kitabxana-informasiya texnologiyaları: Dərs vəsaiti.-B.: Nurlan Nəşriyyatı Poliqrafiya Mərkəzi, 2009.- 312s.
4. Kərimov, S.Q., Həbibullayev, S.B., İbrahimzadə, T.İ. İnformatika : Dərslük - Bakı : UniPrint, 2010. - 434 s
5. Kərimov, S.Q. İnformasiya sistemləri: Monoqrafiya - Bakı: Elm, 2008. - 676 s.
6. Rüstəmov, Ə.M. İnformatika: Dərslük.-Bakı, 2002.-511 s.
7. Alguliyev, R.M., Afanasyev, A.P., Albertian, A.N., Belevtsev, A.A., İmelbayev, Sh.S., Rappoport, A.M. Methods of security control in information and telecommunication distributed systems// Dynamics of Non-homogeneous Systems. Proceedings of ISA RAS.M.,-2001, vol.5.-pp.139-152.
8. Alguliyev, R.M., Mahmudova, R.Sh. Information Culture Formation as The Most Promising Direction of Individual's General Culture// International Journal Modern Education and Computer Science.- 2015, №3, pp.54-61.

9. Alguliev, R.M., Kazimov, T.H., Mahmudova, S.C., Mahmudova, R.S., Corporate information system "Educational Center". //International Journal of Social, Human Science and Engineering.- 2007, vol.1, no.8, pp.-503-507. (USA)
10. Гиляревский, Р.С. Основы информатики [Текст]: курс лекций / Р.С. Гиляревский.- М.: Экзамен, 2003.- 319 с.
11. Семенюк, Э.Л. Информационная культура общества и прогресс информатики. НТИ., Сер.1.1994, №7.
12. Савчук, Л.Н. Информационная культура на различных этапах развития человеческого общества // Информатизация образования. – 2005. - №2. – С. 28 -34

HİNDİSTANDA MİLLİ BİBLİOQRAFIYA

Solmaz Sadıqova

*BDU, Bibliografiyaşünaslıq kafedrasının dosenti,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru
solmaz_bdu@mail.ru*

Национальная библиография в Индии

Резюме: *Статья посвящена национальной библиографии Индии. Отмечается, что изучение национальной библиографии зарубежных стран имеет большое значение. Индии есть информация о Ретроспективной национальной библиографии (РНБ) и Текущей национальной библиографии (ТНБ). Библиография индийской библиографии и доступна информация о «Библиографии докторских диссертаций, защищенных в индийских университетах в 1857-1970 годах».*

National bibliography in India

Abstract: *The article is dedicated to India's national bibliography. It is noted that the study of the national bibliography of foreign countries great importance. In India, there is information on Retrospective National Bibliography (RNB) and Current National Bibliography (CMB). Bibliography of India bibliography and Information about "Bibliography of doctoral dissertations defended in Indian universities in 1857-1970" is available.*

Açar sözlər: *Hindistan, milli bibliografiya, cari, retrospektiv, informasiya.*

Ключевые слова: *Индия, национальная библиография, текущая, ретроспективная, информация.*

Keywords: *India, national bibliography, current, retrospective, informational.*

Giriş

Hər bir xalq özünün tarixi inkişaf mərhələsində iqtisadi, siyasi, mədəni, tarixi, etnik, təbii-coğrafi vəziyyətilə şərtlənən bibliografik informasiya mənbələri yaradır və onlardan istifadə edir. Bunun nəticəsində də millətin bütün bibliografik fəaliyyəti və onun ayrı-ayrı komponentləri fərqli spesifik xüsusiyyətlərə malik olur. Bibliografiyanın milli xüsusiyyətləri obyektiv mövcud olub, bilavasitə millətin maddi və mənəvi mədəniyyəti ilə sıx bağlıdır. Milli bibliografiya bir tərəfdən millətin mədəni nailiyyətlərini əks etdirirsə, digər tərəfdən, onun inkişafına təsir göstərir (1).

Xarici ölkələrin milli bibliografiyasının öyrənilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dövri mətbuat səhifələrində bir sıra ölkələrin milli bibliografiasına dair məqalələr çap olunmuşdur (2). Haqqında bəhs edəcəyimiz ölkə Hindistan Respublikasıdır.

Hindistan Respublikası Cənubi Asiya regionunda - Ərəb dənizi, Benqal körfəzi, Banqladeş, Çin və Pakistanın arasında yerləşir. Ölkədə 14 rəsmi dil

vardır. Əhalinin 30%-i hind dilində danışır. İngilis dili ölkənin siyasi və kommersiya dairələrində geniş istifadə olunan dildir (4).

Azadlıq uğrunda hind xalqının uzunmüddətli və inadkar mübarizəsi 1947-ci ilin 15 avqustunda yekunlaşdı. Həmin gün Dehlinin çoxsaylı insanların iştirak etdiyi meydanda Cəvahirləl Nehru təntənəli surətdə müstəqil Hindistanın yarandığını elan etdi. İki il müddətində Hindistan Britaniya imperiyasının dominionu (dominion - İngiltərə imperiyasının tərkibinə daxil və ondan asılı olan dövlət mənasında) kimi qaldı. 1950-ci ilin yanvarında o suveren respublika elan edildi. Təqribən 200 il çəkmiş İngiltərə ağılığının nəticələri başqa müstəmləkələrdəki kimi idi: ölkənin zəif iqtisadi inkişafı, ölkənin əksər əhalisinin dilənçi vəziyyəti, savadsızlıq.

Avropa ölkələri, əvvəlcə Portuqaliya (1500-cü ildən), sonra Böyük Britaniya (XVII əsrdən) tərəfindən hind torpaqlarının qəsb edilməsi bütövlükdə ölkənin mədəniyyətində dərin iz buraxdı. Müstəmləkə hakimiyyəti asılı vəziyyətə saldıqları əhalinin mədəni inkişafına hər cür mane olurdu. Hələ XVI əsrin əvvəlində missionerlərin gətirdikləri mətbəə dəzgahları geniş şöhrət tapa bilmədi və kitab çapı düz XVIII əsrin sonuna qədər zəif oldu, baxmayaraq ki, bütün bunlar Britaniya ağalarının ehtiyacları üçün idi. 1780-ci ildən başlayaraq ingilislər Hindistanda qəzet nəşr etməyə başladılar. 1835-ci ildə ingilis dili dövlət dili elan olundu.

Məsələnin qoyuluşu

XIX əsrin əvvəlində hamının istifadə edə biləcəyi kitabxanalar (qədim knyaz və monastır, orta əsrlərdə isə məhdud oxucusu olan universitet kitabxanalarından fərqli olaraq) yaranmağa başlayır.

Qabaqcıl benqal ziyalılarının Kəlküttədə yaratdıqları və oxucuların ixtiyarına 1836-cı ildə verilən İctimai Kitabxana (yəni açıq, xalq üçün, camaat üçün) yeni tipli kitabxana oldu. Bu ziyalılardan içərisində məşhur hind yazıçısı Rabinqranat Taqorun babası da var idi.

XX əsrin əvvəlində vəsait olmadığından bu kitabxana İngiltərə hökumət kitabxanası ilə birləşdi və İmperiya kitabxanası adlandırıldı. (Müstəqillik əldə olunan sonra İmperiya kitabxanası Milli Kitabxana adlandırıldı).

Hindistan Milli Kitabxanasının yaranmasını bəzən 1867-ci ilə də aid edirlər. Bu elə dövr idi ki, ingiltərə rəsmiləri Hindistan əhalisini mətbu sözün vasitəsilə nəzarətsiz yayıla biləcək arzuolunmaz fikirlərdən məhdudlaşdırmaq üçün Mətbuat haqqında qanun imzaladılar. Qanunda ölkədə çıxan bütün kitabların qeydiyyatını aparmaq nəzərdə tutulurdu. Xüsusi məmurlar tərəfindən hazırlanan və Britaniya Hindistanında nəşr olunan "Kitabların kataloqu" hər rüb "Rəsmi qəzet"də dərc olunurdu (bəzən həmin qəzetin əlavəsi kimi, bəzən də müstəqil nəşr kimi).

Bu "Kataloqu" surəti Böyük Britaniya hökumətinə göndərilirdi. Bəzi ştatların mətbuat haqqında özlərinin qanunu var idi və buna uyğun da olaraq öz kitablarının siyahısı dərc olunurdu.

Lakin mətbuat haqqında 1867-ci ilin qanunu hind kitabxanaların heç birinə icbari qaydada ümumdövlət nüsxəsinin birinin belə daxil olmasını nəzərdə tutmurdu, bütün nüsxələr Hindistan hökumətinə - Londona göndərilirdi. Həmçinin bütün Hindistan ərazisi üzrə nəşr olunan kitabların vahid siyahısının yaradılması belə təmin olunmurdu. Buna görə də əsl Kitabxana orqanı olan CMB faktik olaraq yox idi.

Problemin təhlili

Hindistanın azsaylı elmi kitabxanaları bibliografiya işinin aparılması üçün vəsaitə malik deyildi. Yalnız onların çox az bir hissəsi öz fondlarının ayrı-ayrı hissələri sayəsində mətbuat kataloqları çap etməyi bacarırdı.

Çoxdanın kitabxana ənənələrinə, inkişaf etmiş kitabxana nəşrlərinə, kitabxana təhsilinin nisbətən erkən yaranmasına baxmayaraq, ölkədə çoxsaylı kitabxana assosiasiyalarının mövcudluğu yox dərəcəsinə idi. Ştatlarda 8 ümumhind və 20-yə qədər assosiasiyalar mövcuddur. "Library miscellany" adlanan ilk kitabxana jurnalı 1912-ci ildə çıxmağa başladı. 1977-ci ilə qədər onların sayı 40-a yaxın oldu. İlk qısamüddətli kitabxana kursları 1910-cu ildə yaranmışdı.

Hindistanın tərkibində bibliografiyanın quruluş səviyyəsi aşağı idi, bibliografik işin quruluşu pis qoyulmuşdu, milli bibliografiya demək olar ki, yox dərəcəsinə idi.

Müstəqil Hindistanın rəhbərliyi ölkədə kitabxana-bibliografiyanın inkişafına daha böyük diqqət ayırmağa başladı. 1948-ci ildə Madras ştatında kitabxana haqqında qanun qəbul edildi. 1951-ci ildə YUNESKO-nun dəstəyi ilə Hindistan rəhbərliyi Dehliyə təkcə Hindistan üçün yox, digər ölkələr üçün də nümunə olacaq göstərişli İctimai kitabxana yaratdı.

1947-ci ilə qədər mühüm nüsxələrin Böyük Britaniyaya aparılması səbəbilə hind kitablarının repertuarını yaratmaq çətin olurdu. Əlbəttə, hind nəşrlərinin kolleksiyaları ilə dolu heç bir Hindistan kitabxanası Londondakı Hindistan kitabxanası hesabı ilə müqayisə oluna bilməzdi. "Britaniya ensiklopediyası"nın məlumatına görə, həmin kitabxananın fondunda 250 min kitab və 20 min əlyazma qorunub saxlanılırdı. Məhz buna görə də Ş.Ranqanatanın Hindistan Kitabxanası hesabatını milli sərvət kimi geri qaytarmaq və onun əsasında Dehliyə Milli Kitabxana yaratmaq tələbləri vardı. Əvvəlcə Böyük Britaniya 80 il ərzində davamlı ölkədən çıxarılmış vacib nüsxələrlə dolu qiymətli kitab kolleksiyalarını və əlyazmalarını qaytarmağa etiraz etdi. Sanki öz etirazı ilə Böyük Britaniya bütün dünyadakı hindşünasların qeydinə qaldığını göstərmək istəyirdi.

Eyni zamanda Kəlküttəki Milli Kitabxana Milli Yazı Akademiyası ilə birlikdə 4 cildlik "Hind ədəbiyyatının milli bibliografiyası. 1901-1953." (The national bibliography of Indian literature. 1901-1953 New Delhi, 1962-, vol.1) əsərini yaratmağa başladı. Bu seçilmiş göstəricidə əsasən bədii ədəbiyyata dair əsərlər, dilçilik və az miqdarda ictimai elmlərə dair ədəbiyyat öz əksini

tapmışdır. Burada material dil əsasında qruplaşdırılır, bibliografik yazılar latın hərfləri ilə verilmişdir.

Son illərdə bir çox ştatlarda Hindistanın müxtəlif dillərində ədəbiyyatın retrospektiv göstəricilərini yaratmaq işi genişləndi.

Maratxi dilində 1800-1950-ci illər ərzindəki kitabların repertuarı hind bibliografi Ş.Date (Date, Shahkar Ganesh, 1905-1964) tərəfindən yığılıb nəşr olundu. Onun ölümündən sonra yarımçıq qalmış işin davamını Bombeydə yaradılmış xüsusi Bibliografik Büro davam etdirdi. O, özündə maratxi dilindəki 1950-1969-cu illər ərzində çap olunmuş, həmçinin Ş.Date tərəfindən 1-ci cildə nəşr edilmiş bir əsr yarımliq keçmiş repertuarı olan kitablar haqqında məlumat verir.

1971-ci ildə Pəncab ştatındakı Linqvistika departamenti 1968-ci ilə qədər pəncab dilində çıxan kitabların göstəricisini buraxdı (Panjabi prakashan di suchi. Patiala, 1971). O, 12 min kitabdən ibarət idi.

Məhz həmin ildə 1964-cü ilə qədərki hindcə kitabların göstəricisi çap olunmağa başladı. (Pitambar N., Nair S.Hindi sahitya sarini. Hoshiarpur, 1971-, vol.1). Onun tərkibində 40 min – özündən əvvəlki göstəricilərin hamısından daha çox – ad öz əksini tapırdı. Hələ 1930-cu ildə Ranqanatan tərəfindən ilk kitabxana qanunvericiliyi layihəsi irəli sürülmüşdü, amma Britaniya hökuməti onu kənarlaşdırmışdı.

1973-cü ildə malayala dilində ilk kitab göstəricisi çıxdı (Govi K., Pannikkar A.Malayala granthasuchi. Trichur, 1973-, vol.1). Onun tərkibindəki kitablar 1772-1970-ci illəri əhatə edirdi. (26 min adda)

Nəhayət, Hindistanda çap olunmuş bütün kitabların repertuarı 1800-1966-cı illəri əhatə edən "Hind-İngilis ədəbiyyatının bibliografiyası"nda əks olundu. (Bibliography of indo-english literature. Bombay, 1974).

Bu baxımdan, Hindistanın RMB kimi yuxarıda adları çəkilən bütün əsərləri aşağıdakı cədvəldə bu cür əks etdirmək olar.

Dil quruluşu	Xronoloji quruluş	Göstəricilər
Hindistanın tərkibindəki bütün dillərdəki kitablar	1901-1953	Hindistan ədəbiyyatının milli bibliografiyası
Hindcə kitablar Pəncabca kitablar Malayalaca kitablar Marathicə kitablar İngiliscə kitablar	1964-cü ilə qədər 1968-ci ilə qədər 1772-1970 1800-1950 1800-1966	Pitambar Pəncab Qovi Date Hind-İngilis ədəbiyyatı bibliografiyası

Çoxmillətli Hindistanda yeni çap vəsaitlərinin müstəqillik qazanmış bibliografik informasiya axınının olmaması durğunluq vəziyyəti, iqtisadi inkişafdan ayrı qalma maneəsi yaradırdı.

Hindistan rəhbərliyinin bu işdə ilk addımı 1954-cü ildə məcburi nüsxə haqqında qanunun qəbulu, onun hər 2 ildən bir yayılması və davamlı nəşrləri oldu. Kəlküttəki Milli Kitabxananın nəzdində CMB orqanlarının nəşrinin öhdəsinə verilmiş Mərkəzi Məlumat Kitabxanası (Central reference library) təşkil olundu. Burada "Britaniyanın Milli Bibliografiyası" nümunə götürülmüşdür.

1958-ci ildə oktyabr-dekabr materiallarını əks etdirən "Hindistanın milli bibliografiyası"nın ilk buraxılışı işıq üzü gördü. (The Indian national bibliography-INB), Aylıq buraxılışlar (1964-cü ilə qədər rüblük) illik kumilyasiyalarla müşayiət olunurdu.

HMB Konstitusiyaya əsaslanan ölkənin 14 dilində çıxan tanınmış nəşrləri və yeni işıq üzü görmüş çap məhsullarını, kitabları özündə cəmləşdirirdi. Bütün yazılar müxtəlif hind dillərindən ingilis dilinə çevrilir və latın hərfləri ilə öz əksini tapırdı. Hindistan - dünyanın əhalisinə görə ən böyük ikinci və çoxmillətli ölkəsidir: onda bir çox xalqlar, millətlər və tayfalar, müxtəlif dillərdə və dialektlərdə danışan insanlar yaşayır. Dövlət dili - hind dilidir. Əsas dillə yanaşı, burada keyfiyyətə ingilis dili də əsas götürülür. Konstitusiyaya daha 11 geniş yayılmış dilləri (assamca, benqalca, qucaratca, marathca, malayalamaca, oriya, kannada, pəncabca, tamilcə, teluqu, urdu dilləri) və həmçinin b.ə.ə. I minillikdəki qədim ədəbiyyat dili olan sanskrit dilini təsdiq edir. Beləliklə, Hind Milli bibliografiyasının əsas dili ingilis dili idi. Eyni zamanda, 1960-cı ildən etibarən, seçilmiş hind dillərində "dil məsələləri", yeni ədəbiyyatın göstəriciləri də hazırlanırdı. Burada təsvirlər orijinal şəkildə verilirdi. 1973-cü ildən əvvəl HMB-si iki hissədən ibarət idi:

1. Qeyri-hökumət nəşrləri.

2. Rəsmi nəşrlər.

Burada materiallar Duinin onluq təsnifatı əsasında qruplaşdırılmışdır. Hər bir hissənin öz köməkçi göstəricisi vardır. 1973-cü ilin yanvar ayından etibarən HMB-nın hər iki hissəsi birləşdi (3).

HMB-nın çatışmazlıqlarına hesabat kitablarının tamamlanmaması və müntəzəm olaraq həm aylıq, həm də xüsusilə illik buraxılışların gecikməsi aid edilə bilər. Sonuncu məlumatlar arasındakı müddətin son dövrlərdə azaldılmasına baxmayaraq, onlar arasında müddətin hələ də çox böyük idi.

HMB-nın dərc olunmasında səmərəliliyin olmaması çoxsaylı bibliografik göstəricilərin yaranmasına gətirib çıxarmışdır, bu göstəricilər kitablar barədə yalnız ingilis dilində və daha sürətli məlumat verirdi. Bu göstərici tək-cə kitab satıcıları tərəfindən deyil, digər təşkilatlar tərəfindən də verilirdi, məsələn Varanasi şəhərindəki Hindistan Bibliografiya Mərkəzi. 1970-ci ildən "Hind kitabları" adlı illik bir kitab nəşr edildi. İngilis dilində dərc edilmiş və ya yenidən çap edilmiş hind kitablarının bibliografiyası"

(Indian books, 1969. Varanasi, 1970). İlk sayının ön sözündə qeyd edilmişdir ki, o "Hind Milli Biblioqrafiyası" da yaranan boşluğun doldurulması üçün ciddi bir cəhddir.

Hindistandakı xüsusi mətbuatın səhifələrindəki HMB-na kəskin və həmişə ədalətli olmayan tənqidi yanaşma, yalnız CMB-nin ilkin yaranan rüşeymlərinə maraq göstərmir, həm də ölkəmizdə kompleks, tam biblioqrafik vəziyyətin olmadığını göstərirdi. Bəzi Hind biblioqrafları xaricdə nəşr olunan hindistanlı müəlliflərin və dünyanın bir hissəsi olan Hindistan haqqında ədəbiyyatın bütün əsərlərini qeyd etməyə çağırırdı. İlk növbədə, qəbul olunmuş HMB-da materialın əhatə dairəsinin ərazi prinsipindən geri çəkilməsi Hindistan CMB-nin inkişafında geri addım olacaqdır.

1957-ci ildə İnformasiya və Radioyayım Nazirliyinin nəzdindəki dövrü nəşrlər bürosu Yeni Dehlidə dövrü nəşrlərin cari uçotunu (tələb olunan məcburi nüsxə əsasında), illik "Hindistanda mətbuat" şəklində çap etməyə başlamışdır. Bu, Hindistan biblioqrafiyasının böyük nailiyyətidir, çünki hər il 56 dildə çap olunan hind qəzetlərinin və jurnallarının sayı artırdı. İllik iki cildə ibarətdir: birincidə dövrü nəşrlərin statistik təhlili verilir, ikincidə - ştatlar üzrə jurnal və qəzetlərin siyahısı qeyd olunmuşdur.

Kifayət qədər operativ olmayan kataloqda xüsusi jurnalların göstəriciləri ingilis dilində nəşr edilirdi. Onlar elmi kitabxanalar, sənədləşdirmə mərkəzləri və özəl şirkətlər tərəfindən nəşr olunurdu.

1966-cı ildən bəri yeni dövrü nəşrlərin, eləcə də köhnə nəşrlərin, o cümlədən qiymətin nəzərə alınması ilə xüsusi bir göstərici (adını bir neçə dəfə dəyişdirmişdir) çıxmışdır. (Journal of indexing and reference work)

Hindistan dərgisindəki məqalələrin analitik siyahısı xüsusi seçilirdi. 1964-cü ildən "Hindistan dövrü ədəbiyyatının bələdçisi" (Guide to Indian periodical literature) - burada İctimai və humanitar elmlər üzrə 150-ə yaxın jurnal öz əksini tapmışdır (3, s.133).

Özəl bir müəssisə tərəfindən hazırlanan bu "Bələdçi" Uilsonun "Dövrü ədəbiyyata dair oxucular üçün bələdçisi"yə çox bənzəyirdi. Buradakı oxşarlıq yalnız adında deyil, həm də onun rüblük nəşr olunmasında, təsvirlərin müəlliflərin və sərəlvhələrin əlifba göstəricisi üzrə verilməsində idi.

1968-ci ildən Dehli Biblioqrafiya Assosiasiyası aylıq "hind mətbuatının göstəricisi" dərc edilməyə başlandı. Orada 25 hind qəzetlərindən ingilis dilində məqalələr dərc edilirdi. 1969-cu ildə Hindistan xəbər agentliyi tərəfindən nəşr olunmuşdur.

Universitetin uzun müddətli ənənələri (30-cu illərdə) ortaya çıxmasına və dissertasiyaların mühafizəsi günümüzdə intensiv inkişafa səbəb olmuşdur. Həm cari, həm də retrospektiv göstəricilər fərdi universitetlər və institutlar, mərkəzlər tərəfindən nəşr olunurdu.

Nəticə

Həm cari, həm də retrospektiv dissertasiyaların göstəriciləri ayrı-ayrı universitetlər və institutlar, sənəd mərkəzləri tərəfindən milli arxivlərə verilir. Bununla yanaşı, dissertasiyaların retrospektiv (və perspektiv, cari) hesabının aparılmasında aparıcı rolu müstəqillik əldə olunmasından əvvəl fəaliyyətə başlayan universitetlərarası şura əsas rol oynayır. "1857-1970-ci illərdə Hindistan universitetlərində müdafiə olunan doktorluq dissertasiyalarının biblioqrafiyası" sahələr üzrə 24 cildə hazırlanmış və dərc olunmuşdur.

1973-cü ildə Universitetlərarası şura referatların biblioqrafiyasını rüblük şəklində yalnız ictimai və humanitar elmlərə həsr olunmuş "Hindistan dissertasiyalarının referatları" dərc edilməyə başlandı (3, s.134).

Hindistanın biblioqrafiyasının biblioqrafiyasında A.Mukaradcenin təlimatları 80-dən çox qeyddən ibarət olan 1-ci nəşrdə dərc edilmişdir. 1971-ci ildə onun 2-ci nəşri çıxdı. Sonra Hindistan istinad materiallarına əsasən bir sıra yeni dərsliklər nəşr edilmişdir. Bunlardan ən böyüyü N.Gidvani və Navalinin əsəridir. Burada Hindistanda və xaricdə nəşr olunan dərsliklər əks olunmuşdur. 1-ci göstərici yalnız biblioqrafik materiallara həsr olunmuş və 1973 -cü ildə işıq üzü görmüşdür. Orada 1828-1972-ci illərdə dərc olunmuş hind dilində olan 158 göstərici nəzərə alınmışdır.

Hindistan dünyada kinofilm sahəsində əsas yerlərdən birini tutur, burada kinematoqrafiyanın inkişafı üzrə ilk addımlar atılmışdır. 1961-ci ildən kinematoqrafiya sahəsi İnformasiya və Radioyayım Nazirliyinin fonduna əsasən yarıdan çox buraxılmış kino məhsullarının ölkə üzrə təqdimatına başlanılmışdır. 1974-cü ildə onlar nəticə etibarilə birləşdilər. 1967-ci ildən etibarən milli arxivdə illik "hind filmləri" filmlərinin cari qeydiyyatı həyata keçirilməyə başlandı. Beləliklə, əsrin son rübündə Milli Hind Biblioqrafiyası böyük inkişafa nail oldu.

Ədəbiyyat

1. Насыева, Q.S. Xarici biblioqrafiya: [Mətn] Dərs vəsaiti.-Bakı, 2008.- 127s.
2. Sadiqova, S.A. Şərqi Avropa ölkələrində retrospektiv milli biblioqrafiya
3. (Bolqarıstan, Macarıstan, Polşa, Rumıniya) :[Mətn] //Kitabxana.az.-2015.- №1-2.-S.39-42
4. Гудовщикова, И.В., Лютова, К.В. Общая иностранная библиография: [Текст] Учебник. - Москва: Книга, 1978.- 224с.
5. <http://www.mfa.gov.az/files/file/Hindistan.pdf>:[Elektron resurs]

MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMLƏRİNİN İNFORMASIYA AXTARIŞI İŞİNDƏ YENİ TEXNİKA VƏ TEXNOLOGİYALARIN TƏTBİQİ

Zahidə Rzayeva

Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri kafedrasının dosent əvəzi, tarix üzrə fəlsəfə doktoru

Ulduz Manafova

*Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri kafedrasının baş laborantı
ulduz_xanum@mail.ru*

В информационном поиске Централизованных библиотечных систем внедрение новых технологий и технологий

Резюме: В статье дается пояснение сути процесса поиска информации ОГО. В современных условиях в этом процессе обсуждается применение новых технологий и технологий. В статье также упоминаются сложные инновации в современном управлении ОГО.

Applying modern technique and technologies On the information-search systems of Centralized Library Systems

Abstract: The article comments on the essence of the information search process of CSL. In modern conditions, the application of new techniques and technologies is being discussed in this process. The article also describes the complex innovations in the modern management of CSL.

Açar sözlər: Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemi, fond, kataloq, informasiya axtarış sistemi, sənəd, oxucu, kitabxanaçı, kataloq, kartoteka

Ключевые слова: централизованная библиотечная система, фондовый, каталог, система поиска информации, документ, читатель, библиотекарь, каталог, справочник

Key words: Centralized Library System, fund, catalog, information search system, document, reader, librarian, catalog, cartoteca.

Müasir informasiyalaşdırılmış cəmiyyət şəraitində MKS-lərin informasiya-axtarışı işinin mahiyyəti, strukturu, perspektiv imkanları dəyişmiş, yeni mütərəqqi elementləri özündə ehtiva etməyə başlamışdır. MKS-lərin informasiya axtarış işi prosesi qabaqcıl təcrübənin nailiyyətlərindən, kitabxana-informasiya texnologiyalarının yeni imkanlarından bəhrələnmək, onları tətbiq etmək, bütövlükdə xidmət prosesinin effektivləşdirilməsinə yönəlik digər tədbirlər həyata keçirmək zərurəti ilə qarşı-qarşıya qalmışdır.

Kompüter-telekommunikasiya texnologiyasının yaranması və sürətli inkişafı şəraitində MKS-lərin informasiya axtarışı işində də yeni texnika və texnologiyaların tətbiqi günün vacib məsələlərindəndir. Ümumiyyətlə, kitabxanaların kompüter texnika və texnologiyası ilə təchiz olunması və bu qiymətli avadanlıqlardan yalnız kargüzarlıq fəaliyyətində və İnternet

xidmətindən istifadə etmək üçün istifadə olunması deyil. MKS-lərin informasiya axtarışı işində də yeni texnika və texnologiyaların tətbiqi kitabxanaların avtomatlaşdırılmasının tərkib hissəsi olub, kitabxanalarda yerinə yetirilən mürəkkəb, bir-birilə əlaqəli texnoloji proseslərin informasiya-telekommunikasiya texnologiyaları əsasında yerinə yetirilməsidir.

MKS-lərin işində yeni texnika və texnologiyaların tətbiqi bir çox məsələlərin həllini təmin edir:

- kitabxanaçı əməyinin avtomatlaşdırılmasını;
- vaxta və insan ehtiyatlarına qənaəti;
- müxtəlif əlamətlərinə görə ədəbiyyatın çoxaspektli axtarışını;
- operativ və az xərclə ən yeni informasiya mübadiləsini;
- oxuculara yüksək elektron xidmət, oxucu sorğusunun Online yerinə yetirilməsini;
- kitabxana fondlarının operativ yeniləşməsi, oxucu tələbatına uyğun komplektləşdirilməsini;
- ədəbiyyatın qaytarılma müddətinə elektron nəzarət;
- çox nüsxəli kitabların alınmasına olan ehtiyacın aradan qaldırılması, böyük kitabxana sahəsindən imtina etməyi;
- kitabxanalarda görülən işlərin təkrar yerinə yetirilməsinin qarşısının alınması, ədəbiyyat axtarışı və sifarişinin effektivliyinin təmin edilməsi və s.

Kartoçka kataloqunun bütünlükdə maşınla oxunan formaya keçirilməsi sahəsində uzaq xarici ölkə kitabxanaları müəyyən təcrübə toplamışdır və qismən də MDB kitabxanaları bu işin həyata keçirilməsinin başlanğıc mərhələsindədir. Bu mövzunun öyrənilməsinin də əsas məqsədi bu sahədə mövcud təcrübələrin ümumiləşdirilərək Azərbaycan kitabxanaları üçün təşkilati-texniki baxımdan öz imkanlarını və konkret şəraiti nəzərə almaqla müəyyən prinsiplərin və tövsiyələrin formalaşdırılmasıdır. Ənənəvi kartoçka kataloqunun maşınla oxunan formaya keçirilməsinin və onun bazasında elektron kataloqun yaradılmasının ilkin mərhələsi bu işin qaydalarının və ardıcılığının müəyyən edilməsidir. Bu baxımdan, ümumiyyətlə, dünya kitabxanalarına görə aşağıdakı əsas struktur-funksional variant təcrübədə tətbiq edilmişdir:

- baş kataloqda olan biblioqrafik yazıların bütünlükdə (seçilməmiş) kompüter emalı;
- elektron emalda baş profil olan tematik bölmənin, yaxud ədəbiyyatın növ əlamətinin əsas götürülməsi;
- sənədlərin nəşr ilinə görə ardıcıl emalı;
- oxucuların bir neçə illik istifadə intensivliyindən asılı olaraq ədəbiyyatın retrospektiv dövrə görə tematikasının seçilməsi və həmin dövr üzrə kataloqun kompüter emalı.

Mövcud təcrübələrə əsaslanaraq demək olar ki, bu variantların hər birinin müsbət və mənfi cəhətləri vardır. I variantda biblioqrafik yazıların maşınla oxunan formaya keçirilməsi nisbətən sadədir. Əgər biblioqrafik yazıların texniki üsullarla oxunması tətbiq edilərsə, elektron kataloqun «qaralama versiyası»nı daha qısa vaxtda hazırlamaq olar. Lakin bu üsul onu

ifadə etmir ki, tam yararlı elektron kataloq yaratmaq üçün bibliografik yazıların sonrakı emalı qısa vaxtda icra edilə bilər. Bu variantın mənfə cəhəti xeyli vəsait və əmək tələb etməsidir. Əgər bibliografik yazı kompüterdə yığıma üsulu ilə icra edilirsə, elektron kataloqun yaradılması uzun müddət tələb edə bilər. I variantla əlaqədar olaraq iki məsələni də qeyd etmək lazımdır:

1) Fəal istifadə edilən ədəbiyyatın bibliografik yazıları ilə bərabər az soruşulan və heç soruşulmayan, həmçinin bəzən kataloqda olub fonda olmayan, yaxud çıxarılan ədəbiyyatın bibliografik yazıları eyni hüquqla məşinləoxunan formaya keçirilir. Bu isə korporativ elektron kataloqun yaradılmasının sonrakı mərhələsi üçün çətinliklər yaradır;

2) Bu variantda elektron kataloqda informasiya axtarışının dolğunluğu baxımından «hamısı, yaxud heç biri» şərti qəbul edilmiş olur.

II variant - elektron emalda əsas profil olan tematik bölmənin və ədəbiyyatın növ əlamətinin seçilməsi ardıcıl olaraq və kifayət qədər operativ şəkildə müəyyən kitabxananın ayrı-ayrı tematik bölmələri üzrə elektron kataloqun yaradılmasına və ona uzaq məsafədən müraciətin təmin edilməsinə imkan yaradır. Bu variantın reallaşdırılmasının mürəkkəblilik dərəcəsi konkret kitabxananın təşkilatı strukturundan, sənədlərin kartoçka kataloqu üçün təsnifləşdirmə və predmetləşdirmə keyfiyyətindən asılıdır. Bu variantın mürəkkəbliyi və çatışmazlığı 2 cəhətdən özünü göstərir:

1) Seçilmiş tematika hər hansı bir kataloqa (sistemli, predmet) aiddirsə, sonradan digər tip kataloqlarda «təmizləmə işi» aparmaq xeyli zəhmət tələb edir;

2) Hər hansı tematika, yaxud ədəbiyyat növü üzrə sorğuları təmin etmək üçün kartoçka və elektron kataloqların paralel istifadəsi lazım gəlir. Bu hal, yəni kartoçka və elektron kataloqların paralel istifadəsi informasiya-axtariş sistemləri üçün mənfə haldır. Çünki belə şəraitdə bəzi kitabxana işçiləri və oxucular kartoçka kataloquna daha çox müraciət edirlər.

III variant, yəni sənədlərin nəşr ilinə görə avtomatlaşdırılmış üsullarla ardıcıl emalı aşağıdakı hallarda həyata keçirilə bilər:

- 1) Kartoçka kataloqunda olan bütün ədəbiyyatın nəşr ili;
- 2) Tematik bölgülər üzrə ədəbiyyatın nəşr ili;
- 3) Müəyyən dil, yaxud dil qrupları üzrə ədəbiyyatın nəşr ili.

Burada müəyyən cari ildən başlayaraq sənədin əvvəlki nəşr illəri ardıcıl olaraq götürülür. Bu variantda kitabxananın inventar kitabından ilkin seçim kimi, yaxud əlifba və ya sistemli kataloqdakı əsas təsvirlərdən istifadə edilə bilər. Bu variantın mənfə cəhəti kartoçka və elektron kataloqun uzun müddət mühafizəsi və paralel istifadə edilməsidir.

IV variant, yəni oxucuların bir neçə illik istifadə intensivliyindən asılı olaraq ədəbiyyatın retrospektiv dövr üçün tematikalarının seçilməsi və bibliografik təsvirlərin həmin dövr üçün kompüter emalı nəzəri cəhətdən mümkün variantdır. Bu üsulun çatışmayan cəhəti ənənəvi və elektron kataloqun eyni vaxtda paralel istifadəsinin vacibliyidir. Lakin təbii ki, müəyyən müddət keçdikdən sonra ənənəvi kataloqda az soruşulan və heç soruşulmayan mövzular üzrə ədəbiyyatın bibliografik təsvirləri qalır. Bununla

da ədəbiyyatın arxiv fondunun təşkili üçün şərait yaranmış olur və fonda çıxarılaçaq ədəbiyyatı ayırmaq mümkün olur. Bu variant yuxarıda deyilən II və III variantla əlaqəli şəkildə istifadə oluna bilər. Kartoçka kataloqunun məşinləoxunan formaya keçirilməsinin hazırlıq mərhələsində - maliyyə və texniki təminat məsələlərini həll etmək, işçi qrup yaratmaq, vacib hallarda bu işdə iştirak edən təşkilatlarla müqavilə bağlamaq, bibliografik yazıların keyfiyyətinə və redaktəsinə məsul olan şəxsləri müəyyən etmək, icraçılar üçün yeni iş yerləri hazırlamaq, görülməli işin qrafikini tərtib etmək, işin mərhələlər üzrə texnologiyasını müəyyənləşdirmək və işçi təlimatları hazırlamaq lazımdır. Əgər işin görülməsi üçün əlavə aparat-proqram vasitələri istifadə etmək nəzərdə tutulursa, onların hazırlanması lazım gəlir. Elektron yazı massivinin yoxlanaraq qəbul edilməsi və istismara verilməsi qaydaları da hazırlıq mərhələsində işlənməlidir.

Kartoçka kataloqunun tam həcmdə elektron kataloq üçün emal texnologiyası 2 əsas mərhələyə bölünür:

1) Kataloqun ilkin emalı, yəni bibliografik təsvirlərin məşinləoxunan formaya keçirilməsi;

2) Məşinləoxunan bibliografik məlumat massivinə elektron kataloqun formalaşdırılması üçün vacib olan elementlərin əlavə edilməsi.

Kiçik kitabxanalarda və kitabxana bölmələrində hər iki mərhələ birləşdirilə bilər. Orta və iri kitabxanalarda əsas ədəbiyyat fondu, fond özü baxımından da deyilən mərhələlər eyni vaxtda icra edilə bilər. Lakin burada ədəbiyyatın müxtəlif tematikası və növü əsas götürülməlidir. Bunlarla yanaşı, deyilən mərhələlər icra edilən texnoloji proseslərə görə əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənirlər. Buna görə də onların hər birinə ayrılıqda baxmaq lazımdır.

Yaxın və uzaq xarici ölkələrin əlaqədar kitabxana təcrübələri göstərir ki, kartoçka kataloqunun məşinləoxunan formaya keçirilməsinin texnoloji cəhətdən ayrılıqda və bəzən də əlaqələndirilmiş variantda istifadəsi aşağıdakı kimi olur:

- 1) bibliografik məlumatın əl üsulu ilə kompüterə daxil edilməsi;
- 2) kataloq kartoçkalarının skaner edilməsi;
- 3) hazır məşinləoxunan məlumat bazalarının, yaxud elektron kataloq massivlərinin digər təşkilatlardan alınması.

Hazırda bibliografik məlumatın əl üsulu ilə kompüterə daxil edilməsi kartoçka kataloqunun ilkin emalının daha geniş yayılmış texnoloji üsulu hesab edilir. Bu üsulun bir sıra üstünlükləri vardır:

- təşkili və icra texnologiyasının nisbətən sadə olması;
- çox da yüksək olmayan xərc tələb etməsi;
- digər kitabxana və təşkilatların fəaliyyətindən asılı olmaması
- işin keyfiyyətinə mərhələlərlə nəzarət edilməsi.

Bu üsulun çatışmayan cəhəti öz məhsuldarlığına görə xüsusilə iri kitabxana fondları üçün xeyli müddət tələb etməsidir. Bibliografik məlumatları kompüterə daxil edən işçilərin məhsuldarlığı işin təşkilindən, icraçıların peşə hazırlıq səviyyəsindən və əmək haqqının ödənilmə xarakterindən asılıdır. Kartoçka kataloqunun skaner edilməsi onun retrospektiv konversiyasının ən

operativ üsuludur. Lakin bu üsul ilkin mətni oxuyan, onun məzmununu təhlil edən və təsvir elementlərini biblioqrafik formatın sahələrinə keçirilməsini təmin edən xüsusi aparat-proqram vasitələrinin olmasını tələb edir. Belə texniki komplekslər çox bahadır. Onların təşkili kartoçka kataloqunun məşinləoxunan formaya keçirilməsi ilə məşğul olan xüsusi ixtisaslaşdırılmış təşkilatların yaradılmasını tələb edir. Məşinləoxunan hazır biblioqrafik yazıların profilə yaxın olan digər kitabxanalardan, yaxud bu işlə məşğul olan təşkilatlardan alınması Qərb ölkələrinin kitabxanalarında əsas yer tutur. Məsələn, ABŞ kitabxanalarının çoxu bu məqsədlə OCLC korporasiyasının "On-line Cataloging" xidmətindən istifadə edir. Bu xidmət zamanı əlaqədar kitabxananın sifarişini əsasında onların kartoçka kataloqunu məşinləoxunan formaya keçirirlər. Məşinləoxunan biblioqrafik məlumat massivini hazır almaq istədikdə və alınan obyekt seçildikdə, ilk növbədə məşinləoxunan biblioqrafik yazının satış qiyməti, məşinləoxunan biblioqrafik yazı massivini alan kitabxananın tematik və sənəd növü profilinə həmin massivin uyğunluq dərəcəsi, alınan biblioqrafik yazılarda təsvir sahələrinin müəyyən format üzrə dolğunluq səviyyəsi, alınacaq məşinləoxunan biblioqrafik yazı massivinin mövcud olan, yaxud yaradılacaq elektron kataloqa daxil edilməsi üçün vacib tamamlama proseslərinin məhsuldarlığı, xərcləri məsələləri nəzərə alınmalıdır.

Beləliklə, Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemlərində informasiya axtarış işinin təşkili prosesində baş verən yeniliklər bilavasitə qabaqcıl təcrübəyə əsaslanır, respublikada informasiyalaşdırılmış vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu prosesinin əsaslı tərkib hissəsi kimi çıxış edir.

Ədəbiyyat

1. "Azərbaycan Respublikasında milli inkişaf naminə İKT-nin tətbiqi və inkişaf etdirilməsinin milli strategiyasının (2003-2012-ci illər) təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Bakı: 17 fevral, 2003.
2. Abbasov, Ə.M., Əliquliyev R.M., Ağayev F.T., İsmayılov İ. Müasir kompüter proqramları. Bakı: Elm, 2000, 136 s.
3. Abbasov, S.Ə. Kitabxana-biblioqrafiya proseslərinin avtomatlaşdırılması sahəsində dünya təcrübəsi (ABŞ, Türkiyə və MDB ölkələri) // AMEA MEK-in Elmi əsərləri, 2010, JVç II, s. 153-157.
4. Rüstəmov, Ə. Avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemləri (layihələşdirilməsi, işlənməsi və tətbiqi): Monoqrafiya. Bakı: 2007, 362 s.
5. İsmayılov, X.İ. Kitabxana-informasiya texnologiyaları: Dərs vəsaiti. Bakı, «Nurlar» nəşriyyat-poliqrafiya mərkəzi, 2009.- 312 səh.
6. Xələfov, A.A., Qurbanov A.İ.: Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları: Dərslik.-B.: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2007.-200 s.
7. Xələfova, S.A. Elektron kataloqlar informasiya axtarış sistemində.- Metodik göstəriş. B.:2010.-124s.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ REGIONLARININ KİTABXANA-İNFORMASIYA RESURSLARININ YERLƏŞMƏSİ VƏ KADR TƏMİNATININ MÜASİR VƏZİYYƏTİ

İradə Bayramova

Biblioqrafiyaşünaslıq kafedrasının müəllimi

Tarix üzrə fəlsəfə doktoru

irade8@rambler.ru

Современное состояние размещения библиотечно - информационных ресурсов и кадровое обеспечение в регионах Азербайджанской Республики

Резюме: В статье на основе анализа и обобщения официальных статистических материалов исследовано современное состояние, темпы и пропорции размещения библиотечно-информационных ресурсов, а также кадровое обеспечение библиотек в регионах Азербайджанской Республики.

Contemporary conditions of the settle of library - information resources and present situation of its staff provision in the regions of the Azerbaijan Republic

Abstract: On the basis of analyze and summarize of the official statistical materials researched the contemporary conditions tempo and proportions of the settle of the library-information resources, also provision by the staff in the regions of the Azerbaijan Republic.

Аçar sözlər: Kitabxana-informasiya təminatı, informasiya resursları, kitabxana fondu.

Ключевые слова: Библиотечно-информационное обеспечение, информационные ресурсы, библиотечный фонд.

Keywords: Library-information provision, information resources, the library fond.

Giriş

Azərbaycanın son illər əldə etdiyi nailiyyətlər, iqtisadi sahədə qazanılan uğurlar kitabxanaların qarşısında yeni imkanlar açmışdır. Ölkəmizin qlobal informasiya mühitinə daxil olması, informasiya resurslarını qoruyan və cəmiyyətin informasiya təminatını həyata keçirən kitabxanaların fəaliyyətində əsaslı islahatların aparılması dövlət qayğısının nəticəsi olmuşdur. İnkişaf etmiş cəmiyyətdə kitabxanaların həm də informasiya məkanı funksiyası daşması bu mədəniyyət ocaqlarının üzərinə yeni vəzifələr qoymuşdur. Ölkə ərazisində fəaliyyət göstərən kitabxana resurslarının yenidən təşkil edilməsi, istifadəçilərə göstərilən kitabxana-informasiya xidmətinin keyfiyyətinin və kitabxana kadrlarının təhsil səviyyəsinin yüksəldilməsi, ölkə rəhbərliyi tərəfindən diqqət mərkəzində olmuş və yüksək qiymətləndirilmişdir.

Müasir şəraitdə Azərbaycanda kitabxana sistemlərinin işinin yenidən qurulmasına, bu sahədə ciddi islahatlar aparılmasına böyük ehtiyac duyulmaqdadır (5.s.205).

Kitabxana infrastrukturunun inkişafı dövlət tərəfindən daim diqqət mərkəzində saxlanılmış, bu sahəyə dair bir çox qanun və sərəncamlar verilmişdir. Belə ki, 1999-cu il 12 mart tarixində “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 2007-ci il 21 apreldə “Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında” sərəncamı bu sahəyə ayrılmış diqqətin nəticəsi idi (3;2.). Kitabxana fondlarının ideoloji cəhətdən köhnəlmiş ədəbiyyatdan təmizlənməsi, kiril qrafikalı ədəbiyyatın latın qrafikalı ədəbiyyatla əvəz edilməsi və s. üçün 2004-cü il 27 dekabrda “2005-2006-cı illərdə Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə çapı nəzərdə tutulan əsərlərin siyahısının təsdiq edilməsi haqqında”, 2004-cü il 12 yanvarda “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” sərəncamlar verildi (10;11.).

Kitabxana-informasiya sahəsinin daha da inkişaf etdirilməsi üçün 6 oktyabr 2008-ci ildə Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı” imzalandı (1.). Dövlət Proqramı ölkə kitabxana-informasiya resurslarının yeni bir inkişaf konsepsiyasını əks etdirməklə Azərbaycan Respublikasının hər bir iqtisadi regionunda kitabxanaların qarşısına qoyulmuş həlli vacib vəzifələrin həyata keçirilməsini təmin etdi. Proqramda kitabxana infrastrukturunun yenidən qurulması, kitabxanaların kadr potensialının təhsil səviyyəsinin yüksəldilməsi, onların zəngin informasiya resursları ilə təmin edilməsi, ölkə kitabxana şəbəkələrinin dünyanın inkişaf etmiş kitabxanaları səviyyəsinə çatdırılması, kitabxanaların kompüterlə təmin edilməsi, informasiya tələbatçılarına yüksək keyfiyyətli kitabxana-bibliografiya xidmətinin göstərilməsi və s. kimi vacib məsələlər öz əksini tapmışdı.

Əsas hissə

Bu proqramın qarşıya qoyduğu tələblərə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən 2009-cu ilin sentyabr ayının 1-dən 10-na qədər Respublika ərazisindəki kitabxanalarda monitoring keçirilmişdir. Monitoringin keçirilməsində əsas məqsəd aşağıda göstərilən kitabxana-informasiya xidmətinin səviyyəsinin yüksəldilməsi, kitabxana-informasiya sahəsində yeni texnologiyaların tətbiqi və istifadəsində onun dünya standartları səviyyəsinə çatdırılması, elektron informasiya resurslarının formalaşdırılması və virtual kitabxanaların inkişaf etdirilməsi, kitabxanaların kadr təminatının yaxşılaşdırılması, habelə fasiləsiz təşkilin təmin edilməsi üçün şərait yaradılması istiqamətində aparılan işlərin vəziyyətini öyrənməkdən ibarət olmuşdur. Monitoringin nəticələri əsasında “Kitabxanaların fəaliyyəti haqqında” statistik bülleten nəşr edilmişdir (4.).

“Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nın qarşıya qoyduğu vəzifələrə uyğun olaraq 11 oktyabr 2011-ci ildə Azərbaycan Respublikası Nazirlər

Kabineti “Azərbaycan Respublikasının şəhər (rayon) Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemlərinin, müstəqil kitabxanaların, şəhər, qəsəbə və kənd kitabxana filiallarının, habelə şəhər, qəsəbə, uşaq və gənclər kitabxanalarının nümunəvi strukturu və ştat vahidlərinin təsdiq edilməsi haqqında” qərar vermişdir. Qərara uyğun olaraq respublikanın bütün şəhər və rayon MKS-lərinin, onların filiallarının strukturunun təkmilləşdirilərək birləşdirilməsi işi həyata keçirilmişdir. Kitabxanalarda yeni Kitabxana-bibliografiya proseslərinin avtomatlaşdırılması və İnformasiya-Resurs şöbələri və multimedia mütəxəssisi, operator, kitabxanaçı-informasiya texnologiyaları üzrə mütəxəssis, sistem inzibatçısı, proqramçı ştatları yaradılmışdır (8). Bu qərarın verilməsində məqsəd inkişaf etmiş müasir cəmiyyətin tələblərinə cavab verməyən, köhnə və yardımçı binalarda yerləşən, əhalinin yaşayış və iş yerlərindən maksimum uzaqlıqda olan kitabxanaların birləşdirilərək, müasir informasiya texnologiyaları ilə təmin edilməsi, fondların ideoloji cəhətdən köhnəlmiş ədəbiyyatdan təmizlənərək latın qrafikalı yeni ədəbiyyatla zənginləşdirilməsi, kitabxanaların internetə qoşulmasının təşkil edilməsi və onlarda veb-saytların yaradılması kimi vəzifələrin həyata keçirilməsi idi. Məlum qərarın verilməsindən sonra Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi sistemindəki bütün Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemlərində və onların filiallarında islahatlar aparılmağa başlandı. Birləşmə nəticəsində kütləvi kitabxanaların sayı azaldı.

Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin 2009-cu ildə respublika kitabxanaları arasında apardığı monitoringin nəticələrinə əsasən ölkədə 8507 kitabxananın fəaliyyət göstərməsi məlum oldu. Kitabxana resursları regionlar üzrə belə yerləşmişdir: 1) Aran iqtisadi rayonu üzrə - 23,4%; 2) Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu üzrə - 14,9%; 3) Lənkəran iqtisadi rayonu üzrə - 11,2%; 4) Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu üzrə - 9,0%; 5) Bakı şəhəri üzrə - 8,4%; 6) Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu üzrə - 8,2%; 7) Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu üzrə - 7,1%; 8) Naxçıvan iqtisadi rayonu üzrə - 5,8%; 9) Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu üzrə - 4,9%; 10) Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonu üzrə - 4,5%; 11) Abşeron iqtisadi rayonu üzrə -2,1%; (4.).

Azərbaycan Respublikasında elmin, təhsilin və mədəniyyətin müxtəlif sahələrinin inkişaf tempini, gələcək perspektivlərini müəyyənləşdirmək, bu sahələrdə görülmüş işləri sistemləşdirərək statistik hesabat hazırlamaq üçün, dövlət tərəfindən Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin qarşısına mühüm bir vəzifə qoyuldu. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi 2000-2015-2016-cı illər üzrə elmin, təhsilin, mədəniyyətin əsas atributlarının vəziyyətini öyrənmək üçün statistik hesablamalar apardı. Statistik hesablamaların nəticəsi 2016-cı ildə nəşr olunmuş “Azərbaycanda təhsil, elm və mədəniyyət” adlı statistik məcmuədə öz əksini tapdı (9.).

15 illik bir dövrü əhatə edən statistik hesablamalarda mədəniyyətin tərkib hissəsi olan kitabxana-informasiya sahəsinin də inkişaf istiqamətləri, bu illər ərzində kitabxana infrastrukturunun vəziyyəti, eləcə də mədəniyyətin

müxtəlif sahələrinin araşdırılması, elmin, təhsilin inkişafının statistik hesabatları ətrafı şəkildə verilmişdir. Materiallar həm Azərbaycan, həm də ingilis dilində verilməklə və gələcək nəticələrin dünyanın müxtəlif ölkələrinin eyni sahələr üzrə əldə etdiyi nailiyyətlərlə müqayisə olunması müsbət qiymətləndirilməlidir.

Son illərdə, kitabxana-informasiya sahəsinin inkişafına dövlət rəhbərliyi tərəfindən edilən diqqət, imzalanmış dövlət proqramının qarşıya qoyduğu vəzifələri həyata keçirməklə əldə olunmuş nailiyyətlərin göstərilməsi və əvvəlki illərlə müqayisəli şəkildə verilməsi statistik hesabatda öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin 2015-ci ildə apardığı statistik hesablamalar Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin tabeliyində fəaliyyət göstərən kütləvi kitabxanalar üzrə aparılmışdır. Kütləvi kitabxanalar universal kitabxana fondlarına malik olmaqla təhsil, ixtisas səviyyəsi, dini etiqad və digər əlamətlər üzrə məhdudiyət qoyulmadan əhalinin bütün təbəqələrinin ədəbiyyata kütləvi tələbatını təmin edir.

Aparılan statistik hesablamalardan aydın olur ki, 2015-ci ildə Azərbaycan Respublikasında kütləvi, uşaq, elmi, ali təhsil müəssisəsi, orta ixtisas təhsil müəssisəsi, ilk peşə-ixtisas təhsil müəssisəsi, ümumtəhsil məktəb və digər idarə, təşkilatların nəzdində fəaliyyət göstərən kitabxanaların sayı 8326 olmuşdur.

Kitabxanalar içərisində təbəçilik baxımından Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinə aid olmayan kütləvi kitabxanalar da var. Statistik hesablamalara bu kitabxanalar da daxil edilmişdir. Bu kütləvi kitabxanalar aşağıdakılardır:

1. Həmkarlar İttifaqı Konfederasiyasının nəzdində - 8 kütləvi kitabxana;
2. Dövlət Neft Şirkətinin nəzdində - 2 kütləvi kitabxana;
3. Təhsil işçilərinin Azad Həmkarlar İttifaqı Komitəsinin nəzdində - 2 kütləvi kitabxana;
4. Digər idarə və müəssisələrin nəzdində - 33 kitabxana;

Statistik hesablamalardan məlum olur ki, 2015-ci ildə Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən kütləvi kitabxanaların sayı cəmi 3242 (38,9%) olmuşdur. 184 (2,2%) musiqi məktəbi kitabxanaları da daxil olmaqla Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin təbəçiliyində cəmi 3426 (41,1%) kitabxana resursu var. Musiqi məktəbləri kitabxana ehtiyatları Azərbaycan musiqisinin inkişafında və təbliğində, məktəblərin müəllim və tələbələrinin informasiya təminatının ödənilməsində xüsusi yer tutur. Ölkə üzrə musiqi məktəbi kitabxanalarının 116-sı (63,0%) şəhərlərdə, 68-i (37,0%) kənd yerlərində yerləşmişdir.

Ölkədə fəaliyyət göstərən kütləvi kitabxanaların 462-si (14,3%) şəhər yerlərində, 2780-i (85,7%) isə kənd yaşayış massivlərindədir.

Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin 2009-cu ildə ölkə kitabxanaları üzrə apardığı monitorinqdə, ümumiyyətlə, uşaq kitabxanaları haqqında heç bir məlumat verilməmişdi. Respublika əhəmiyyətli uşaq

kitabxanaları istisna olmaqla, bütün iqtisadi və inzibati rayonlarda, eləcə də Bakı şəhərinin bütün rayon MKS-nin nəzdində ya Uşaq kitabxanaları, ya da Uşaq şöbələri fəaliyyət göstərir. Statistik hesabatda bildirilir ki, 2015-ci ildə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin nəzdində yerləşən Uşaq kitabxanalarının sayı 97, fondu 1,7 milyon nüsxə, oxucuların sayı -345 min nəfər olmuşdur (9.).

Ölkədə aparıcı yer tutan Təhsil Nazirliyi sisteminin təbəçiliyində 4738 (56,9%), Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi sistemində 3426 (41,1%), səhiyyə müəssisələrinin, digər idarə və müəssisələrin nəzdində olan 164 (2%) kitabxana əhalinin kitabxana-informasiya təminatının ödənilməsinin həyata keçirilməsində mühüm yer tutur.

Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin apardığı statistik hesabatdan aydın olur ki, 2015-2016-cı illər üzrə ölkədə kitabxana resurslarının vəziyyəti aşağıdakı kimi olmuşdur:

1. Aran iqtisadi rayonu üzrə - 1789 (21,5%)
2. Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu üzrə - 1174 (14,1%)
3. Lənkəran iqtisadi rayonu üzrə - 940 (11,3%)
4. Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu üzrə - 662 (8,0%)
5. Bakı şəhəri üzrə - 726 (8,7%)
6. Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu üzrə - 717 (8,6%)
7. Yuxarı-Qarabağ iqtisadi rayonu üzrə - 748 (9,0%)
8. Naxçıvan iqtisadi rayonu üzrə - 484 (5,8%)
9. Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu üzrə - 412 (4,9%)
10. Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonu üzrə - 499 (6,0%)
11. Abşeron iqtisadi rayonu üzrə - 175 (2,1%) (9.)

Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən 2009-cu ildə aparılmış monitorinqin nəticələri ilə 2015-2016-cı illərdə aparılmış statistik hesablamaların nəticələrini qarşılaşdıraraq: Məlum olur ki, 2009-cu ildə ölkənin regionlarında və Bakı şəhərində yerləşən kitabxana resursları kəmiyyət etibarlı ilə müəyyən dəyişikliyə uğramışdır. Lakin ölkənin bəzi iqtisadi regionlarında bu dəyişiklik xüsusi ilə diqqətə layiqdir. Belə ki, ölkənin Aran, Gəncə-Qazax, Şəki-Zaqatala iqtisadi regionlarında kitabxana resurslarının həcmi nəzərə çarpacaq dərəcədə azalmışdır. Bu azalma 1,9%-dən 0,8% intervalında dəyişir. Ölkənin elə iqtisadi regionları var ki, onlarda kitabxana resursları dəyişikliyə uğramamışdır. Bunlar Naxçıvan, Abşeron və Dağlıq Şirvan iqtisadi regionlarıdır. Ölkənin bir çox regionlarında isə kitabxana resurslarının nəzərə çarpacaq artımları müşahidə olunur. Bu regionlar Lənkəran, Quba-Xaçmaz, Dağlıq Qarabağ, Kəlbəcər-Laçın iqtisadi regionları və Bakı şəhəridir. Bu artım 0,1%-dən 1,9% aralığında dəyişir.

Kitabxana resurslarının ölkənin iqtisadi regionları üzrə qeyri-bərabər dəyişməsi səbəblərini araşdırdığımız zaman 11 oktyabr 2011-ci ildə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti "Azərbaycan Respublikasının şəhər (rayon) Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemlərinin, müstəqil kitabxanaların, şəhər, qəsəbə və kənd kitabxana filiallarının, habelə şəhər,

qəsəbə, uşaq və gənclər kitabxanalarının nümunəvi strukturu və ştat vahidlərinin təsdiq edilməsi haqqında” qərarından sonra ölkənin regionlarında fəaliyyət göstərən, günün tələblərinə cavab verə bilməyən, qəza vəziyyətində olan uyğunlaşdırılmış və yardımçı binalarda fəaliyyət göstərən kütləvi kitabxanaların strukturunun təkmilləşdirilərək birləşdirilməsi işi həyata keçirilmişdir (8). Bu birləşmə nəticəsində ölkə ərazisində fəaliyyət göstərən kütləvi kitabxanaların sayı azalmış, onlar birləşdirilərək müasir standartlara cavab verən kitabxana şəbəkələri yaradılmağa başlanmışdır. Birləşmədən sonra kitabxana şəbəkələri kompüter texnologiyaları ilə təmin edilmişdir. Ölkənin bütün region kitabxanalarında aparılan bu proses müvəffəqiyyətlə başa çatdırılmışdır.

Nəzərə almaq lazımdır ki, 2009-cu ildə kitabxanalar üzrə aparılmış statistik hesablamalara görə, ölkə ərazisində Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin tabeliyində fəaliyyət göstərən musiqi məktəbi kitabxanalarının sayı cəmi 154 (1,8%) olmuşdur. Lakin Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin 2015-2016-cı illərdə apardığı statistik hesablamalar zamanı musiqi məktəbi kitabxanalarının sayının 184 (2,2%) olması məlum olur.

Beləliklə, Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin 2009-cu ildə və 2015-2016-cı illərdə apardığı statistik hesablamaların nəticələrini qarşılaşdıran zaman məlum olur ki, 2009-cu ildə ölkə kitabxanalarının sayı 8507, 2015-2016-cı illərdə isə azalaraq cəmi 8326 olmuşdur.

Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin 2015-2016-cı illərdə apardığı statistik hesablamalara görə, hazırda ölkədə fəaliyyət göstərən kitabxanaların fondunun ümumi həcmi 108081908 (108) milyon nüsxədən çoxdur (9).

Informasiya resurslarının 32616100 (32,6) milyon nüsxəsi kütləvi kitabxanaların payına düşür. Kütləvi kitabxanaların fondunun 2009-cu il ilə müqayisədə 2,9 milyon nüsxə azaldığı məlum olur. Bunun bir çox səbəbləri var. Belə ki, son illərdə kütləvi kitabxanalarda aparılan islahatlarla bağlı fondlar ideoloji cəhətdən köhnəlmiş və yararsız hala düşmüş ədəbiyyatlardan təmizlənmişdir. Kiril qrafikalı ədəbiyyatdan təmizlənmiş kitabxana fondlarının, latın qrafikalı ədəbiyyatla kifayət qədər təmin olunmaması da nəzərə alınmalıdır. Qeyd etməliyik ki, kitabxanaların latın qrafikalı ədəbiyyatla təmin olunması bu gün də yüksək səviyyədə deyil. Bu, xüsusilə özünü kütləvi kitabxanalarda göstərir. Belə kitabxanalarda xüsusilə bədii və filoloji ədəbiyyatın üstünlük təşkil etməsi də nəzərə alınmalıdır. Bu ədəbiyyatların hamısını latın qrafikalı əlifba ilə nəşr etmək isə bir sıra çətinliklər yaradır. Fondda olan kiril qrafikalı ədəbiyyatın hamısını latın qrafikalı ədəbiyyatla əvəz etmək qeyri-mümkün olduğundan bu proses tədricən həyata keçirilir.

Ölkədə fəaliyyət göstərən kütləvi kitabxanaların 462-si (14,3%) şəhər yerlərində, 2780-i (85,7%) isə kənd yaşayış massivlərindədir. Onların fondunun şəhər və kənd yerlərində necə yerləşməsi vəziyyətinə nəzər salaq:

1. Şəhər yerlərində fəaliyyət göstərən kütləvi kitabxanaların sayı 2015-ci ildə 462, onların fondu 16,1 (14,9%) milyon nüsxə təşkil etmişdir.

2. Kənd yerlərində fəaliyyət göstərən kütləvi kitabxanaların sayı 2015-ci ildə 2780, onların fondu isə 16,5 (15,3%) milyon nüsxə olmuşdur.

Kütləvi kitabxanalarda ölkə üzrə əhalinin hər 1000 nəfərinə 3403 nüsxə ədəbiyyat düşür. Bu göstərici şəhər yerlərində fəaliyyət göstərən kütləvi kitabxanalar üzrə 3129 nüsxə, kənd yerlərində isə 3622 nüsxə ədəbiyyat təşkil edir. İndi isə ölkənin kitabxanalarının kitabxana kadr korpusunun yerləşməsi vəziyyətinə baxaq. Məlum olduğu kimi, kitabxana-informasiya resurslarından səmərəli istifadənin təşkili bilavasitə onların kadr təminatı səviyyəsindən, o cümlədən ixtisaslı kadrların xüsusi çəkisindən, onların yaşı, peşə səviyyəsi, iş stajı və digər amillərdən asılıdır.

Kitabxanaların əsas atributlarından biri kitabxana mütəxəssisləridir. Kitabxanada aparılan işlərin keyfiyyəti əhəmiyyətli dərəcədə kadrların hazırlanmasından və onların ixtisaslarının yüksəldilməsindən asılıdır. Yüksək ixtisaslı kitabxanaçı kadrlar mütərəqqi iş metodlarını tezliklə mənimsəyir, öz işinə tətbiq edir, əməyin keyfiyyətli olmasını təmin edirlər. Buna görə də əməyin elmi kompleksində kadrlarla aparılan işin yaxşılaşdırılması əhəmiyyətli yer tutur (6.s.181).

Kitabxanaların fəaliyyəti kadrların mövcudluğu, onların peşəkar hazırlığı, təcrübəsi ilə müəyyən edilir. Kitabxana kadrlarının bir-birinə bağlı iki xarakteristika qrupu fərqləndirilir: 1) regionların kitabxana kadrları ilə (10 minlik əhaliyə) təminat səviyyəsi; 2) kadrların tərkibinin kitabxana xidməti səviyyəsinə təsir dərəcəsi.

Aparılan təhlillər göstərir ki, ştatın həcmi birbaşa olaraq əhalinin kitabxana xidməti ilə təmin edilmə dərəcəsinə, oxuculara xidmətin səviyyə və keyfiyyətinə təsir göstərmir. Bir sıra hallarda az saylı kitabxanaçılara çoxlu oxucu düşür. Kadrların ixtisas artırmalarını həyata keçirən metodiki mərkəzlərinin yaxşı işlədikləri yerlərdə kitabxanaların iş göstəriciləri də yüksək olur (7.).

1. Kitabxana kadrları təhsil səviyyələrinə görə belə bölünür:

2. Ali ixtisas təhsillilər
3. Ali qeyri-ixtisas təhsillilər
4. Orta ixtisas təhsillilər
5. Orta qeyri-ixtisas təhsillilər
6. Ümumi orta təhsillilər

2009-cu ildə ölkə kitabxanalarında aparılmış monitorinqin nəticələrinə görə, ölkədə cəmi 8527 nəfər kitabxana mütəxəssisi olmuşdur (4). Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən 2015-ci ildə aparılmış statistik hesablamalara əsasən isə məlum olur ki, 2015-ci ildə kitabxana mütəxəssislərinin sayı 8524 nəfər olmuşdur. Kadrların şəhər və kənd yerlərinə görə vəziyyəti:

- Şəhər kitabxanalarında 3836 (45%) nəfər;

- Kənd kitabxanalarında 4688 (55%) nəfər;

Kitabxana işçilərinin 4407 (51,7%) nəfəri ali, ali qeyri-ixtisas və orta ixtisas təhsilli mütəxəssislərdir. Bu kadrlar təhsil səviyyələrinə görə belə bölünür:

1. Ali ixtisas təhsillilər 861 (10,1%) nəfər;
2. Ali qeyri-ixtisas təhsillilər 1142 (13,4%) nəfər;
3. Orta ixtisas təhsillilər 2404 (28,2%) nəfər;

Kitabxana işçilərinin 4117 (48,3%) nəfəri isə orta qeyri-ixtisas və ümumi orta təhsilli işçilərdir (12). Kitabxana mütəxəssislərinin şəhər və kənd kitabxanalarında təhsil səviyyələrinə görə bölgüsü belədir: 2015-ci ildə şəhər kitabxanalarında çalışan kitabxana mütəxəssislərinin sayı 3836 (45%) nəfər olmuşdur. Şəhərdə çalışan kitabxana mütəxəssislərinin 713 (18,6%) nəfəri ali ixtisas təhsilli, 878 (22,9%) nəfəri ali qeyri-ixtisas təhsilli, 1250 (32,6%) nəfəri orta ixtisas təhsillilərdir. Kitabxana işçilərinin 995 (25,9%) nəfəri isə orta qeyri-ixtisas və ümumi orta təhsilli işçilərdir.

Kənd yerlərində çalışan kitabxana mütəxəssislərinin sayı 4688 (55%) -dir. Onların 159 (3,4%) nəfəri ali ixtisas, 277 (5,9%) nəfəri ali qeyri-ixtisas, 1158 (24,7%) nəfəri isə orta ixtisas təhsillilərdir. Kitabxana işçilərinin 3094 (66,0%) nəfəri orta-qeyri-ixtisas və ümumi orta təhsilli işçilərdir. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin tabeliyində olan kitabxanaların kadr potensialının təhsil səviyyəsinə nəzər salmaq: 2000-ci ildə kitabxana mütəxəssislərinin sayı 7652 nəfər olmaqla, onların 14,7%-i ali ixtisas, 4,3%-i ali qeyri-ixtisas, 40,1%-i isə orta ixtisas təhsilli mütəxəssislər olmuşlar.

2000-ci ildə şəhər yerlərində çalışan mütəxəssislərin sayı 3284 nəfər olmuşdur. Onların cəmi 25,3% ali ixtisas, 8,1%-i ali qeyri-ixtisas, 41,7% -i isə orta ixtisas təhsilli olmuşdur. 2000-ci ildə kənd yerlərində çalışan kitabxana kadrlarının sayı 4368 nəfər olmaqla, ali ixtisas təhsilli kadrlar 5,5%, ali qeyri-ixtisas təhsilli kadrlar 0,9%, orta ixtisas təhsilli kadrlar 38,7% təşkil etmişdir.

2005-ci ildə kitabxana kadrlarının sayı 7828 nəfər, ali-ixtisas təhsillilər 12,8%, ali qeyri-ixtisas təhsillilər 6,1%, orta ixtisas təhsillilər 34,7% olmuşdur. Kitabxana kadrlarının şəhər və kənd yerlərinə görə təhsil səviyyəsinə nəzər salmaq. 2005-ci ildə şəhər yerlərində çalışan kitabxana mütəxəssislərinin sayı 3883 olmaqla ali ixtisas təhsillilər 20,9%, ali qeyri-ixtisas təhsillilər 11,0%, orta ixtisas təhsillilər 36,7% olmuşdur. Kənd kitabxana mütəxəssislərinin sayı 3945 nəfər, ali ixtisas təhsillilər 5,1%, ali qeyri-ixtisas təhsillilər 1,7%, orta ixtisas təhsillilər 32,8% təşkil etmişdir.

2010-cu ildə kitabxana işçilərinin sayı 7607 nəfər, ali ixtisas təhsillilər 12,8%, ali qeyri-ixtisas təhsillilər 7,3%, orta ixtisas təhsillilər 35,4% olmuşdur. Şəhər yerləri üzrə 3754 nəfər, kənd yerləri üzrə 3853 nəfər mütəxəssis fəaliyyət göstərmişdir. Şəhər kitabxanalarında çalışan kitabxana mütəxəssislərinin təhsil səviyyələrinə görə vəziyyəti belə olmuşdur: ali ixtisas təhsillilər 21,5%, ali qeyri-ixtisas təhsillilər 12,4%, orta ixtisas təhsillilər 38,2%. Kənd yerlərində çalışan mütəxəssislərin təhsil səviyyələri ali

ixtisas təhsillilər 4,6%, ali qeyri-ixtisas təhsillilər 2,5%, orta ixtisas təhsillilər 32,7% təşkil etmişdir.

2013-cü ildə kitabxana işçilərinin sayı 8314 nəfər olmaqla ali ixtisas təhsillilər 10,4%, ali qeyri-ixtisas təhsillilər 10,0%, orta ixtisas təhsillilər 27,3% təşkil etmişdir. 2013-cü ildə şəhər kitabxanalarında çalışan mütəxəssislərin sayı 3655 nəfər olmaqla ali ixtisas təhsillilər 19,3%, ali qeyri-ixtisas təhsillilər 16,4%, orta ixtisas təhsillilər 31,8% olmuşdur. Kənd yerlərində çalışan 4659 nəfər mütəxəssisin 3,4% ali ixtisas təhsilli, 5,1% ali qeyri-ixtisas təhsillili, 23,8% orta ixtisas təhsillili olmuşdur.

2014-cü ildə mütəxəssislərin sayı 8313 nəfər, ali ixtisas təhsillilər 10,3%, ali qeyri-ixtisas təhsillilər 10,2%, orta ixtisas təhsillilər 28,8% olmuşdur. Şəhər kitabxanalarında çalışan 3905 nəfər mütəxəssisdən, ali ixtisas təhsillilər 19,2%, ali qeyri-ixtisas təhsillilər 16,8%, orta ixtisas təhsillilər 32,1%-dir. Kənd yerlərində çalışan mütəxəssislərin sayı 4408 nəfər, ali ixtisas təhsillilər 3,4%, ali qeyri-ixtisas təhsillilər 5,1%, orta ixtisas təhsillilər 26,3%-dir (9.).

Məlumdur ki, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin 2009-cu ildə kitabxanalarda apardığı monitorinqin nəticələrinə görə ölkə ərazisində ali ixtisas təhsilli kitabxana mütəxəssislərinin sayı cəmi 1579 (18,1%) nəfər təşkil edirdi (4). Təhlillər zamanı aydın olur ki, 15 il ərzində kitabxana mütəxəssislərinin sayı artmağa başlasa da, ali ixtisas təhsilli kadrların sayında nəzərəcarpacaq azalma müşahidə olunur. Belə ki, artıq ali-ixtisas təhsilli kitabxanaçı kadr korpusunun sayı 861 (10,1%) nəfərdir (9). Ali qeyri-ixtisas təhsilli kadrların sayında 2 dəfədən çox artım müşahidə olunsada, orta ixtisas təhsilli kadrların sayında da cüzi azalma müşahidə olunur. Ali qeyri-ixtisas təhsilli işçilərin sayında artım müşahidə olunur. Belə ki, 2000-ci ildə bu mütəxəssislərin sayı cəmi 4,3% olduğu halda, artıq 2015-ci ildə onların sayı 13,4% təşkil edirdi. Orta ixtisas təhsilli mütəxəssislərin 2000-ci ildə sayları 40,1% olmuşdur. 15 il ərzində bu mütəxəssislərin sayı getdikcə azalmağa başlamış, 2015-ci ildə onların sayı 28,2%-ə düşmüşdü. Yuxarıdakı araşdırmalardan aydın olur ki, orta ixtisas təhsilli mütəxəssislərin sayı ali ixtisas və ali qeyri-ixtisas təhsilli kitabxana kadrlarının ümumi sayından çoxdur.

Kənd kitabxanalarında çalışan kadrların təhsil səviyyələrinə görə yerləşmə vəziyyəti göstərir ki, 2000-2015-ci illər ərzində kənd kitabxana kadrları arasında ali ixtisas təhsilli kadrların sayında azalma müşahidə olunur. Belə ki, 2000-ci ildə kənd yerlərində çalışan ali ixtisaslı kitabxanaçı kadrlar 5,5% təşkil edirdisə, artıq 2015-ci ildə onların sayı faiz etibarilə aşağı düşərək 3,4% olmuşdur. Eyni zamanda, ali qeyri-ixtisas təhsilli kadrların sayında nəzərəcarpacaq artım müşahidə olunur. Belə ki, 2000-ci ildə ali qeyri-ixtisas təhsilli kadrların sayı 0,9% olsa da, artıq 2015-ci ildə bu kadrların sayı 5,9% olmuşdur. Bu isə ali ixtisas təhsilli kadrların 15 il əvvəlki göstəricisindən də çoxdur. Orta ixtisas təhsilli kadrların sayı 2000-2015-ci illər arasında

azalmağa başlamışdır. Və ümumilikdə, bu kadrlar ali ixtisas və ali qeyri-ixtisas təhsilli kadrların birlikdə cəmindən 2 dəfədən çoxdur.

Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin 2015-ci ildə apardığı statistik hesabatdan aydın olur ki, burada yalnız ali ixtisas, ali qeyri-ixtisas və orta ixtisas təhsilli kadrların 2000-ci ildən 2015-ci ilə qədər təhsil səviyyələrinə görə bölgüsü öz əksini tapmışdır. Biz hesablamalar nəticəsində digər ixtisas qrupuna aid olan və statistik hesablamada əks olunmayan kitabxana kadrlarının şəhər və kənd yerlərində təmin olunması vəziyyətinə nəzər saldıq. Nəticədə bu ixtisas səviyyəsinə aid olan kadrların yalnız şəhər və kənd kitabxanalarında ayrı-ayrılıqda deyil, ümumi halda əks olunması nəticəsinə gəldik.

Nəticə

Bu gün cəmiyyətdə baş verən demokratikləşmə, sosial, iqtisadi, elmi-mədəni inkişaf, qloballaşma meyilləri kitabxanaların kompüterləşməsinə tələb edir. Hazırda kitabxanaların qarşısında duran vəzifə avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemlərinin tətbiqindən bəhrələnilib müasir məzmunlu məlumatların əldə edilməsi, qorunması və ötürülməsi kimi mühüm məsələlərdir. Təsadüfi deyildir ki, kitabxanaların inkişaf strategiyası və gələcək perspektivləri, qazanacağı uğurlar kompüterin imkanlarından, internet texnologiyasından, avtomatlaşdırmadan nə səviyyədə istifadə edilməsindən birbaşa asılıdır. Kitabxana işinin keçmiş ənənələri müasir üsullarla bu gün də davam etdirilməlidir. Lakin müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq kitabxanalarda elektron kataloqun, elektron kitabxananın təşkili, məlumat bazalarının yaradılması, oxuculara yeni virtual xidmətin təqdim edilməsi kitabxanaların qarşısında duran prioritet məsələlərdəndir. İnkişaf etmiş cəmiyyətin tələblərinə uyğun olaraq regional kitabxanalarda, o cümlədən şəhər, rayon kitabxanalarında ən müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə edərək ənənəvi iş üsullarının keyfiyyətini yüksəldəcək, internet informasiya resursları, elektron kataloq və elektron kitabxana, elektron məlumat bazaları yaradacaq, elmi kommunikasiyaların inkişafına təkan verəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. «Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı»// Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri, metodiki və təcrübi jurnal.-2008.№ 2.-s.6-29.
2. «Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında». Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı.//Azərbaycan.-2007.-21 aprel.
3. «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu.// Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya.1999.- №1.-S.3-16.

4. «Kitabxanaların fəaliyyəti haqqında» statistik müayinənin nəticələri barədə. Statistik bülleten. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi.-Bakı.-2009.-88s.
5. Xələfov, A.A. Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslük (3 hissədə).-H.2.-B.,2010.- 432s.
6. İsmayılov, X.İ. Kitabxana işinin təşkili və idarə olunması: Dərslük.-Bakı: Nurlar, 2009. -392 s.
7. İsmayılov, N.İ. Kitabxana-informasiya resurslarının yerləşməsinin nəzəri və təcrübi məsələləri // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal.- 2010.N1.-s.67-78.
8. anl.az/el/emb/MK-90/resmi_sensdler.htm
9. iccia.com/sites/defanet/files/library/files/tehsil_elm
10. [www.e-qanun.az/framework/5604\(1\)](http://www.e-qanun.az/framework/5604(1))
11. [www.e-qanun.az/framework/5427\(2\)](http://www.e-qanun.az/framework/5427(2))

RESPUBLİKA ELMİ TİBB KİTABXANASININ ELEKTRON KATALOQU

Rəşad Qardaşov

*Kitabxana resursları və informasiya
axtarış sistemləri kafedrasının baş müəllimi
qardashov@inbox.ru*

Электронный каталог Республиканской научной медицинской библиотеки

Резюме: В статье содержится комментарий к электронному каталогу Республиканской научно-медицинской библиотеки, имеющей библиотеку, финансируемую научно-республиканской, и приводятся конкретные примеры. Проведено обобщение места и роли Республиканской научно-медицинской библиотеки в библиотечно-информационной инфраструктуре страны в современном информационном обществе.

The electronic catalogue of the Republican Scientific Medical Library

Abstract: The article comments on the electronic catalog of the Republican Scientific-Medical Library, which has a scientifically-republically-funded library, and provides concrete examples. The generalization of the place and role of the Republican Scientific-Medical Library in the library-information infrastructure of the country in modern information society is carried out.

Açar sözlər: *sənəd, kitab, tibb, elmi-sahəvi kitabxana, tibb kitabxanası, sənəd, kitabxana fondu, səhiyyə, informasiya, oxucu.*

Ключевые слова: *документальная, книжная, медицинская, научно-полевая библиотека, медицинская библиотека, документ, библиотечный фонд, здравоохранение, информация, читатель.*

Keywords: *document, book, medical, scientific-field library, medical library, document, library fund, health, information, reader.*

Respublikada tibb elminin və səhiyyənin ilkin sənədlərlə və ikinci səviyyəli informasiya ilə təmin edilməsi məqsədi ilə bitkin bir sistem formalaşdırılmışdır. Bura ilk növbədə tibb kitabxanaları və elmi tibb informasiya bölmələri aiddir. Həmin təşkilatlar içərisində aparıcı mövqə Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyinin Respublika Dövlət Elmi Tibb Kitabxanasına məxsusdur.

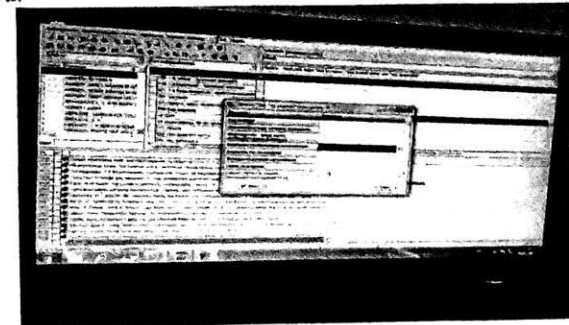
Kitabxana səhiyyə müəssisələri sistemində daxildir və Səhiyyə Nazirliyinin tabeliyindədir. Səhiyyə orqanlarının, elmi-tədqiqat və müalicə-profilaktika müəssisələrini xalqın sağlamlığı problemləri, sosial gigiyena və səhiyyənin təşkili, klinik və profilaktik təbabət, sanitar-epidemioloji və səhiyyənin, tibb elminin digər problemləri ilə məşğul olan alim və mütəxəssisləri kitabxana-bibliografiya və informasiya ilə vaxtında təmin edir. Sahəvi depozitar kitabxana və tibb elminin aktual problemləri üzrə vahid sorğu-məlumat fondlarını təşkil edir. Kitabxanaya daxil olan nəşrlərin, eləcə

də başqa informasiya daşıyıcılarının toplanması, qeydiyyatdan keçirilməsi, inventar kitabına daxil edilməsi, texniki işlənməsi, bəzi nəşrlərin başqa kitabxanalara hədiyyə verilməsi ilə bağlı əsəbiyyətin aktlaşdırılması, tematik-tipoloji planın tərtib edilməsi, həmin plan üzrə ədəbiyyatın sifariş verilməsi və alınması, müxtəlif kitab mağazaları, mətbuat şirkətləri ilə əlaqələrin yaradılması ilə məşğul olur. 2011-2012-ci illər kitabxana fəaliyyətinin avtomatlaşdırılması baxımından zəngin olmuşdur. Bu illərdə kitabxanada öz İP ünvanı olan lokal kompüter şəbəkəsi yaradılmışdır. Hazırda bu şəbəkə genişləndirilməkdə davam edir. 2013-cü ildən kitabxanada lokal kompüter və internet şəbəkəsi təşkil olunmuşdur. Həmin şəbəkə vasitəsilə İRBİS-64 kitabxana-informasiya proqramının kataloqlaşdırma və komplektləşdirmə modulları ilə işə başlanmışdır.

Bununla əlaqədar olaraq, kitabxananın müvafiq sahələrində çalışan əməkdaşlar kitabxanada keçirilən təlimlərə məşğələlərdə iştirak etmişlər. Bundan başqa, İRBİS-64 proqramı ilə fəaliyyətə həsr olunmuş başqa təlimlər məşğələlərindən kurs keçmişlər. Azərbaycan Respublika Dövlət Elmi Tibb kitabxanasında artıq elektron kataloq təşkil edilmişdir. Kitabxanaya elektron kataloqun təşkili üçün İRBİS-64 kitabxana-bibliografiya proqramı alınmışdır. Həmin proqramın administrator, oxuculara xidmət, kitabxana fondunun komplektləşdirilməsi modulları əldə edilmişdir. Hazırda 58 adda jurnal, 6 adda qəzet elektron kartotekaya, 4113 nüsxə kitab, 14029 məqalə elektron kataloqa, 3500 nüsxə ədəbiyyat elektron komplektləşdirmə moduluna daxil edilmişdir. Kitabxanada alınan yerli, xarici jurnal və qəzetlərin 14029 məqaləsinin analitik təsviri elektron kataloqda öz əksini tapmışdır.

Artıq kitabxananın yeni nəşrlər fondu, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının nəşrlərindən ibarət kitab fondu tam olaraq elektron kataloqa salınmışdır. İrbis proqramı ruslar tərəfindən yaradılıb. Buna görə də bu proqram rus dilindədir. Proqrama parolla girilir. Onun da müxtəlif modulları var. Ən əsas modulları bunlardır:

- Kataloqlaşdırma
- Komplektləşdirmə
- Oxucu.

Şəkil 1:

Komplektəşdirmə - kitab kitabxanaya daxil olanda onu bazaya salmaq üçün partiya yaradılır. Bu zaman "yeni partiyanın yaradılması" pəncərəsini açırıq və səhifədə punktlar gəlir. Bu punktlar bir neçə sahədən ibarətdir. Birinci sahə partiyanın ili və nömrəsi - 2017/1, ikinci sahə qeydiyyatın aktının nömrəsi, üçüncü sahə tarix - onu yazmaq üçün ALT+L düymələrini eyni anda sıxmalıyıq, dördüncü sahə aktın nömrəsi, beşinci sahə komplektləşdirmənin mənbəyi, yəni kitabların hansı təşkilatdan alınması, altıncısı nüsxələrin sayı, yeddinci neçə adda kitab alınıb, səkkizinci məbləğ - bütün bunların qeydiyyatı aparıldıqdan sonra "əlavə et" düyməsini sıxırıq və partiya əlavə olunur.

Partiyaya kitabların salınması. Bunun üçün komplektləşdirmə modulunu bağlayıb yenidən açırıq. Yuxarıda "sifarişsiz təsvirin daxil olması pəncərəsini" açırıq, "bəli" düyməsini sıxıb yeni düyməsini sıxırıq.

PUNKT-10-da bir neçə sahə var. Qiymət, valyuta, 700-də müəllif, soyadı, insialları göstəririk, sonra "əlavə et" düyməsini sıxırıq və kitab bazaya gedir.

PUNKT-200 - kitabın adı, əgər kitab çoxcildlidirsə, cildin nömrəsini yazıb "əlavə et" düyməsini sıxırıq.

PUNKT-210 - nəşrin ilini qeyd edib yenə "əlavə et" düyməsini sıxırıq.

PUNKT-675 - kod, UOT indeksi

PUNKT-908 - müəllif işarəsi

PUNKT-60 - kitabın hansı sahəyə aid olması

PUNKT-101- kitabın hansı dildə yazılması

PUNKT-102 - kitabın hansı ölkədə çap olunması.

Sifariş haqqında məlumat: PUNKT-62 - sifarişin hansı təşkilatdan alındığı, kod, tarix, sifariş edilib, neçə kitab sifariş edilib, nə qədər sifariş alınıb bunlardan sonra "əlavə et" düyməsini sıxırıq. PUNKT-910-da nüsxələr haqqında söhbət gedir. Saxlanılma yeri, inventar nömrəsi, kitabın bazaya daxil olma tarixi, qeydiyyatın nömrəsi, partiyanın aktının nömrəsini qeyd edib "əlavə et" düyməsini sıxırıq və saxlayırıq.

Kitabların komplektləşdirmədən kataloqlaşdırmağa köçürülməsi: İlk növbədə komplektləşdirməni bağlayıb açırıq. Axtarışın növü pəncərəsində daxil olan partiyanın nömrəsini seçirik. Bütün yığılan kitablar ekrana gəlir. Bu kitabları köçürmək üçün onları işarələyirik və elektron kataloqa köçürülmə işarəsini qeyd edirik. Pəncərə açılır "Ume BD"dan ATİ-KİTABLARI seçib əlavə edirik. "Homep key nru gokomnuekpbaumu" ox işarəsini seçirik səhifə açılır və öz partiyamızı siyahıdan seçirik və "əlavə et" düyməsini sıxırıq. Ok basırıq çıxış edib bağlayırıq. Açırıq kataloqlaşdırmanı "партас постуумишя key" girib partiyamı seçirik maus ilə vururuq kitablar siyahıya düşür.

Yuxarıda RDR seçirik üstünə iki dəfə sıxırıq, oxucu üçün ümumi məlumatlar əks olunur və açılan pəncərədə bu "**Oxucu Kartı**" adlanır. Burada:

10- Soyad yazırıq;

11- Ad yazırıq;

12- ATA-sının adını yazırıq;

21- Doğum tarixini yazırıq;

30- Mütləq 4 işarə doldurulur əgər oxucun nömrəsi 4-dən azdırsa, onda işarədən əvvəl "o" qoyulur;

23- Cinsiyət müəyyən olunur "Q" və ya "K";

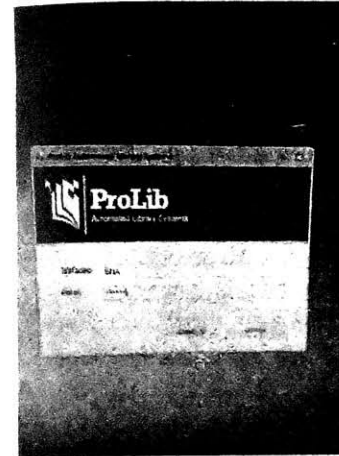
50- Kateqoriyalar müəyyən olunur. Əgər oxucu işləyirsə, onda N15 yazılır;

17- Ev telefonu yazılır;

18- İş telefonu yazılır;

51- Yazılma tarixi yazılır;

Sonda isə qeydiyyat yeri göstərilir.

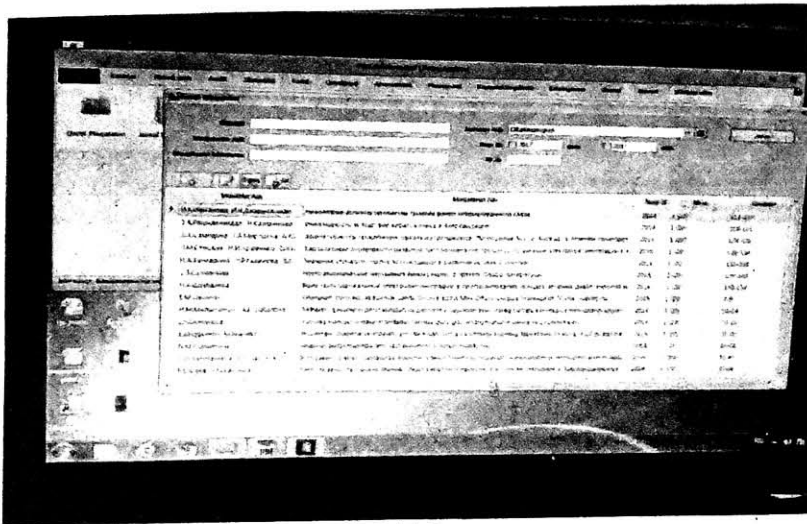

Şəkil 2: ProLIB- Kitabxana Avtomatlaşdırma sistemi

İlk öncə proqramı açırıq.

Proqram 1 neçə modullardan ibarətdir:

1. Kadrlar
2. Məsul şəxs
3. Audit
4. Statistika
5. Fond
6. Qeydiyyat
7. Abonoment
8. Musiqi-not
9. Kitab işləmə
10. Skaner
11. Xidmət
12. Biblioqrafiya.

Şəkil 3:

Kadrlar modulu: bu modulu açanda orada personal adlı kiçik pəncərə açılır. Personal açanda isə daha geniş bir pəncərə açılır. Bu modulda adından da görüldüyü kimi kadrlar haqqında məlumat verilir. Açılan pəncərədə kadrın adı, soyadı, atasının adı, təvəllüdü, işlədiyi şöbə-bölmə, vəzifəsi, ünvanı, şəxsiyyətinin seriya nömrəsi, telefon nömrəsi haqqında məlumat yerləşdirilir. Hər bir şəxsə parol və şifrə verilir. Səhifə tam doldurulduqdan sonra orada "Aktivdir" düyməsini sıxıb daha sonra "əlavə et" düyməsini sıxırıq və şəxs siyahıya daxil olur. Burada siyahıya yeni kadrları əlavə etməkdən başqa, həmçinin siyahıya əlavə edilmiş kadrlar üzərində düzəliş etmək və istəmədiyimiz kadrları silmək kimi əməliyyatlar da yerinə yetirə bilərik.

İlk olaraq onu qeyd edək ki PROLIB proqramı ilə işləyərkən əsas **kitabışləmə** şöbəsindən modulundan başlamaq lazımdır. Kitabışləmə şöbəsinə daxil olarkən orada "kitablar" pəncərəsini açırıq. Bu pəncərəni açarkən yeni bir "kitabların ümumi qeydiyyatı" pəncərəsi açılır. Burada sistemə yeni kitablar əlavə etmək üçün qeydiyyat işləri aparılır. Bunun üçün kitabın adı, kitabın müəllifi və ya müəllifləri, müəllif işarəsi, dili, əlifba qrafikası, sərlövhəsi, nəşr ili, UOT indeksi, bölməsi, yarım bölməsi, rubrikası, tirajı, səhifələrin sayı, nəşriyyat, nəşr yeri, İSN, elektron resurs, inventar nömrəsi, daxil olduğu fond, açar sözlər, annotasiya, redaktor, tərtibçi, tərcüməçi, cild, cildin adı, cildin sayı, nəşrin sayı göstərilir. Səhifəni tam doldurduqdan sonra "əlavə et" düyməsini sıxırıq və kitab bazaya əlavə olunur. Kitab bazaya daxil olduqdan sonra onun üzərində düzəliş etmək və yaxud onu bazadan silmək kimi əməliyyatlar da yerinə yetirilir. Həmçinin kitabı formulyar etmək və çap etmək olur.

Daha sonra PROLIBdə iş **komplektəşdirmə** şöbəsində aparılır. Bu şöbəyə daxil olarkən onun 1. kitab və 2. inventarlar olan pəncərələrini görürük. Bu şöbədə kitablara inventar nömrələr verilir. 3. **Skaner** şöbəsi - bu şöbəni açırıq və burada da:

1. PDF yazılar
2. PDF yüklə
3. Elektron kitablar pəncərələrini görürük.

Onu da qeyd edək ki, bu şöbədə kitabın üz qabığı və mündəricatı skaner edilir. PDF yüklə pəncərəsini açırıq və bu səhifədə kitabın inventar nömrəsi, dili, üz qabığının şəkili, pdf faylı haqqında qeydlər edildikdən sonra "əlavə et" düyməsini sıxırıq və kitab sayta yüklənir. Kitabı təsdiqləmək üçün Elektron kitablar pəncərəsini açırıq və burada təsdiqlənməli kitablar adlı səhifədə kitabın açar sözlərinə görə, adına, müəllifinə və başqa əlamətlərinə görə axtarış aparılır. Burada kitabın mündəricatı göstərilir və kitab təsdiq edilir.

Bibliografiya - bu şöbəni açarkən ekranda:

1. qəzet məqalələri;
2. jurnal məqalələri;
3. avtoreferat;

Toplu adlı kiçik pəncərələr açılır. Burada qəzet məqalələri pəncərəsini açırıq. Burada qəzetin müəllifi, adı, məqalənin adı, mövzusu, tarixi haqqında məlumatlar qeyd olunur. Eyni məlumatlar digər pəncərələrdə də jurnallar, avtoreferatlar, toplu nəşrlər üçün də verilir. Burada qəzetlər, jurnallar üzərində axtarış aparmaq, baxış etmək və silmək kimi əməliyyatlar aparılır.

PROLIB AKİS-də avtomatlaşdırma işi bu cür aparılır: Azərbaycan Dövlət Respublika Elmi Tibb Kitabxanasında axtarış imkanları lokal şəbəkə daxilində həyata keçirilir. Axtarış sərlövhə üzrə, müəllif üzrə, nəşr ilinə görə, nəşriyyata görə, inventar nömrəsinə görə, UOT indeksinə görə, İSN görə aparılır. Hər hansısa bir sənədi axtarış edərkən yuxarıda axtarış hissədə qeyd etdiklərimizdən hər hansı birini yazırıq. Və axtarışa uyğun sənədlər siyahı şəklində verilir. Bizə lazım olan sənədin üzərində 2 dəfə siçanı basıb sənəd haqqında məlumat ala bilərik və yaxud düzəliş etmək, silə bilərik. Sənədin çap formasını və onun təsvirini də görmək mümkündür. Azərbaycan Dövlət Respublika Elmi Tibb Kitabxanasında axtarış hələki mütəxəssislər tərəfindən həyata keçirilir. Bu sahədə müəyyən işlər görülür.

Beləliklə, Respublika Elmi-Tibb Kitabxanasının Elektron kataloqu müasir informasiyalaşdırılmış cəmiyyətin tələbləri çərçivəsində qabaqcıl təcrübənin mütərəqqi metod və vasitələrini özündə ehtiva edir. Elektron kataloqun istər texniki, istər proqram və istər linqvistik təminatı beynəlxalq kommunikativ yazı formatlarının tətbiqi ilə həyata keçirilərkən qabaqcıl təcrübənin mütərəqqi müddəalarını xidmət prosesinə tətbiq edir və effektiv nəticələr alır.

Respublika Elmi-Tibb Kitabxanası ümumölkə əhəmiyyətli elmi-sahəvi kitabxana kimi səhiyyə və tibb işçilərinin elmi informasiya təminatında əsaslı

yer tutur. Bu sahədə operativ informasiya təminatını həyata keçirmək, respublikanın çoxminli tibb işçilərinin qlobal informasiya təminatının effektivliyini artırmaq məqsədilə öz elektron kataloqunu güntü-gündən durmadan təkmilləşdirir.

Ədəbiyyat

1. Əliyev, A. Respublikanın ilk tibb kitabxana fondunun formalaşması (tarixi və müasir vəziyyəti) // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal.-B.: 2010.-№2 (27).-s.18-25.(E.Ə.Şirinova ilə birlikdə)
2. Xələfov, A.A., Qurbanov, A.İ Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları: dərslik.- Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2007.-200s
3. İsmayılov, X.İ. Kitabxana və informasiya texnologiyaları: Dərs vəsaiti.-B.: Nurlan Nəşriyyatı Poliqrafiya Mərkəzi, 2009.- 312s.
4. İsmayılov, X.İ. Kitabxanaların idarə edilməsinin müasir problemləri: Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal.- 2009.-№1.-s.27-39.
5. Mustafayeva, S. MARC formatının yaranması və tətbiqi//Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya; elmin-nəzəri və təcrübi jurnal.- B.: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2004.- №1.- s 75-81.
6. Rüstəmov, Ə.M. Elektron kataloqlaşdırma metodologiyası: (monoqrafiya).- B.: Uniprint, 2011.-276s.
7. Rzayeva, Z. Respublika elmi kitabxanalarında informasiya-axtarış sistemi: Monoqrafiya.-B.: "Mütərcim", 2015.-192s.
8. Respublika Elmi-Tibb Kitabxanasının Elektron kataloqu
9. Respublika Elmi-Tibb Kitabxanasının 2010-2016-ci il hesabatları

ŞƏKİ-ZAQATALA İQTİSADI REGIONUNUNDA KİTABXANA- INFORMASIYA RESURSLARININ YERLƏŞDİRİLMƏSİ MƏSƏLƏLƏRİ

Daşqın Məhəmmədli

Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri kafedrasının müəllimi

Вопросы размещения библиотечных и информационных ресурсов в экономическом регионе Шеки-Загатала

Резюме: В статье анализируются вопросы распространения библиотечных и информационных ресурсов в экономическом регионе Шеки-Загатала. Также в этой статье анализируются особенности библиотечно-информационной инфраструктуры в базе социально-экономического и культурного развития региона. Здесь анализируется фонд библиотек регионов, соответствующие ресурсы распространения информации для групп читателей и т. Д., На самом деле проблемы.

The distribution issues of library and information resources in the Shaki-Zagatala economic region

Summary: The article is analysed about the distribution issues of library and information resources in the Shaki-Zagatala economic region. Also, this article is analysed of the features of library-information infrastructure proportion in the base of social-economic and cultural development of the region. Here analysed the region libraries fund, the relevant distribution information resources for reader groups and etc. actually problems.

Açar sözlər: Kitabxana, Şəki-Zaqatala, informasiya, kitabxana fondu, Şəki MKS-i, Zaqatala MKS-i, Oğuz MKS-i, Qax MKS-i, Balakən MKS-i, Qəbələ MKS-i, sənəd, oxucu, informasiya resursu, Şəki-Zaqatala İqtisadi regionu.

Key words: Library, Shaki-Zagatala, information, library fund, Shaki CLS, Zagatala, CLS, Oguz CLS, Gakh CLS, Balakan CLS, Gabala CLS, document, reader, information resource, Shaki-Zagatala economic region.

Ключевые слова: Библиотека, Шеки-Загатала, информацион, библиотечный фонд, Шекиский СБС, Загатальский СБС, Огузский СБС, Гахский СБС, Балаканский СБС, Габалинский СБС, документ, читатель, информационный ресурс, Шеки-Загатальский экономический район.

Azərbaycan Respublikasının Şəki-Zaqatala İqtisadi regionu ölkənin informasiya mühitində özünəməxsus yeri və rolu ilə səciyyələnir. Ümumiyyətlə, məlum olduğu kimi, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2004-cü il 11 fevral tarixli "Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət proqramı"nın (2004-2008-ci illər) təsdiq edilməsi barədə fərmanı ilə Azərbaycan Respublikasında 10 iqtisadi rayon - Abşeron, Quba-xaçmaz, Dağlıq Şirvan, Şəki-Zaqatala, Aran, Gəncə-Qazax, Yuxarı Qarabağ, Kəlbəcər-Laçın, Lənkəran, Naxçıvan – yaradılmışdır. [1].

Yaradılmış iqtisadi rayonlar içərisində öz iqtisadi-coğrafi mövqeyinə, əhalisinin etnik tərkibinə, eləcə də kitabxana-informasiya infrastrukturunun yerləşmə vəziyyətinə görə xüsusilə fərqlənən regionlardan biri Şəki-Zaqatala İqtisadi regionudur. Bu iqtisadi regionun tərkibinə Balakən, Qax, Qəbələ, Oğuz, Zaqatala, Şəki rayonları daxildir. [4, s.99].

İqtisadi regionda kitabxana-informasiya infrastrukturunun yerləşdirilməsi problemi burada əhalinin etnik təkibi, kitabxana şəbəkələrinin paylanması, sənəd-informasiya kütləsinin dili, oxucu qruplarının milli-etnik və linqvistik proporsiyası, təsərrüfatın ixtisaslaşması və s. kimi əhəmiyyətli amillər kontekstində təhlil edilir.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının Şəki-Zaqatala İqtisadi regionunda kitabxana-informasiya resurslarının yerləşdirilməsi məsələlərinin aşağıdakı əsas bölgü əsasında tədqiqata cəlb edilməsi məqsəduyğun hesab olunur:

- İqtisadi regionun rayonları üzrə (Balakən, Qax, Qəbələ, Oğuz, Şəki, Zaqatala) kitabxanaların sayı;

- İqtisadi regionun rayonları üzrə (Balakən, Qax, Qəbələ, Oğuz, Şəki, Zaqatala) kitabxana fondunun bölgüsü;

- İqtisadi regionunun rayonları üzrə (Balakən, Qax, Qəbələ, Oğuz, Şəki, Zaqatala) kitabxana fondunun informasiya mənbələri üzrə bölgüsü.

Aparığımız tədqiqatlar nəticəsində Azərbaycan Respublikasının Şəki-Zaqatala İqtisadi regionunun rayonları üzrə (Balakən, Qax, Qəbələ, Oğuz, Şəki, Zaqatala) mövcud olan kitabxanaların ümumi sayı (müvafiq olaraq şəhər və kənd yerlərində faiz göstəriciləri də qeyd edilməklə) aşağıdakı kimi ümumiləşdirilmişdir:

Şəki-Zaqatala iqtisadi regionunun rayonları üzrə kitabxanaların sayı

Azərbaycan Respublikasının Şəki-Zaqatala İqtisadi regionunda ümumilikdə **764 kitabxana** mövcuddur. Onlardan:

Balakən rayonu üzrə 100 kitabxana;

Qax rayonu üzrə 115 kitabxana;

Qəbələ rayonu üzrə 134 kitabxana;

Oğuz rayonu üzrə 68 kitabxana;

Şəki rayonu üzrə 200 kitabxana;

Zaqatala rayonu üzrə 147 kitabxana.

Bu rəqəmləri faiz göstəriciləri ilə göstərsək:

Balakən rayonu üzrə 100%;

Qax rayonu üzrə 100%;

Qəbələ rayonu üzrə 100%;

Oğuz rayonu üzrə 100%;

Şəki rayonu üzrə 100%;

Zaqatala rayonu üzrə 100%.

Onlardan:

Şəhər yerlərində - cəmi 125 kitabxana

Balakən rayonu üzrə 12 kitabxana;

Qax rayonu üzrə 13 kitabxana;

Qəbələ rayonu üzrə 13 kitabxana;

Oğuz rayonu üzrə 8 kitabxana;

Şəki rayonu üzrə 58 kitabxana;

Zaqatala rayonu üzrə 21 kitabxana.

Şəki-Zaqatala İqtisadi regionunda kitabxanaların şəhərlər üzrə yuxarıda göstərilən sayının faiz göstəriciləri aşağıdakı kimidir:

Cəmi: 16,4%. Onlardan:

Balakən rayonu üzrə 12,0%;

Qax rayonu üzrə 11,3%;

Qəbələ rayonu üzrə 9,7%;

Oğuz rayonu üzrə 11,8%;

Şəki rayonu üzrə 29,0 %;

Zaqatala rayonu üzrə 14,3%.

İqtisadi region üzrə kənd yerlərində kitabxanaların sayı:

Cəmi: 639. Onlardan:

Balakən rayonu üzrə 88 kitabxana;

Qax rayonu üzrə 102 kitabxana;

Qəbələ rayonu üzrə 121 kitabxana;

Oğuz rayonu üzrə 60 kitabxana;

Şəki rayonu üzrə 142 kitabxana;

Zaqatala rayonu üzrə 126 kitabxana.

Bu göstəricilər faizlə müvafiq olaraq aşağıdakı kimidir:

Cəmi: 83,6. Onlardan:

Balakən rayonu üzrə 88,0%;

Qax rayonu üzrə 88,7% ;

Qəbələ rayonu üzrə 90,3%;

Oğuz rayonu üzrə 88,2%;

Şəki rayonu üzrə 71,0%;

Zaqatala rayonu üzrə 85,7%.

Azərbaycan Respublikasının Şəki-Zaqatala İqtisadi regionunun şəhərləri üzrə mövcud olan kitabxanaların sayının faiz göstəricisi, ümumilikdə respublika üzrə şəhər kitabxanalarının sayının 5,4%-ni təşkil edir. Onlardan:

Balakən rayonu üzrə 0,5%;

Qax rayonu üzrə 0,6%;

Qəbələ rayonu üzrə 0,6%;

Oğuz rayonu üzrə 0,3%;

Şəki rayonu üzrə 2,5%;

Zaqatala rayonu üzrə 0,9%.

İqtisadi rayon üzrə mövcud olan kənd kitabxanalarının sayı respublika üzrə mövcud kənd kitabxanalarının sayının 10,3%-ni təşkil edir. Onlardan:

Balakən rayonu üzrə 1,4%;
Qax rayonu üzrə 1,6%;
Qəbələ rayonu üzrə 2,0%;
Oğuz rayonu üzrə 1,0%;
Şəki rayonu üzrə 2,3%;
Zaqatala rayonu üzrə 2,0%. [1;4;9; 12; 13; 14; 15;16;17].

Qeyd etmək lazımdır ki, ümumilikdə respublika kitabxanalarının 9%-i Şəki-Zaqatala iqtisadi regionunun payına düşür.

Azərbaycan Respublikasının Şəki-Zaqatala İqtisadi regionunun rayonları üzrə kitabxana fondunun bölgüsü

İqtisadi regionda mövcud kitabxana fondu - cəmi: 5515558 nüsxə

Onlardan:

Balakən rayonu üzrə 814140 nüsxə;
Qax rayonu üzrə 656292 nüsxə;
Qəbələ rayonu üzrə 829179 nüsxə;
Oğuz rayonu üzrə 538784 nüsxə;
Şəki rayonu üzrə 1634659 nüsxə;
Zaqatala rayonu üzrə 1042504 nüsxə .

Həmin rəqəmləri rayonlar üzrə faizlə müvafiq olaraq aşağıdakı kimi göstərə bilərik:

Cəmi: 100%

Balakən rayonu üzrə 100%;
Qax rayonu üzrə 100%;
Qəbələ rayonu üzrə 100%;
Oğuz rayonu üzrə 100%;
Şəki rayonu üzrə 100%;
Zaqatala rayonu üzrə 100%.

Region üzrə şəhər yerlərində mövcud olan kitabxana fondu - cəmi: 2059190 nüsxə

Onlardan:

Balakən rayonu üzrə -309179 nüsxə;
Qax rayonu üzrə -219956 nüsxə;
Qəbələ rayonu üzrə-243194 nüsxə;
Oğuz rayonu üzrə- 201029 nüsxə;
Şəki rayonu üzrə -724311 nüsxə;
Zaqatala rayonu üzrə -361521 nüsxə.

Bu göstəricilər faizlə müvafiq olaraq:

Cəmi: 37,3%

Balakən rayonu üzrə - 38,0%;
Qax rayonu üzrə - 33,5%;

Qəbələ rayonu üzrə - 29,3 %;

Oğuz rayonu üzrə - 37,3%;

Şəki rayonu üzrə - 44,3%;

Zaqatala rayonu üzrə - 34,7%-kimi göstərilir.

Region üzrə kənd yerlərində mövcud olan kitabxana fondu:

Cəmi: 3456368 nüsxə

Onlardan:

Balakən rayonu üzrə -504961 nüsxə;
Qax rayonu üzrə - 436336 nüsxə;
Qəbələ rayonu üzrə - 585985 nüsxə;
Oğuz rayonu üzrə - 337755 nüsxə;
Şəki rayonu üzrə - 910348 nüsxə;
Zaqatala rayonu üzrə - 680983 nüsxə.

Bu göstəriciləri faizlə aşağıdakı kimi göstərmək olar:

Cəmi: 62,7%

Onlardan:

Balakən rayonu üzrə - 62%;
Qax rayonu üzrə - 66,5%;
Qəbələ rayonu üzrə - 70,7%;
Oğuz rayonu üzrə - 62,7%;
Şəki rayonu üzrə - 55,7 %;
Zaqatala rayonu üzrə - 65,3%.

Azərbaycan respublikasının Şəki-Zaqatala İqtisadi regionunun şəhərləri üzrə mövcud olan kitabxana fondu respublika üzrə şəhər kitabxana fondlarının ümumi miqdarının 2,5%-ni təşkil edir. Onlardan:

Balakən rayonu üzrə - 0,4%;
Qax rayonu üzrə - 0,3%;
Qəbələ rayonu üzrə - 0,3%;
Oğuz rayonu üzrə - 0,2%;
Şəki rayonu üzrə - 0,9%;
Zaqatala rayonu üzrə - 0,4%.

İqtisadi region üzrə mövcud olan kənd kitabxanalarının fondu respublika üzrə kənd kitabxana fondlarının ümumi miqdarının 11,4%-ni təşkil edir ki, onlardan da:

Balakən rayonu üzrə -1,7%;
Qax rayonu üzrə - 1,4%;
Qəbələ rayonu üzrə - 1,9%;
Oğuz rayonu üzrə - 1,1%;
Şəki rayonu üzrə - 3,0%;
Zaqatala rayonu üzrə - 2,3%. [1; 2; 3; 4; 9; 12; 13; 14; 15; 16; 17].

Azərbaycan Respublikası Şəki-Zaqatala İqtisadi regionunun rayonları üzrə kitabxana fondunun informasiya mənbələri üzrə bölgüsü

Kitabxana fondu - cəmi: 5515558 nüsxə. Onlardan:

Balakən rayonu üzrə 814140 nüsxə;
Qax rayonu üzrə 656292 nüsxə;
Qəbələ rayonu üzrə 829179 nüsxə;
Oğuz rayonu üzrə 538784 nüsxə;
Şəki rayonu üzrə 1634659 nüsxə;
Zaqatala rayonu üzrə 1042504 nüsxə.

Həmin rəqəmləri rayonlar üzrə faizlə müvafiq olaraq aşağıdakı kimi göstərə bilərik:

Cəmi: 100%

Onlardan:

Balakən rayonu üzrə 100%;
Qax rayonu üzrə 100%;
Qəbələ rayonu üzrə 100%;
Oğuz rayonu üzrə 100%;
Şəki rayonu üzrə 100%;
Zaqatala rayonu üzrə 100%.

İqtisadi region üzrə kitabxana fondlarında mövcud olan kitablar.

Cəmi: 5434940 nüsxə. Onlardan:

Balakən rayonu üzrə - 798401 nüsxə;
Qax rayonu üzrə - 648456 nüsxə;
Qəbələ rayonu üzrə - 824836 nüsxə;
Oğuz rayonu üzrə - 516343 nüsxə;
Şəki rayonu üzrə - 1610393 nüsxə;
Zaqatala rayonu üzrə - 10365511 nüsxə.

Bu göstəriciləri faizlə aşağıdakı kimi göstərmək olar:

Cəmi: 98,5%

Balakən rayonu üzrə - 98,1%;
Qax rayonu üzrə - 98,8%;
Qəbələ rayonu üzrə - 99,5%;
Oğuz rayonu üzrə - 95,9%;
Şəki rayonu üzrə - 98,5%;
Zaqatala rayonu üzrə - 99,4%
Cəmi: 0,1%

İqtisadi regionda şəhər və kənd üzrə mövcud kitabxana fondlarında toplanan elektron informasiya daşıyıcıları:

Cəmi: 1423 ədəd:

Balakən rayonu üzrə -18 ədəd;
Qax rayonu üzrə - 21 ədəd;
Qəbələ rayonu üzrə - 23 ədəd;
Oğuz rayonu üzrə - 95 ədəd;
Şəki rayonu üzrə - 1266 ədəd;
Zaqatala rayonu üzrə -00000000000000ədəd.

Bu göstəriciləri faizlə aşağıdakı kimi göstərmək olar:

Cəmi: 0,0%

Onlardan:

Balakən rayonu üzrə -0,0 %;
Qax rayonu üzrə -0,0 %;
Qəbələ rayonu üzrə- 0,0%;
Oğuz rayonu üzrə- 0,0%;
Şəki rayonu üzrə -0,1 %;
Zaqatala rayonu üzrə - .

Regionun şəhər və kənd yerləri üzrə mövcud kitabxana fondlarında saxlanan jurnalar:

Cəmi: 3891 nüsxə.

Onlardan:

Balakən rayonu üzrə - 308 nüsxə;
Qax rayonu üzrə - 586 nüsxə;
Qəbələ rayonu üzrə - 209 nüsxə;
Oğuz rayonu üzrə - 660 nüsxə;
Şəki rayonu üzrə -1037 nüsxə;
Zaqatala rayonu üzrə - 1091 nüsxə.

Müvafiq olaraq faizlə göstəriciləri ilə:

Cəmi: 0,1%

Onlardan:

Balakən rayonu üzrə - 0,0%;
Qax rayonu üzrə - 0,1%;
Qəbələ rayonu üzrə - 0,0%;
Oğuz rayonu üzrə - 0,1%;
Şəki rayonu üzrə - 0,1%;
Zaqatala rayonu üzrə - 0,1%.

İqtisadi regionun şəhər və kənd kitabxana fondlarında toplanan qəzetlər:

Cəmi: 25914 nüsxə.

Onlardan:

Balakən rayonu üzrə -1896 nüsxə;
Qax rayonu üzrə - 1862 nüsxə;
Qəbələ rayonu üzrə - 624 nüsxə;
Oğuz rayonu üzrə - 4264 nüsxə;
Şəki rayonu üzrə - 13104 nüsxə;
Zaqatala rayonu üzrə - 4164 nüsxə.

Müvafiq olaraq faizlə:

Cəmi: 0,5%

Onlardan:

Balakən rayonu üzrə - 0,2%;
Qax rayonu üzrə - 0,3%;
Qəbələ rayonu üzrə - 0,1%;

Oğuz rayonu üzrə - 0,8 %;
Şəki rayonu üzrə - 0,8%
Zaqatala rayonu üzrə - 0,4%.
Şəki-Zaqatala İqtisadi regionunun şəhər və kənd kitabxana fondlarında mövcud olan digər növ informasiya daşıyıcıları - **cəmi: 49390**.

Onlardan:

Balakən rayonu üzrə -13517;
Qax rayonu üzrə - 5367;
Qəbələ rayonu üzrə - 3487;
Oğuz rayonu üzrə - 17422;
Şəki rayonu üzrə - 8859;
Zaqatala rayonu üzrə - 738.

Bu göstəricilər faizlə:

Cəmi: 0,9%

Balakən rayonu üzrə - 1,7%;
Qax rayonu üzrə - 0,8%;
Qəbələ rayonu üzrə - 0,4%;
Oğuz rayonu üzrə - 3,2 %;
Şəki rayonu üzrə - 0,5%;
Zaqatala rayonu üzrə - 0,1%-kimi göstərilir. [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 10; 11; 13; 14; 15; 16; 17].

Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının Şəki-Zaqatala İqtisadi regionu üzrə kitabxanaların sayı, kitabxana fondunun bölgüsü, kitabxana fondunun informasiya mənbələri üzrə bölgüsü əsasən:

- region üzrə kitabxanaların ümumi sayının respublika üzrə kitabxanaların ümumi sayına nisbəti;
- region üzrə şəhər kitabxanalarının sayının respublika üzrə şəhər kitabxanalarının ümumi sayına nisbəti;
- region üzrə kənd kitabxanalarının sayının respublika üzrə kənd kitabxanalarının sayına nisbəti;
- region üzrə kitabxana fondunun ümumi miqdarının respublika üzrə kitabxana fondlarının ümumi miqdarına nisbəti;
- region üzrə şəhər kitabxana fondlarının miqdarının respublika şəhər kitabxana fondlarının miqdarına nisbəti;
- region üzrə kənd kitabxana fondlarının miqdarının respublika üzrə kənd kitabxana fondlarının miqdarına nisbəti;
- region üzrə kitabxana fondlarının informasiya mənbələrinə görə bölgüsünün respublika kitabxana fondlarının informasiya mənbələrinə görə bölgüsü nisbətində təhlil edilərək ümumiləşdirilmişdir.

Ədəbiyyat

1. "Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı" (2004-2008-ci illər) // Azərbaycan.- təsdiq edilməsi.-2004.-11 fevral
2. Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında: Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı // Azərbaycan-2007.-21 aprel
3. "Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı"nın təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı// Respublika.-2008.-7 oktyabr.
4. Azərbaycan kitabxanaları XXI əsrin informasiya məkanında. I və II c./ Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi.Bakı: Nurlar,2007.-820s.
5. İsmayılov, X.İ. Azərbaycan Respublikasında kitabxana işinin metodik təminatı sisteminin inkişafı tarixi.- B.: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2000.-415s
6. İsmayılov, X.İ. Kitabxana və informasiya texnologiyaları: Dərs vəsaiti.-B.: Nurlan Nəşriyyatı Poliqrafiya Mərkəzi, 2009.- 312s.
7. İsmayılov, X.İ. Kitabxana menecmentinin əsasları: Dərs vəsaiti.-B.: BUN,2005.-199 s.
8. İsmayılov, X.İ. Kitabxanaların idarə edilməsinin müasir problemləri: Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal.- 2009.-№1.-s.27-39.
9. "Kitabxanaların fəaliyyəti haqqında" statistik müayinənin nəticələri barədə. Statistik bülleten. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi.- B.-2009.-88 s.
10. Məmmədov, Z.S. Regionların iqtisadi inkişaf problemləri.-B.: Elm, 2007.-465 s.
11. Müstəqil Azərbaycan 10 il.-B.: Səda, 2001.-698.
12. Şəki rayon MKS-nin 2010-2017-ci il hesabatları
13. Zaqatala rayon MKS-nin 2010-2017-ci il hesabatları
14. Qəbələ rayon MKS-nin 2010-2017-ci il hesabatları
15. Qax rayon MKS-nin 2010-2017-ci il hesabatları
16. Oğuz rayon MKS-nin 2010-2017-ci il hesabatları
17. Balakən rayon MKS-nin 2010-2017-ci il hesabatları

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ KİTABXANA İŞİ VƏ İNFORMASIYALAŞDIRMA ÜZRƏ QANUNVERİCİLİYİNDƏ TƏLƏBATÇI VƏ İNFORMASIYA TƏLƏBATI MƏSƏLƏLƏRİ

Şahla Hüseynova

BDU-nun Elmi kitabxanasında şöbə müdiri, BDU-nun Kitabxana resursları və informasiya axtarışı sistemləri kafedrasının müəllimi, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Вопрос информационных потребностей и потребителей в законодательстве Азербайджанской Республики по библиотечному делу и информатизации

Резюме: В статье затрагивается вопрос информационных потребностей и информационных потребителей в современном библиотечном деле и анализируется отражение этой проблемы в современном законодательстве Азербайджанской Республики по библиотечному делу и информатизации.

The issue of information users and their demands in legislation of the Republic of Azerbaijan on librarianship and informatization

Resume: The article touches upon the issue of information consumers and information needs in modern librarianship and analyzes the reflection of this problem in the modern legislation of the Republic of Azerbaijan on librarianship and informatization.

Açar sözlər: qanun, kitabxana işi, informasiya tələbatı, informasiya ehtiyatı, informasiyalaşdırma, tələbatçı, oxucu, istifadəçi, kitabxana xidməti.

Ключевые слова: закон, библиотечное дело, потребность в информации, информационный запас, информатизация, потребитель, читатель, пользователь, библиотечные услуги.

Keywords: law, library business, information needs, information stock, informatization, consumer, reader, user, library services.

Giriş

Müasir dövrdə ölkəmizdə ictimai fəaliyyətin bütün sahələri üzrə ardıcıl inkişaf prosesi müşahidə edilməkdir. Lakin belə bir vacib şərti nəzərə almaq lazımdır ki, istər dövlət quruculuğu olsun, istər iqtisadiyyat, istərsə də elm, təhsil, səhiyyə və ya digər bir fəaliyyət sahəsi - onların heç biri dolğun, operativ, keyfiyyətli sənəd-informasiya təminatı olmadan mövcud ola bilməz. Məhz buna görə də həmin sahələrin hər birində həm ayrı - fərdlər, həm kollektivlər - qruplar, həm də ictimai fəaliyyətin bütün sahələri üzrə sənəd-informasiya tələbatları formalaşır və təzahür edir. İlk növbədə, cəmiyyətin sənəd formasında olan informasiyaya tələbatını ödəmək üçün meydana gəlmiş kitabxanalarda bu tələbatı diqqət yetirilməli, onun təmin edilməsi üçün bütün lazımi tədbirlər həyata keçirilməlidir.

Məsələnin qoyuluşu

Oxucuların, istifadəçilərin informasiya tələbatına olan diqqət kitabxanaçılıq tədqiqatları aparılan bütün ölkələrin elmi məktəblərinə xas olan əlamətdir. Belə yanaşma həmişə sovet kitabxanaçılıq məktəbinin, daha sonra MDB məkanının alimlərinin tədqiqatlarında da önəmli yer tuturdu. Məsələn, görkəmli rus-sovet kitabxanaşünas alimləri N.Kartaşov və V.Skvortsov “Ümumi kitabxanaşünaslıq” monoqrafiyasında oxucu (tələbatçı) maraqları və tələbatının kitabxananın fəaliyyətinin ilkin nöqtəsi, məqsədi və qiymətləndirilməsinin meyarı olduğunu qeyd edirdilər [3]. İstifadəçilərin tələbatlarına xüsusi diqqət həmçinin Qərb kitabxanaçılığı üçün də səciyyəvidir. Məsələn, ABŞ-da nəşr edilmiş “İnformasiya texnologiyaları kitabxanaçılıqda; yeni tənqidi yanaşma” adlı monoqrafiyada qeyd edilir ki, “kitabxanaçılıq dəqiq surətdə istifadəçilərin tələbatını anlamağa və təmin etməyə və tələbatçıların resurslara əlyətərliyinin genişləndirilməsinə istiqamətlənmişdir” [5]. Bir məsələ də nəzərə alınmalıdır ki, Qərb ölkələrindən fərqli olaraq keçmiş sovet, indi isə MDB məkanında, eləcə də Azərbaycan Respublikasında kitabxana fəaliyyəti müstəsna olaraq dövlətin ixtiyarındadır və bu səbəbdən həmin sahədə dövlətin tənzimləyici rolu çox güclüdür. Bu öz əksini ölkədə formalaşmış qanunvericilik sistemində də tapmışdır. Əgər biz qəbul ediriksə ki, kitabxana məhz insanların kitaba, digər çap və qeyri-çap sənədlərinə olan tələbatını ödəyən müəssisədir, belə bir şərtin kitabxana işinə dair qanunvericilikdə əks olunması da məntiqli şərtədir. Məhz buna görə də informasiya tələbatı məsələsinə verilən böyük ictimai əhəmiyyət respublikamızda qəbul edilmiş qanunlarda, eləcə də bir sıra digər normativ-hüquqi sənədlərdə bu və ya digər dərəcədə öz əksini tapmışdır. Bir sıra hallarda həmin dövlət sənədlərinin mətnində birbaşa olaraq “informasiya tələbatı”, “informasiya tələbatçısı” anlayışlarından istifadə edilir, digər hallarda sinonimlər, məsələn, “informasiya tələbatçısı” anlayışı əvəzinə “oxucu” və ya “istifadəçi” anlayışlarından istifadə edilir. Digər hallarda isə bilavasitə “informasiya tələbatı”, “informasiya tələbatçısı” anlayışlarından istifadə edilmirsə də, mətndəki məna həmin anlayışlarla məntiqli cəhətdən bağlı olur.

Məsələnin həlli

Kitabxananın bütün fəaliyyəti son nəticədə oxucuların informasiya ehtiyaclarını təmin etmək məqsədi daşıyır. İnformasiya tələbatı birbaşa və ya dolayısı ilə kitabxanada oxuculara göstərilən xidmətin bütün təşkilatı və texnoloji aspektlərini müəyyənləşdirir. Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiyaşünaslıq elmlər kompleksinin, eləcə də bu sahədə praktiki fəaliyyətin informasiyanın ehtiyaclarına, onların öyrənmə metodlarına göstərdiyi maraq məhz buradan irəli gəlir. Buna görə də kitabxanaların fəaliyyətinin ümumi məsələlərinə diqqət yetirərkən kitabxana fəaliyyətinin ictimai zərurətinin bünövrəsində duran əsas amil və bu fəaliyyətin məqsədi

kimi informasiya tələbatçılarının ehtiyaclarının öyrənilməsinə diqqət yetirilməlidir. Bu məqam kitabxanada həyata keçirilən tələbatçılara kontent (sənədlərin məzmunu) və bibliografik tipli informasiya xidməti göstərilməsinin təşkili üçün zəruridir. Bibliografik məlumatların istehlakçıları təsnifləşdirmə problemləri gözdə tutulmalıdır. Bibliografik xidmətlərin uğurlu təşkili üçün bu xüsusilə vacibdir.

Məlumdur ki, kitabxana xidmətlərindən müxtəlif oxucu qrupları istifadə edirlər. Bunlara bütün elm sahələrində kompleks elmi problemlərlə məşğul olan alimlər, istehsalatın müxtəlif sahələrində çalışan mütəxəssislər, müxtəlif təhsil müəssisələrinin professor-müəllim heyəti, iş adamları və digər tələbatçı qruplarıdır. Həmin tələbatçıların kitabxanaya müraciət etmələri səbəbləri də müxtəlifdir. Həmin tələbatçıların informasiya ehtiyacları məhz onların kitabxanaya müraciətləri vaxtı, onların kitabxana əməkdaşlarına müraciətləri zamanı aşkara çıxır.

Kitabxana işçilərinin tələbatçıları ilə əlaqələrində özünü göstərən əsas xüsusiyyət onların informasiya ehtiyaclarının təmin etməkdir, bu isə kitabxananın əsas məqsədidir. Bu səbəbdən kitabxana fəaliyyətinin ən müxtəlif sahələrində kitabxana əməkdaşlarının informasiya ehtiyaclarından xəbərdar olması lazımdır.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik və digər direktiv sənədləri içərisində məna və məzmunu görə informasiya tələbatı, informasiya tələbatçısı məsələləri ilə bağlı olan başlıca hüquqi sənəd 29 dekabr 1998-ci il tarixində təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasının "Kitabxana işi haqqında" Qanunudur [2]. Həmin Qanunun bir sıra müddəaları informasiya tələbatı və informasiya tələbatçısı məsələləri ilə sıx şəkildə bağlıdır. Həmin müddəalar cəmiyyətin sənəd-informasiya tələbatının ödənilməsi məsələsi üçün hüquqi bünövrə müddəaları hesab edilə bilər.

Qanunun "Ümumi müddəalar" adlanan birinci fəslinin "Əsas anlayışlar" adlı birinci maddəsində sənəd-informasiya tələbatı məsələsi üçün əhəmiyyət kəsb edən aşağıdakı müddəalar var:

"Kitabxana - elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəssisəsi kimi çap əsərlərini və digər informasiya daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən, onların sistemli ictimai istifadəsini təşkil edən, cəmiyyətin intellektual və mədəni potensialının inkişafına xidmət göstərən sosial institut;

kitabxana fəaliyyəti - oxucuların sərbəst surətdə informasiya almaq hüququnu təmin etmək, onların kitablara, dövri nəşrlərə və kitabxana fondunu təşkil edən digər sənədlərə olan tələbatını ödəmək məqsədilə həyata keçirilən fəaliyyətdir" [2]. Qanunun "Kitabxana xidmətinin təşkili" adlı altıncı fəslinin "Kitabxana xidməti və onun vəzifəsi" adlı iyirminci maddəsində qeyd etdiyimiz məsələ ilə bağlı aşağıdakı müddəalar var.

"Kitabxanalar çap əsərlərindən və digər informasiya daşıyıcılarından səmərəli istifadə etmək məqsədilə kompleks kitabxana, bibliografiya xidmətləri göstərir.

Bu xidmətlər abonentləri ədəbiyyat və informasiya ilə təmin etmək, informasiya daşıyıcılarının seçilməsində kömək göstərmək məqsədi daşıyır." [2]. Göründüyü kimi, Qanunda bir ictimai müəssisə kimi kitabxananın tərifində əks edilən onun informasiya daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən, onların sistemli ictimai istifadəsini təşkil edən, cəmiyyətin intellektual və mədəni potensialının inkişafına xidmət göstərən sosial institut olması şərti onu nəzərdə tutur ki, burada toplanan informasiya daşıyıcıları məhz cəmiyyətin həmin daşıyıcılarda əks olunan informasiyaya tələbatının olması şəkildə formalaşdırılır. Eləcə də əgər növbəti bənddə vurğulandığı kimi, oxucuların sərbəst surətdə informasiya almaq hüququnu təmin etmək, onların kitablara, dövri nəşrlərə və kitabxana fondunu təşkil edən digər sənədlərə olan tələbatını ödəmək zərurəti varsa, bu o deməkdir ki, onların həmin informasiyaya ehtiyacı vardır. Belə bir məntiqi zərurət qanunun altıncı fəslinin iyirminci maddəsində də aydın şəkildə özünü göstərir. Burada oxuculara göstərilməsi nəzərdə tutulan çap əsərlərindən və digər informasiya daşıyıcılarından səmərəli istifadə etmək məqsədilə kompleks kitabxana, bibliografiya xidmətləri də ancaq o zaman bir məna kəsb edir ki, oxucularda həmin informasiyaya ehtiyac mövcuddur. Həmin maddədə kitabxanada göstərilən xidmətlərin abonentləri ədəbiyyat və informasiya ilə təmin etmək, informasiya daşıyıcılarının seçilməsində kömək göstərmək məqsədi daşması da ilk növbədə belə bir ilkin şərt üzərində mümkündür ki, istifadəçilərin bəhs edilən informasiyaya, həmin informasiyanı özündə daşıyan sənədlərə ehtiyacı var.

Məlumdur ki, XX əsrin son rübündən başlayaraq qlobal miqyasda və eləcə də Azərbaycanda insanların, bütün cəmiyyətin həyatında köklü dəyişikliyə səbəb olan amil və vasitələr sırasında kompüterlər, yeni telekommunikasiya texnologiyaları böyük əhəmiyyətə malikdir. Məhz həmin proseslərin nəticəsində həm qlobal, həm də lokal miqyasda "informasiyalaşdırma" deyilən fenomen bərqərar olmuşdur. Bu fenomen fərdi, qrup və bütünlükdə ictimaiyyətə xas olan informasiya tələbatlarının transformasiya olmasında, inkişafında və təmin edilməsində mühüm bir amilə çevrildiyi üçün bizim tədqiqatımız üçün əhəmiyyət kəsb edir. İkinci əhəmiyyətli məqam isə ondan ibarətdir ki, informasiyalaşdırmanın cəmiyyətin həyatındakı müstəsna rolunu həm qlobal miqyasda, həm də ayrı-ayrı ölkələrdə - milli miqyasda bu amillə bağlı qanunların və digər normativ-hüquqi sənədlərin işlənilməsinə və qəbuluna səbəb olmuşdur ki, Azərbaycan da bu baxımdan istisna təşkil etmir.

Informasiyalaşdırma probleminə ən erkən vaxtlardan diqqət yetirərək bu problemi ətraflı tədqiq etmiş məşhur sovet-rus filosofu və elmsünası Arkadi Ursul özünün "Cəmiyyətin informasiyalaşdırması (qanunauyğunluqlar sisteminin axtarışı)" adlı məqaləsində informasiyalaşdırmanı "sosial informasiyanın, yeni informasiya texnologiyalarının və onlarla əlaqəli sosial mühitin yayılması sistemindən ibarət sosial-texnoloji proses və sosial inkişaf modeli" kimi dəyərləndirir [4]. Alim qeyd edir ki, informasiyalaşdırma yalnız

bir sosial-texniki və hətta sosioloji proses və ya fenomen deyil, həm də zəruriliyi təcrübə və nəzəriyyə ilə sübuta yetirilən sosial inkişafın sabit bir tendensiyasıdır. Beləliklə, informasiyalaşdırma yalnız bir proses deyil, eyni zamanda sosial inkişaf nümunəsidir. A.Ursul informasiyalaşdırmanın informasiya tələbatı ilə əlaqəsinə də toxunur. Kitabxananın bütün biblioqrafik fəaliyyəti son nəticədə oxucuların informasiya ehtiyaclarını təmin etmək məqsədi daşıyır. Informasiya tələbatı birbaşa və ya dolayısı ilə kitabxanada oxuculara göstərilən xidmətin bütün təşkilati və texnoloji aspektlərini müəyyənləşdirir. Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiyaşünaslıq elmlər kompleksinin, eləcə də bu sahədə praktiki fəaliyyətin informasiyanın ehtiyaclarına, onların öyrənmə metodlarına göstərdiyi maraq məhz buradan irəli gəlir. Buna görə də kitabxanaların fəaliyyətinin ümumi məsələlərinə diqqət yetirərkən kitabxana fəaliyyətinin ictimai zərurətinin bünövrəsində duran əsas amil və bu fəaliyyətin məqsədi kimi informasiya tələbatçılarının ehtiyaclarının öyrənilməsinə diqqət yetirilməlidir. Bu məqam kitabxanada həyata keçirilən tələbatçılara kontent (sənədlərin məzmunu) və biblioqrafik tipli informasiya xidməti göstərilməsinin təşkili üçün zəruridir.

Məlumdur ki, kitabxana xidmətlərindən müxtəlif oxucu qrupları istifadə edirlər. Bunlar bütün elm sahələrində kompleks elmi problemlərlə məşğul olan alimlər, istehsalatın müxtəlif sahələrində çalışan mütəxəssislər, müxtəlif təhsil müəssisələrinin professor-müəllim heyəti, iş adamları və digər tələbatçı qruplarıdır. Həmin tələbatçıların kitabxanaya müraciət etmələri səbəbləri də müxtəlifdir. Bu tələbatçıların informasiya ehtiyacları məhz onların kitabxana əməkdaşlarına müraciətləri zamanı aşkara çıxır. Tələbatçıların kitabxana işçiləri ilə əlaqələrində özünü göstərən əsas motivasiya informasiya ehtiyaclarını təmin etməkdir. Bu isə kitabxananın məqsədidir. Bu səbəbdən kitabxana fəaliyyətinin ən müxtəlif sahələrində kitabxanaçıların tələbatçıların informasiya ehtiyaclarından xəbərdar olması lazımdır.

XX əsrin son rübündən başlayaraq kitabxanalara da öz təsirini göstərən və sosial sferada informasiyanın sürətli bir şəkildə toplanması, yığılması ilə müşayiət olunan bir proses "informasiya partlaması" adını almışdı. Belə bir şəraitdə ayrı-ayrı insanlar və qruplar - ümumiyyətlə, informasiya tələbatçıları informasiyanın keyfiyyətə yeni emalı, saxlanması və ötürülməsi vasitələri, kompüter avadanlığı olmadan öz informasiya ehtiyaclarını təmin edə bilmirdilər. Informasiya tələbatlarının artması müasir informasiya proseslərinin ən əhəmiyyətli təzahürlərindən biri olmaqla, fərdlərin və bütövlükdə cəmiyyətin getdikcə artan informasiya tələbatlarının nəticəsi olmuşdu. Cəmiyyətin informasiyalaşdırılması informasiya partlayışı ilə cəmiyyətin informasiya "aclığı" (istifadəçilərin ödənilməmiş informasiya ehtiyacları) arasında yaranmış ziddiyət nəticəsində meydana gələn informasiya böhranın həll edilməsinin əsas mexanizmi və həll edilmə üsulu olmuşdu [4]. D.Ursulun qeyd etdiyi bu global proses həm də Azərbaycanda müşahidə edilirdi. Bunun qarşılığında cəmiyyət informasiya kommunikasiya

proseslərində formalaşan yeni şəraitə, informasiya tələbatının ödənilməsində yaranan böhranına reaksiya verərək bu prosesləri idarə edən lazımi tədbirlər görürdü. Həmin tədbirlərdən biri də həmin prosesləri tənzimləməyə yönəlmiş qanunların yaradılaraq tətbiq edilməsi olmuşdu. 3 aprel 1998-ci il tarixində qüvvəyə minmiş "İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu məhz belə bir ictimai tələbat nəticəsində meydana gəlmişdi [1]. 6 fəsil 21 maddədən ibarət olan bu Qanunun birinci maddəsində göstərilir ki, bu qanun "informasiyanın yığılması, işlənməsi, saxlanması, axtarışı, yayılması əsasında informasiya ehtiyatlarının formalaşdırılması, informasiya sistemləri, texnologiyaları, onların təminat vasitələrinin yaradılması və onlardan istifadə olunması, informasiyanın mühafizəsi ilə əlaqədar olaraq yaranan münasibətləri tənzimləyir və informasiya proseslərində iştirak edən subyektlərin hüquqlarını müəyyən edir" [1]. Bizi maraqlandıran cəmiyyətin informasiya tələbatı və onun ödənilməsi və kitabxana işi məsələsinə gəldikdə isə Qanunun bir neçə maddəsi məhz qeyd edilən məsələlərə yönəlmişdir. Onun "Əsas anlayışlar" adlı ikinci maddəsində bir bənd **informasiya ehtiyatları** anlayışını şərh edir və burada göstərilir ki, bu, "informasiya sistemlərində (**kitabxanalarda**, arxivlərdə, fondlarda, məlumat banklarında və s.) olan sənədlər və sənəd massivləri, habelə ayrıca mövcud olan sənədlər və onların massivləridir". Göründüyü kimi, bu bənd informasiya ehtiyatları yaradan qurumlar işərində kitabxanalara qabaqcıl mövqe verir.

Bu maddədə daha sonra **informasiya istifadəçisinin** (tələbatçısının) tərfi verilir və göstərilir ki, o, "özü üçün zəruri informasiyanın alınması məqsədilə bilavasitə informasiya sisteminə və ya vasitəçiyə müraciət edən və ondan ancaq istifadə hüququna malik subyektdir". Bu bəndin təhlili göstərir ki, burada açıqlanan xüsusiyyətlər "informasiya istifadəçisi" məfhumunun əlamətləri kitabxana fəaliyyətində istifadə edilən "oxucu" və "istifadəçi" məfhumlarına xas olan əlamətlərə uyğun gəlir.

Digər bənddə tərfi verilmiş informasiya məhsulları isə "istifadəçilərin tələblərinə əsasən yaradılmış və onların tələbatlarının ödənilməsi üçün təyin olunmuş və ya tətbiq edilən sənədləşdirilmiş informasiya, informasiya sistemləri, texnologiyaları və onların təminat vasitələri" kimi şərh edilir. Bu bənd də kitabxana fəaliyyəti üçün əhəmiyyət kəsb edir. Məlumdur ki, cəmiyyətdə informasiya məhsulları yaratmaqla məşğul olan, sənədləşdirilmiş informasiya, eləcə də informasiya sistemləri yaradan vacib qurumlardan biri də kitabxanalardır. Həmin kitabxanalar isə bu bənddə qeyd edildiyi kimi, istifadəçilərin tələblərinə əsasən yaradılmış və onların tələbatlarının ödənilməsi üçün informasiya ehtiyatları yaradan institutlardan biridir [1]. Gətirilən misallar sübut edir ki, cəmiyyətin informasiya tələbatı, informasiya tələbatçıları və onlarla üzvi şəkildə bağlı olan informasiya tələbatlarının ödənilməsi, informasiya ehtiyatları, informasiya xidməti məsələləri coğrafi məkanından asılı olmayaraq müasir kitabxanaçılığının fundamental

məsələlərindədir. Bu məsələ və suallar ölkəmizdə də həyata keçirilən kitabxana işinə aiddir və bunula əlaqədar olaraq həmin məsələlər Azərbaycan qanunvericiliyində kifayət qədər aydın şəkildə əksini tapmışdır. Azərbaycan kitabxanaları öz fəaliyyətlərində həmin qanunlardan lazımınca bəhrələnmişlər. Azərbaycan kitabxanaçılarının əsas vəzifəsi isə həmin qanunların, digər rəhbər sənədlərin müddəalarından yaranan potensial imkanlardan bacardıqca geniş və səmərəli şəkildə istifadə edilməsidir.

Ədəbiyyat

1. "İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu"/"Azərbaycan" qəzeti.-29 dekabr.-S.2-3.
2. "Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu"/"Azərbaycan" qəzeti.-4 aprel.-S.2-3.
3. Карташов, Н.С., Скворцов, В.В. Общее библиотековедение. Учебник: В 2 ч. — М.: Издательство Московского государственного университета культуры, 1997.4.2. Карташов Н.С. Общая теория библиотечного дела. — 256 с
4. Урсул, А.Д. Информатизация общества (поиск системы закономерностей)// Информационное общество.- 1990.- вып. 3. С7. с. 7-18.).
5. Information technology in librarianship: new critical approaches/ edited by Gloria J. Leckie and John E. Buschman. -Westport-London: Libraries Unlimited, 2009.-297 p.

INTEGRATED LIBRARY SYSTEMS: SELECTION AND IMPLEMENTATION ISSUES

Vafa Mammadova

PhD student, Baku State University

*Circulation Services Specialist, Library and Information Services,
ADA University*

vafa.mag@gmail.com, vmammadova@ada.edu.az

Avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemlərinin seçimi və tətbiqi məsələləri

Xülasə: Məqalədə müxtəlif avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemlərinin yaranma tarixinə qısa nəzər salınmaqla onların bir sıra müasir növlərinin xarakteristikası verilmiş, müasir kitabxanaşünaslıq təcrübəsində informasiya texnologiyalarının və program vasitələrinin seçimi və tətbiqi məsələləri işıqlandırılmışdır. Təcrübə kimi ADA Universiteti Kitabxanasında hal-hazırda tətbiq olunan Millennium avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sisteminin iş prinsipi və funksional imkanları xarakterizə olunmuşdur.

Интегрированные библиотеко-информационные системы: вопросы выбора и внедрения

Резюме: В статье рассматривается краткая история формирования различных интегрированных библиотечных систем, дается характеристика некоторых из их современных типов, а также освещаются вопросы выбора и внедрения информационных технологий и программных средств в современной библиотечной практике. Тематическое исследование основано на принципе работы и функциональных возможностях системы Millennium ILS, которая в настоящее время внедряется в Библиотеке Университета АДА.

Açar sözlər: informasiya texnologiyaları, avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemləri, informasiya texnologiyaları, program təminatı, sistem modulları, bibliografik yazı, nüsxə qeydi, sifariş qeydi, onlayn ünvanıçiq kataloq, kəşf platformu, axtarış mühərriki, istifadəçi hesabi, elektron resursların idarə edilməsi, kitabxana fondu.

Ключевые слова: информационные технологии, интегрированные библиотеко-информационные системы, программное обеспечение, системные модули, библиографическая запись, предметный запись, запись заказа, общедоступный онлайн-каталог (OPAC), платформа обнаружения, поисковая система, учетная запись пользователя, управление электронными ресурсами, библиотечный фонд.

Keywords: information technology, integrated library systems, software, system modules, bibliographic record, item record, order record, online public access catalog (OPAC), discovery platform, search engine, patron account, electronic resource management, library collection.

Introduction

Modern libraries and other information institutions are gaining more importance in the age of technological innovations that our current century with its high technologies is characterized with, and the daily life of people cannot be imagined without information and various technological tools to retrieve that information.

The history of libraries can be traced back five thousand years, and ancient libraries can be categorized into four groups: government, religious, commercial, and private or family libraries. (Grover, Greer, & Agada, 2010)

From very beginning of libraries, the control of collections has been the main goal of librarians. As collections grew in size and scope, so too did the number of institutions that were maintaining their own library collections. Needing to provide better access to this growing number of books on diverse subjects, a system had to be devised to supplement the printed inventory lists of the library's contents. Though different systems and categories were invented (i.e. 1605, Francis Bacon) to arrange the collections of early libraries, there still remained the need for a standard system of classification that could be readily adapted by many libraries to promote uniformity and efficiency. (Jost, 2016)

Different classification systems were created and developed throughout the history of the science and librarianship overall, which can be characterized as the novelties for the times when they were initiated, and are still implemented in modern libraries. The systems, such as Dewey Decimal System (created by Melvil Dewey (1851-1931)), Universal Decimal Classification, and Library of Congress (LC) Classification System are widespread examples.

In 1902, the LC began selling copies of its printed catalog cards to other libraries, saving individual libraries the expense of having to catalog materials already owned by LC. (Lerner, 2009) This was one of the first steps in terms of library automation, even though it involved printed materials and was well before modern technology entered the picture. The idea of library cooperation and resource sharing were slowly becoming one of the cornerstones of how libraries operated. (Jost, 2016)

Later, the invention and development of computers and computing systems made libraries take advantage of this new technology to help them manage their growing collections and meet the increased requirements of society. During this process one of the most expensive sources of labor costs for most libraries was the cataloging operation, in which each item had to be described, both physically and intellectually, before it could be added to the collection. With the advent of automated library systems, it became possible for libraries to share their catalog records directly with each other and the development of automated systems for the sharing of bibliographic records resulted in the development of bibliographic utilities, an important milestone

in the library automation world. The most famous bibliographic utility is OCLC - Ohio College Library Center (currently interpreted as Online Computer Library System), established in 1967, which was followed by the Research Libraries Information Network (RLIN) and the Western Library Network (WLN). The establishment of these bibliographic utilities would not have been possible without the development of bibliographic record standards, as each library would need to adhere to a common standard for sharing records. Pioneered by the LC in 1961, the Machine Readable Cataloging (MARC) format was developed and quickly became the standard for not only most American libraries, but also for other libraries sharing the bibliographic records on a global scale.

Following the automation of the cataloging operation and the continued growth of the computer industry, other aspects of the library operations became targets for automation.

Starting with the technical services operations, the Northwestern Online Total Integrated System (NOTIS) was developed by Northwestern University in 1968 as the first integrated library system. This system was one of the first to link circulation functions and technical services functions in one unified system, followed by the development of an online public access catalog (OPAC) in 1985. (Jost, 2016) The OPAC of the late 1980s became the face of the library, albeit in a non-graphical user interface; yet it was quite functional and a huge leap beyond the paper card catalog. The advent of the OPAC led libraries into the next phase of West and Lyman's procession, innovation. This phase witnessed significant experimentation, which involved the integration of the core library modules and the OPAC. This heralded the emergence of the ILS. (Kinner & Rigda, 2009)

With the advent of NOTIS and similar systems, a library could purchase software for its operations from an independent vendor. This led to the development of an automation marketplace of many vendors, offering a variety of integrated and stand-alone systems to the library world.

The most widespread and famous integrated library systems currently offered in the global automation marketplace are: Mandarin, ResourceMate, Alexandria, Koha ILS, L4U, Millennium, Destiny Library Manager, Aleph, Bibliotheca, Libdata and other systems. (Mammadova, May 5, 2016)

The ability to automate library functions with an integrated library system is only possible when the library has data stored in an electronic format that can be utilized by the system. Many libraries made the transition from a paper-based storage system to electronic records upon the purchase of a new system, necessitating new workflows and procedures. A complete understanding of the record types used in modern libraries and examples of typical workflows is critical to anyone wanting to be familiar with the development of integrated systems.

Types of Integrated Library Systems

It is important to be knowledgeable about the different types of architecture available so that you can select the right system for your library and narrow the choice of vendors offering the type of system you want. It is also vital to understand that technology is never static. The following definitions will help you communicate with vendors when discussing and researching their products:

Turnkey – the ILS software and the patron and bibliographic data are stored on the server and communicate via the network with the client workstations located within the library at the circulation desk, reference desk, public-access catalogs, and so forth.

Stand-alone installation – describes systems in which the hardware and software are purchased separately and the system administrator or library staff installs the client-server software him/herself. This type of installations can be on a single computer workstation in a very small library or on a local area network (LAN)/wide area network (WAN) in a client-server architecture.

Hosted system – in this type of integrated library system, the vendor hosts the library's ILS software, bibliographic records, patron records, and sometimes the library's website on its server farms. The vendor's technical support department troubleshoots any software problems and installs all updates at its location. A dependable, high-speed Internet connection is required so that the staff workstations and public-access catalogs can communicate with the vendor's servers.

Software-as-a-service (SaaS) – SaaS, specialized form of which is “cloud computing”, refers to a subscription service for web-based software. Library pays an initial fee for the ILS software along with an annual or monthly subscription fee to the vendor. The vendor uses the Internet to deliver software functionality instead of installing software on the library's hardware. Staff accesses the modules – circulation, reports, cataloging, and the like – via a web browser. The bibliographic and patron data are stored on the vendor's servers.

Open-source software (OOS) systems – are software in which a program's source code is available for individuals to use, copy, modify, and redistribute. This is opposed to closed software in which the program's source code is not publicly available. Examples of well-known open-source software are the Firefox web browser, Linux operating system, Koha, and Evergreen integrated library systems. (Webber & Peters, 2010)

Most ILSs are commercial, off-the-shelf software systems that can vary dramatically in functionality from system to system. For example, some packages are more suitable for large institutions while others are more suitable for smaller ones. To mitigate risks in productivity or transaction loss and to minimize system and implementation costs, a library needs to determine the best “fitness-of-use” system. Such a determination is the outcome of a careful

selection process. Although there is no commonly accepted technique, method, or tool for this process, all selection processes share common key steps suggested in the literature. They are the following as applied to library-systems selection: define stakeholder requirements, search for products, create a short list of most promising candidates based on a set of “must-have” requirements, evaluate the candidates on the short list, and analyze the evaluation data to make a selection. In addition, if the server option was chosen instead of the cloud option, selected hardware needs to satisfy system requirements for the final configuration. (Yeh & Walter, 2016)

Components of Library Operations

Although each library will be different and may have a unique organizational structure, the basic outlines of standard library services can usually be found in every organization. They are traditionally split between technical services and public services (often now called collection resources/management and access services), but have many of the same characteristics across the library spectrum.

The early generations of automated library systems (ALS) were not designed to be interactive or even user friendly. They ran on main frames accessed via “dumb” terminals and were, for the most part, managed by information technology staff rather than library staff. These systems covered the core modules used by library staff: acquisitions, cataloging, circulation, and serials. They were more efficient than the paper systems libraries had been using for generations. (Kinner & Rigda, 2009)

Main components of library operations embrace:

➤ **Technical services:** In this area, the traditional subunits are cataloging (often called metadata), acquisitions, serials, binding, and processing. Most units in technical services (cataloging, acquisitions, and serials) usually deal with print, electronic, and other types of formats that the library collects, while the binding and processing is mainly devoted to print resources. In some libraries, the electronic resources may be split into their own unit (often called database support).

➤ **Public services:** This is the area that includes subunits such as circulation, interlibrary loan (often called resource sharing), and the online catalog or discovery layer. Circulation is a function that is often tied into the technical services workflow, as it is primarily dealing with the print resources. The resource sharing function also deals with the print resources for the most part and is a natural partner with the circulation functions.

➤ **Library records:** The fundamental mission of libraries is to preserve and make available library collections in multiple formats. To accomplish this task, libraries have developed a set of records (bibliographic record, order record, patron record, item record, checkin record etc.) to help them with their tasks, which encompass the types of information that a patron would need to

retrieve the requested material. (Jost, 2016)

The typical workflow and functionality of both Voyager and Millennium, the widely used IL systems in academic libraries, are built on a *modular* structure. Major function modules, called *client modules*, include Systems Administration, Cataloging, Acquisitions, Serials, Circulation, and Statistics and Reports. Additionally, the traditional ILS provides an OPAC interface for library patrons to access library materials and manage their accounts. Millennium has an ERMS module built in as a component of their ILS while Ex Libris has developed an independent ERMS as an add-on to Voyager. The Systems Administration module is used to add system users and to set up locations, patron types, material types, and other library policies. The Cataloging module supports the functions of cataloging resources, managing the authority files, tagging and categorizing content, and importing and exporting bibliographic records. The sophistication of the Cataloging module depends primarily on the ILS. The Acquisitions module helps in the tracking of purchases and acquisition of materials for a library by facilitating ordering, invoicing, and data exchange with serial, book, and media vendors through *electronic data interchange* (EDI). The Circulation module is used to set up rules for circulating materials and for tracking those materials, allowing the library to add patrons, issue borrowing cards, and form loan rules. It also automates the placing of holds, interlibrary loan (ILL), and course reserves. Self-checkout functionality can be integrated as well. The Serials module is essentially a cataloging module for serials. Libraries are often dependent on the Serials module to help them track and check-in serials. The Statistics and Reports module is used to generate reports such as circulation statistics, age of collection, collection development, and other customized statistical reports. A typical traditional ILS comprises a relational database, software to interact with that database, and two graphical user interfaces—one for patrons and one for staff. It usually separates software functions into discrete modules, each of them integrated with a unified interface. (Fu & Fitzgerald, 2013)

Implementation and Installation

Successful implementation requires strong leadership by executives who understand, support, and champion the project. When this involvement is trickled down through organizational hierarchy, it leads to an organizational commitment, which is required for implementation success for complex projects. Since library-system implementation is a complex project that (if done correctly) will transform the entire library and reposition it for better efficiency, strong leadership is critical as well. (Yeh & Walter, 2016)

When considering which integrated library system to purchase, it is vitally important to look at what added features each ILS will support. The term “added features” is used for equipment and software that is outside of the

standard modules of circulation, catalog, reports, and the online public-access catalog (OPAC). The examples of added features are:

- Online acquisitions module;
- Serials management module;
- Interlibrary loan management;
- Automated notification system;
- Federated searching tools;
- RFID and self-checkout;
- Public computer reservation and print management;
- E-commerce

“Added features” are modules or functions that are requested and purchased in the contract as additions to the basic system offered by the ILS vendor. For example, an online acquisitions module would be an add-on if it were priced separately from the basic package. A vendor may charge \$15,000 for the basic system and another \$1,400 for the online acquisitions module. (Webber & Peters, 2010)

When it comes to ILS implementation and installation process, it includes numerous procedures and components indicated below:

- Network installation and upgrades;
- Electrical wiring and cable installation;
- Peripherals;
- Add-ons;
- Retrospective conversion;
- Managing existing barcodes in the collection;
- Circulation rules;
- Implementation meetings with staff;
- Marketing a new ILS to patrons;
- Plan to thank funders;
- Planning the appearance of the library’s website;
- Installation of hardware and ILS software;
- Staff training sessions;
- Migration of data;
- Going live;
- Final payment to the vendor;
- A new level of service. (Webber & Peters, 2010)

Following is an example of information vendors may request regarding circulation rules:

- Patron types (faculty, student, adult, child, or interlibrary loan);
- Checkout time frame by collection and/or patron type. For example, nonfiction books circulate for 14 days but DVDs circulate for seven days. Interlibrary loans have a 30-day checkout;
- Fine amount imposed, if any, by collection and/or patron type. For

example, students pay overdue fines but faculty do not;

- Grace periods, if any, before fines are imposed;
- Charges for replacement library cards;
- Card expiration time frame. For academic libraries, cards may expire at the end of every semester, while public libraries may expire every year or two;

- Expiration time period for holds/reserves;
- The number of overdue and bill notices issued;
- The interval between overdue notices and bill notices.

Most of the larger ILS vendors will assign a project manager to work with you through the implementation phase. The software and maintenance fees are higher for these companies but customers receive guidance during the installation and migration process. ILS project management includes steps, such as: setting project goals, defining the project, planning-deciding on team members and resources, planning-reviewing the technology, planning-writing procedures, planning-developing schedules, implementation and adjustment, and project evaluation. (Jost, 2016)

Staff Competency and Training

Another initial step in the installation process is preparing staff and patrons for change. It is necessary to hold an initial staff meeting and inform all the staff about generalities concerning the overall project, including:

- ✓ The approximate time frame;
- ✓ What hardware and software will be installed at their workstations
- ✓ What new and improved features will benefit staff
- ✓ What new and improved features will benefit customers
- ✓ Acknowledge any outside funders for the project, such as grants or gifts

- ✓ What major changes the staff might experience
- ✓ Proposed training schedule
- ✓ Proposed date for going live (Webber & Peters, 2010)

And one of the most important aspects of any systems projects is finding the person who will be main architect of the project. To mitigate this burden on existing staff, it is advisable (if possible) for the library to hire a dedicated person to manage an automation project. Although there are many titles for this set of job duties, the most common one is “systems librarian”, although these job duties may also be included in the job description of an “emerging technologies librarian” or “electronic resources librarian”.

To be successful as a systems librarian, there are definite qualities that a library should seek in any candidate for this job position:

1. Flexibility and balance
2. Sound judgment
3. Curiosity and risk taking

4. Follow-through and persistence
5. Time management
6. Resource management
7. Firmness and cooperativeness
8. Nonjudgmental approach
9. Skepticism
10. Technical realism
11. Analytical, methodical serendipity
12. Perspective switching
13. Fire in the belly
14. Resiliency
15. Technical aptitude (Wilson, 1998)

Systems librarian may also play various roles in a library, such as designer, planner, implementer, consultant, technology representative, facilitator, and etc.

Since the next-generation ILS is implemented through the cloud-computing model, there is no requirement for local staff to perform the functions traditionally defined as “systems” staff activities, such as server and storage administration, backup and recovery administration, and server-side network administration. In general, as shown in **Table 1**, local systems staff could be freed from the burdensome responsibility of administering the traditional ILS because of the software architecture of the next-generation ILS. (Fu & Fitzgerald, 2013)

One of the most important methods for fostering involvement will be staff training. How this important part of the project is conducted will be a key component of a successful project outcome.

There are two general types of staff training that will probably be part of the library project:

Vendor training – has many advantages. Vendor training is often done on-site (which is the preferred method as it is the most effective learning style), but for large installations, it may be done via web conferences. There are some caveats that the library should be on the lookout for as it begins any training program supplied by the vendor:

- Trainers who are not prepared or knowledgeable;
- Trainers who do not tailor their training to the specific site but rely on a generic script;
- Trainers who are reluctant to answer questions or fail to follow up with answers after the sessions are complete;
- Trainers who are not professional trainers but are either technical people or sales staff used for training purposes.

Any responsible vendor should be willing to work with the library to ensure that the training they provide will meet the specific needs of the library organization.

Systems Librarian Responsibilities	Traditional ILS	Next-generation ILS	Next-generation ILS
Managing ILS Applications, including modules and the OPAC	10	X	
Managing associated products such as discovery systems, ERMs, link resolver, etc.	10	X	
Day-to-day operations including management maintenance, troubleshooting, and user support	10	X	X
Server maintenance, database maintenance and backup	10	X	
Customizations and integrations	5	X	X
Configurations	5	X	X
Upgrades and enhancements	5	X	
Patches or other fixes	5	X	
Design and coordination of statistical and managerial reports	5	X	X
Overall staff training	5	X	X
Primary representative and contact to the designated library system vendors	5	X	X
Keeping abreast of developments in library technologies to maintain current awareness of information tools	5	X	X
Engaging in scholarly pursuit and other professional activities	10	X	X
Serving on various teams and committees	5	X	X
Reference and instruction	5	X	X
Total	100	100%	60%

Table 1. Systems librarian responsibilities comparison for traditional ILS and next-generation ILS.

In-house training – most libraries need to do their own training in order to supplement the vendor training. It is realistic to expect that additional training will be required for many aspects of the system and specific documentation prepared to support local practices. There are several steps and general guidelines to set up an effective in-house training program:

- Select local staff as trainers who are good at training;
- Create documentation in advance of any class sessions and provide copies to all participants;
- Leave time during each presentation for questions and comments;
- If at all possible, do the training in a space (like a computer lab) where each participant can either have their own computer or share one with their colleague;
- If the library is using any presentation software (like PowerPoint), make the slides available to each participant so that they may review them on their own at a later time;
- Use current examples from library materials to illustrate staff workflows. (Jost, 2016)

Another important stakeholder group that cannot be forgotten is the

patrons who will be using the discovery layer of the new system. *Patron training* efforts could be done through community meetings, handouts, posters, online videos, social media, or any other communication methods commonly employed by the library to reach patrons.

Case Study

There are numerous academic and public libraries in Azerbaijan that use different integrated library systems on various software platforms. The popular examples of them are: Innovative Interfaces (Sierra, Millennium ILS), ExLibris (Alma, Alephino ILS), Follet (Destiny ILS), OCLC (Worldshare ILS), and etc. (Mammadov, April 15, 2016)

Being the first library in Azerbaijan to implement modern and world-scale integrated library system - Millennium ILS, ADA University Library has made a long distance in becoming methodical center for other republican libraries in the field of library automation and integration processes. It is the best example for librarians and library professionals to follow and learn from.

The Millennium integrated library system (ILS) offers libraries a technology architecture that is broad, stable, and includes what libraries need to meet their most pressing technology challenges.

Innovative designed the Millennium not just for libraries, but also for librarians. Millennium's modules reliably support simple, everyday library transactions while at the same time meeting the demands of the most sophisticated cataloger, circulation manager, or web librarian. Innovative has worked to make Millennium a comprehensive solution that streamlines library operations so librarians can focus on doing what they do best, being librarians. (Innovative Interfaces, 2017)

Millennium ILS, has successfully been implemented at ADA University Library since 2011, and along with automation of the library processes, it centralizes and integrates the workflow of different units under one system. The modules of the Millennium ILS include: Circulation Module, Acquisitions Module, Cataloging Module, Electronic Resource Management Module, Serials Module, Systems Administration Module etc. The workstations of each module are activated through personal librarian credentials. The system is also essential in retrieving library reports on circulation transactions and different statistics of multiple library operations. (Məmmədova, May 5, 2016)

Added features of the Millennium ILS, such as RFID technologies - self-checkout, security gates, as well as, online acquisitions, OPAC, online holds and renewals, electronic resource management allow librarians and patrons to contribute to and fully benefit from library information services of the ADA University Library respectively.

ADA University Library's work practice with Millennium ILS has been one of, if not the only basis for the emergence of the ALISA (Automated Library Information System of Azerbaijan) ILS, a complex

project, which was initiated and developed to enhance the library field in Azerbaijan.

ALISA was invented by the company of "Ultra Technologies" according to the order by the Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Azerbaijan and implemented at the numerous libraries located in Baku and regions, included into the subordination of the ministry and at the Heydar Aliyev Center in Ganja; and some of its modules were installed at the Central Library of Science of the Azerbaijan National Academy of Sciences. (Ultra Technologies, 2015)

Though the Millennium ILS meets most of the requirements of ADA University Library professionals and users, there are some features which haven't been planned and added during the planning and installation process, for example serials management module, automated notification system, interlibrary loan management, etc. And also technical capacity of the Millennium ILS hasn't been upgraded since Innovative Interfaces Inc. developed the Sierra ILS, more sophisticated version of the Millennium ILS. Because of these and other reasons ADA University Library is planning to migrate to another system – SirsiDynix Symphony, a proven and robust ILS for the next generation in library technology. It has all the robust functionality and customization capabilities, giving the librarians the tools they need to run a modern library of any type or size. With Symphony Web, the browser-based staff tool for Symphony, the library will no longer be dependent on desktops, upgrades, or installs. Symphony supports library staff from wherever they are. Symphony maintains desktop client for the library staff through the WorkFlows tool. It ensures a seamless, consistent staff experience – from acquisitions and cataloging to circulation and reporting.

The preparation of migration from the Millennium ILS to the SirsiDynix Symphony ILS is underway at ADA University Library and hopefully by the beginning of the spring semester (2017-2018 academic year) all needed installations will be set.

Conclusion

When looking back at the most recent history of library automation, it is clear that for over 100 years, librarians have been attempting to discover ways to use their current state of the art technology to expand library services. Often these technologies were not the final solutions but provided instead a stepping-stone to the adoption of solutions that took advantage of new technological developments.

Modern integrated library systems are transformation in the way library services are delivered to library users by:

- Providing new tools to make the library space (both virtual and physical) more interactive, collaborative, and driven by community needs;

- Encouraging collaborative two-way social interactions between library staff and library customers;

- Requiring user participation and feedback in the development and maintenance of library services. (Jost, 2016)

Libraries have proven to be the best examples of the procession of information technology that are in the transformational stage and will probably remain in this stage for quite some time as change is happening very quickly, not only in the library automation marketplace, but also in the needs and objectives of the library patron.

References

1. Fu, P., & Fitzgerald, M. (2013). A comparative analysis of the effect of the integrated library system on staffing models in academic libraries. *Information Technology and Libraries*, 32(3), 47-58. Retrieved from <https://search.proquest.com/docview/1448400268>
2. Grover, R.J., Greer, R.C., & Agada, J. (2010). *Assessing information needs : Managing transformative library services*. US: Libraries Unlimited Ebooks. Retrieved from <http://lib.myilibrary.com?ID=293378>
3. Innovative Interfaces, I. (2017). Millennium integrated library system.
4. Jost, R.M. (2016). *Selecting and implementing an integrated library system: The most important decision you will ever make*. USA: Chandos Publishing is an imprint of Elsevier.
5. Kinner, L., & Rigda, C. (2009). The integrated library system: From daring to dinosaur? *Journal of Library Administration*, 49(4), 401-417. doi:10.1080/01930820902832546
6. Lerner, F.A. (2009). *Story of libraries: From the invention of writing to the computer age* (2nd ed. ed.). London: Continuum.
7. Mammadov, E. International practices and standards in formations of the E-libraries. *Formation Problems of the E-Libraries*, 102-106.
8. Mammadova, V. The organization of the modern information activities in academic libraries: on the work practice of the ADA University Library. *Library Information Science: New Challenges in Education and Practice*, 170-174.
9. Ultra Technologies. (2015). Events. Retrieved from <http://ultra.az/front/az/events/142>
10. Webber, D., & Peters, A. (2010). *Integrated library systems: Planning, selecting, and implementing*. USA: Libraries Unlimited.
11. Wilson, T.C. (1998). *The systems librarian designing roles, defining skills*. Chicago IL: American Library Association.
12. Yeh, S., & Walter, Z. (2016). Critical success factors for integrated library system implementation in academic libraries: A qualitative study. *Information Technology and Libraries*, 35(3), 27-42. doi:10.6017/ital.v35i3.9255

INFORMATION RESOURCES ON ARCHITECTURAL AND CONSTRUCTION SCIENCE OF AZERBAIJAN IN THE MEDIEVAL CENTURY

Gunel Hajiyeva

Phd student of the National Academy of Sciences

Azərbaycanın orta əsr memarlıq və inşaat sahəsi üzrə sənəd-informasiya resursları

Xülasə: Məqalədə Azərbaycanın orta əsrlərdə memarlıq və inşaat sahəsi üzrə sənəd-informasiya resurslarının yaranması və formalaşmasından bəhs olunur. Bu dövrə Azərbaycanda olmuş səyyah və coğrafiyaşünasların qeydləri və qədim şəhər memarlıqları haqqında aparılan araşdırmalar haqqında mövcud olan əsrlər barədə ətraflı məlumat verilmişdir.

Документно-информационные ресурсы по архитектуре и строительству азербайджана средневековые времена

Резюме: В статье рассматривается создание и формирование документально-информационных ресурсов в Азербайджане в области архитектуры и строительства средневековые времена. Была дана подробная информация о работах путешественников и географов в Азербайджане и исследованиях древних городских архитектур в этот период.

Açar sözlər: orta əsrlər, memarlıq fəaliyyəti, memar, kitabxana, bibliografik resurslar, sənəd-informasiya təminatı.

Ключевые слова: средние века, архитектурная деятельность, архитектор, библиотека, библиографических ресурсов, документально-информационная обеспечения.

Keywords: medieval century, architectural activity, architect, library, bibliographic resources, documents-information software.

Starting from the VII century the occupation of the arabs left a great extent trail in the history of Azerbaijan. In the VII century they had already occupied large areas including South Caucasus, Central Asia, North India, North Africa, Iberian Peninsula and other lands. In Calif Omar's times (623-643 years) a large army was brought into Azerbaijan, which had occupied Nakchivan. Then Ardabil and Tabriz. The Arabs occupied Beylagan, after the long –run siege occupied Barda. Shirvan and Shaki lands, Shamkir, Gabala and finally Derbend towns obeyed arab caliphate. Although the most significant vital centers of the country were occupied by the arabs, in the early VII and VIII centuries a tough and stubborn struggle continued against them.

During Arab intervention Azerbaijan architecture occurs with small number of monuments and are still preserved nowadays. The information about the architecture in this period of the country substantially consist of the numerous, but inaccurate, mostly repeating information of some medieval arab historians and geographers.

Azerbaijan has got too small architectural and archeological monuments describing a construction culture during the arab caliphate. Approximately the XI century including small number of architectural monuments were left.

The variety of the architectural forms of the high art. Bold composition thought and the unity of the motley of the decoration proves consecutive progress and maturity.

The poor information about Azerbaijan cities of arab historians and geographers enables to tell only some suppositions about the layout structure and architectural image of those cities.

As in other feudal countries of the East, the cities were situated on the main directions of the caravan routes. According to the information of Istahry, Ibn Khaukal and other historians and geographers and the contemporaries of them, on those roads were built strengthened caravansaries of defence character in definite distances affording the loaded caravans per day to go down the road.

The information of Muqaddasi about the location features of the cross-shaped square in Ardabil, Juma mosque on one of the high hills in Gabala, and the information of Istahri about Christian temple in Barda excite curiosity.

However, according to the written sources, many of Azerbaijan cities possessed developed clay water pipe and underground water supply systems. In the medieval cities related to this period of Azerbaijan the availability of the closed water pipe system proves archeological excavations carried out in Shamkir, Shamakhi, Gabala, Beylagan and other cities lately. The medieval authors particularly remarked closed bazaars, bathhouses, caravansaries of Barda.

As it is known from the written sources, in Azerbaijan cities are found specific quarters especially consisting of palaces and public buildings together with scattered and non-system buildings. Ardabil and Gabala are of this type cities.

One of the most ancient cities in Azerbaijan area attracting with its architecture is Gabala. The first information about this city is found in the writings of the ancient historians. The ancient historians Pliny and Ptolomaeus mentioned 29 settlements in Albania. There is information about Gabala in the works of arab historians and travelers.

After the Mongol attacks old Ganja was restored once more. The archeological researches carried out to study the old Ganja show that the city was situated 5 km away from the modern Ganja.

One of the cities arising a scientific interest with its architecture is Beylagan in 40 hectar area. The remainders of the medieval city Beylagan which known as Oregala are in the area of modern Beylagan region now. The city buildings under that area allows to advance an idea about its being a large city. There are a lot of written sources about Beylagan, its construction and restoration history.

The tower and gate places of the city were discovered during archeological excavations in 1967.

A historian-architector K.Mammadzade according to the information of the first sources and graphic and photo materials taken in the excavation place gave the restoration project of gates and towers on the north – west walls of Beylagan.

In the result of the carried out in the medieval city Beylagan a numerous interesting and rich materials were discovered defining historical development stages and especially cultural development of the city. It was determined that the city was established by Sasanies in the VI century and at first it was of fortress type city. During the excavation was found a place of the large city gate with strong tower shaped jogs. The rich excavation materials create a nation about the variety of decorative ornamental elements on the city buildings, and found faience water-pipes show availability of the city plumbing forking to the large areas.

The materials dating from the IX-X centuries remained much better. There are the remainders of the dwelling house, economic, public and religious type buildings among them. According to the construction and other material cultural remainders here in the development stage and the city went through a progress period.

There is not full information about the establishment of Shamkir. The Azerbaijan historian A. Bakikhanov relates the establishment and etymology of Shamkir to the name of Tabaristan ruler Shamkir bin-Ziyad. 6 rulers of this dynasty conquered many provinces of Iran, as well as, evidently, of Southern Caucasus within 150 years. There is written information about Shamkir bin-Ziyad being the second ruler of this dynasty and ruling in 935-967 years, about his laying a city near Ganja and calling it by its own name. The remainders of the fortress with two entrances, the bridge and minaret still remain.

The Arabian authors lived in the IX century Al Balazuri, Ibn al-Fakif and others while describing the events of the VIII century in their works noted Shamkir city to be an ancient one. In "History of Azerbaijan" Shamkir city dated from the Sasany period – 5th century.

Shamkir city was explored by the joint expedition of Architecture and Art Institute of NA of Azerbaijan and present SIPI "Azerberpa" in 1971. It should be noted that Shamkir city not being restored after the attack and plunder in 1225 by mongols its architectural-layout design was possible to observe more obviously. Thereat, the cutout of the inside fortress walls and defence towers was completely preserved. However, the investigations showed obvious observation of the cutouts of the city walls and entrance gates. Today new researches are carried out by the Archeology institute of NSA of Azerbaijan in the area of the town.

In the V-VII centuries from the material and moral point of view a strong historical tradition was formed in Barda. A lot of science, educational

centres were formed, the city was turned into an important cultural center of the country.

In the IX century and in the first half of the X century Barda city lived its prosperous period and was known as one of the magnificent cities of the Near and Middle East. In the middle age sources Barda was called "mother of Arran". While giving information about this big city which was one farsah width, as the same length, an arabian geographer-traveller al-Istahry in 20's years of the X century reports of not being "another city with more fertile soil, suitable position as Barda between Iraq and Khorasan, after Rei and Isphahan". In al-Istahry time the development of handicraft and trade in Barda which supplied "Persian and Khuzistan with silk" is corroborated not only with the sources of that time, but also with the outcomes of the excavations carried out in the city recent years.

The architectural development of Ardabil, one of the ancient cities of Azerbaijan is interesting. Ardabil city was established in the V century in Sasany's time. In the judgement of Iran scientist Muhammad Hasan Khan, for being built by the order of Firuz from Sasany dynasty this city was called Bazany Firuz. Hamdullah Gazviny denotes Ardabil to be built by Keykhosrov.

In the middle of the VII century during the arabs conquest Ardabil was the center of Azerbaijan. Later in the X century according to the information given by the arab geographers Ardabil "is the biggest city of Azerbaijan: it has two thirds farsah length and as the same width, surrounded by a wall; it has got four doors; most of the buildings are of clay." The most famous description of Ardabil was done by Ibn Hawqal: "Ardabil is the biggest town and most significant region of Azerbaijan. It is of 30 square farsangs. Buildings were constructed mostly from clay and adobe bricks". That fact that Ardabil was the capital of the Sadjid's and Salarid's States influenced positively on its formation as trade and handicraft center.

Literature

1. Məmmədzadə, K.M. Azərbaycanın inşaat sənəti. Bakı: Elm, 1978.
2. İbrahimov, F.Ə., Məmmədzadə, K. Beyləqanın qala darvazası. "Elm və həyat" jurnalı, №2, Bakı, 1972.
3. Muradov, V. Orta əsr Azərbaycan şəhərləri, Bakı: Maarif, 1983.
4. Qiyasi, C. Memar Xacə Əlişah Təbrizi (dövrü və yaradıcılığı). Memarlıq doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün dissertasiya işinin avtoreferatı. Bakı 1997.
5. Wilber, D. The Architecture of Islamic Iran. Pp. 176-177.
6. Pope, A. Bridges. Fortifications and caravanserais. SPA, t.II, p.1227

NADİR VƏ QIYMƏTLİ NƏŞRLƏRİN ELEKTRON KİTABXANASININ YARADILMASI TEXNOLOGİYASI

Elçin Güllaliyev

AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun doktorantı
elchin.gullaliyev@teacher.edu.az

Технология электронной библиотеки редких и ценных книг

Резюме: В Статье дается информация о механизме электронных библиотека, редкие и ценные издания, важной составной частью национальной книжной культуры. Существует предоставлена информация о цифровизации научно-теоретическая и методология редких и ценных книг.

The technology of the electronic library of rare and valuable books

Abstract: The article is given information about mechanism of the electron library that rare and valuable publications which an important part of national book culture. There is given information about digitalization the scientific-theoretical and methodology of rare and valuable books.

Açar sözlər: nadir və qiymətli nəşrlər, elektron kitabxana, elektron informasiya, rəqəmsallaşdırma, elektron texnologiyalar, sənəd, fond, MARC formatı.

Keywords: rare and valuable editions, e-libraries, electronic information, digitalization, electronic technology, document, document, fund MARC format.

Ключевые слова: редкие и ценные издания, электронные библиотеки, электронные информационные, дигитализации, электронные технологии, документ, документ, фонд, формат MARC.

XXI əsrin informasiya texnologiyalarının xarakterik inkişaf istiqamətləri içərisində müxtəlif növlü, tipli və məzmunlu sənədləri mühafizə edən elektron informasiya daşıyıcılarının hazırlanması, sistemləşdirilməsi, mühafizəsi və şəbəkə rejimində uzaq məsafədən istifadəsi mühüm yer tutur. Bütün bu istiqamətlər kompleks şəkildə elektron kitabxanaların yaradılmasında və elektron kitabxana-informasiya təminatının təşkilində ifadə olunur. Ənənəvi kitabxanalar (yəni mövcud kitabxanalar) kitabxanalararası abonoment, ölkədaxili və beynəlxalq kitab mübadiləsi və bir neçə fərdi xidmət formaları baxımından həmişə açıq və şəbəkə sənəd-informasiya sistemi olmuşdur. Elektron kitabxanalar isə müxtəlif sosial qurumlar, o cümlədən, ənənəvi kitabxanalar tərəfindən yaradılan və şəbəkə xidməti imkanlarını xeyli dərəcədə genişləndirən superaçıq informasiya sistemləridir. Onlar tarixən mövcud olan şəbəkə kitabxana-informasiya xidmətinin yeni metod, vasitə və texnologiyalar baxımından məntiqi davamıdır. [4, s.98].

Müasir dünya elmi ədəbiyyatında "Elektron kitabxana" anlayışına sinonim kimi "virtual kitabxana", "rəqəm kitabxanası", "şəbəkə kitabxanası", "divarsız kitabxana", "hibrid kitabxana" anlayışları işlədilir. Məlum olduğu kimi, hibrid nəyinsə nəyə calağ edilməsidir. Bu anlayışı uyduranlar calağ kimi

ənənəvi kitabxanaları götürürlər. Güya ənənəvi kitabxanalar bir şey, elektron kitabxana isə başqa bəz şeydir. Kitabxana işi baxımından ənənəvi kitabxana yalnız informasiya daşıyıcılarına və emal texnologiyalarına görə elektron kitabxanalardan fərqlənir və dünyada müstəqil, ayrıca elektron kitabxana yoxdur. O, ənənəvi kitabxananın bəzi vacib, həll edilməsi çətin olan mühafizə və xidmət funksiyalarını genişləndirən bir bölmədir, yəni kitabxana daxilində kitabxanadır. Onları qəti şəkildə ayırıb, hibrid adlandırılanların heç bir elmi dəlilləri yoxdur. [6, s.88].

Müasir dövrdə "elektron kitabxana" anlayışının müxtəlif tərifləri bir-birindən əsaslı şəkildə fərqlənir. Məsələn, elektron informasiyalar sahəsində dünyada məşhur mütəxəssis, prof. V.Arms elektron kitabxanaya belə bir tərif vermişdir. "Elektron kitabxana rəqəm formasında mühafizə edilən, əlaqədar servisi olan, informasiyanın sistemləşdirilmiş və idarə edilən kolleksiyasıdır". Müəllifin fikrinə görə, bu tərifdə "idarə edilən" sözü anlayışdır, belə ki, məlumatın süni peykdən axını hələ elektron kitabxanadan verilən informasiya deyil; həmin məlumatların müəyyən sistemdə təşkili və idarə edilməsi artıq elektron kitabxanadır; elektron kitabxana çoxlu istifadəçilərin müraciəti üçün müəyyən sistemə, idarəetmə strukturuna və informasiya kolleksiyasına malik olan kitabxanadır". [3, s.38].

Digər bir Amerika mütəxəssisi Devid Rayt (D.Raitt) elektron kitabxanaları "rəqəm kitabxanası" adlandırır və ona belə bir tərif verir: "Rəqəm kitabxanaları geniş istifadəçi qruplarının asan və əlverişli istifadəsini təmin etmək məqsədilə sənədlərin seçilməsini, emalını, onlara intellektual müraciəti, sənədlərin tamlığı və mühafizəsini təmin edən qurumlar və onların peşəkar mütəxəssisləri tərəfindən yaradılan fondlardır". [5, s.19].

Göründüyü kimi, konseptual baxımdan hər iki tərif arasında prinsiplial fərqlər azdır. Eyni zamanda hər iki tərifdə ənənəvi kitabxanalar üçün xarakterik olan funksiyalar (sənədlərin emalı, sistemləşdirilməsi, mühafizəsi, axtarışı və s.) öz əksini tapmışdır. Burada yalnız metod, üsul və texnologiyalar fərqləndirilə bilər. Sosial və informasiya funksiyaları hər iki tip kitabxana üçün eynidir.

"Elektron kitabxana" anlayışında "kitabxana" sözü ənənəvi baxımdan şərti mənə daşıyır. Belə ki, elektron kitabxanalar nəşriyyatlar, arxivlər, elmi-tədqiqat idarələri, iri biznes qurumları və əlbəttə, mövcud (ənənəvi) kitabxanalar tərəfindən yaradılır. Böyüklüyündən və kiçikliyindən asılı olmayaraq onların ümumi cəhətləri aşağıdakılardır:

- elektron kitabxanalar korporativ, milli, transmilli və qlobal şəbəkələr üçün mövcud olan aparat və proqram vasitələrinə, mübadilə protokollarına malik olurlar;

- sənədlər stukturlaşmış formaya və axtarış prosedurlarına malik olur;

- əlaqədar təşkilatın serverində yerləşdirilir və şəbəkə ilə uzaq məsafədən istifadə olunur;

- Web texnologiyalar əsasında və onlayn rejimində fəaliyyət göstərilir. [2, s.88].

Elektron kitabxanaların yaradılmasının bir neçə obyektiv səbəbi vardır:

- istifadəçi müəyyən kitabxanaya getmədən, istənilən coğrafi ərazidə yerləşməsindən asılı olmayaraq həmin kitabxananın elektron resurslarından birbaşa istifadə edə bilər;

- çap əsərlərini istənilən yerdə (evdə, çöldə, nəqliyyatda gedərkən və s.) oxumaq daha əlverişli və rahatdır. Lakin onların geniş coğrafi məkanda axtarışı və tapılması və əldə edilməsi xeyli vaxt tələb edir və oxumaq üçün almaq müəyyən kitabxanada qəbul edilmiş xidmət qaydaları ilə bağlıdır. Məsələn, kitabxanaya oxucu kimi üzv olmadan kitab verilmir, yaxud müəyyən müəssisə və ya idarənin kitabxanasından kənar şəxslərin abonoment yolu ilə kitab alması çətindir; dövrü nəşrlər və təknüsxəli digər növ nəşrlər ümumiyyətlə, evdə istifadə üçün verilmir və s. Son illərdə elektron kitabları və digər növ elektron nəşrləri evdə oxumaq üçün kiçik, çəkiyə yüngül portativ (cib) aparatlar və onların xüsusi proqram vasitələri hazırlanmışdır. Bunlardan Peanut Reader, Soft Book Reader, Netlibrary və digər səyyar oxu vasitələrini göstərmək olar;

- ən qiymətli və nadir nüsxəli ədəbiyyatdan istifadə etmək üçün onları müəyyən ölkədə mühafizə edən kitabxanaya getmək, ya da mümkün hallarda onun foto və ya kserosuratını almaq lazım gəlir. Elektron kitabxana olduqda isə bütün bunlara ehtiyac qalmır. Çünki mövcud kitabxanaların elektron resursları (elektron kitabxanaları) ilk növbədə həmin ədəbiyyatı mühafizə edir;

- elektron kitabxanaların, necə deyirlər “qapısı” heç vaxt bağlı olmur. Bu yaxınlarda Britaniya Universitetində aparılmış tədqiqatlar göstərmişdir ki, həmin universitetin elektron kitabxanasına müraciət edənlərin 49-50%-i kitabxananın bağlı olduğu müddətdə, iş vaxtından sonra müraciət edən oxuculardır. Ənənəvi kitabxanalardan fərqli olaraq uzaqlaşdırılmış (elektron) kitab saxlayıcıda digər oxucuda istifadədə olduğu üçün “əldədir”, yaxud fiziki cəhətdən köhnədiyi üçün “istifadə üçün yararsızdır” cavabı verilən, kataloqda, rəfdə öz həqiqi yerinə qoyulmadığı üçün tapılıb oxucuya verilə bilməyən, sadəcə olaraq, oğurlanan sənəd ola bilməz. Dünyanın hər hansı kitabxanasından müəyyən sənəd yerli kitabxanadakı kimi asanlıqla tapılıb istifadə edilə bilər. Şübhəsiz, deyilən üstünlüklər o demək deyil ki, elektron kitabxana ənənəvi kitabxanadan daha etibarlıdır. Elektron kitabxanada kompüter sisteminin işi dayana bilər, şəbəkədə rabitə xətti ləng və etibarsız işləyə bilər, virus təsiri ola bilər və s. Lakin ənənəvi kitabxanalarla müqayisədə elektron kitabxana yerləşdiyi coğrafi məkandan asılı olmayaraq istənilən istifadəçi üçün bütün sutka ərzində operativ və açıqdır. Çünki elektron sənədlərin mühafizə olunduğu serverlər (kompüter) fasiləsiz işləyir. Bu proses global şəbəkənin bütün provayderləri və qovşaqları üçün də xarakterik haldır;

- çap əsərlərinin və ümumiyyətlə, onların mühafizə edildiyi kitabxanaların nə özləri, nə də sosial-informasiya funksiyaları elektron kitabxanalardan asılı olmayaraq heç vaxt dəyişməyəcəkdir. Informasiya daşıyıcıları kimi gil lövhələr, papiruslar, sonuncu perqamentlə, perqament kağızla, kağız isə qismən mikroformalarla əvəz edilmişdir.

- nəhayət, elektron kitabxanaların yaradılmasının obyektiv səbəblərindən biri də ənənəvi kitabxanaların saxlanması qənaət edilməsidir. Bu vaxta kimi elektron kitabxanaların saxlanması xərcləri bərdə real məlumatlar yoxdur, lakin bəzi faktlar özlüyündə aydındır. Ənənəvi kitabxanaların saxlanması xərcləri müntəzəm olaraq artan xəttlə gedir. [7, s.18].

Nadir və qiymətli nəşrlərin elektron kitabxanasının yaradılması elektron kitabxanaların yaradılmasının ümumi elmi-nəzəri, metodoloji və praktiki müddəalarına bilavasitə əsaslanmalıdır. Azərbaycan Respublikasının kitabxanalarında müəyyənləşdirilərək mühafizə olunan nadir və qiymətli nəşrlərin elektron kitabxanasının yaradılması mexanizminin işlənilməsi istiqamətində aşağıdakı mühüm müddəaların ümumiləşdirilməsini vermək fikrindəyik:

- Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyi şəraitində bütün növdən və tipdən olan kitabxanaların sənəd-informasiya sistemində nadir və qiymətli hesab olunan nəşrlərin əlaqələndirilmiş virtual kitabxanasının yaradılması layihəsinin işlənilməsi hazırlanması;

- Nadir və qiymətli nəşrlərin əlaqədar hüquqi-normativ sənədlər əsasında müəyyənləşdirilən meyarlara uyğun olaraq ölkənin milli-mədəni irsi kimi elektron milli-mədəni irs layihəsinin işlənilməsi hazırlanması;

- Azərbaycan kitabxanalarının elektron resurslar sistemində nadir və qiymətli nəşrləri əks etdirən elektron informasiya vasitələrinə geniş yer verilməsi;

- Oxuculara nadir və qiymətli nəşrlərə dair elektron informasiya resursları haqqında elektron məlumat axtarış sistemlərində axtarış aparmaq imkanlarının genişləndirilməsi;

- Respublikanın, xüsusilə, iri universal, sahəvi, universal-sahəvi və elmi kitabxanalarında əlaqədar nadir və qiymətli nəşrlərin elektron kitabxanasının təşkili mexanizminin işlənməsi, bu aspektdə müvafiq dövlət və qeyri-dövlət strukturları ilə əməkdaşlığın gücləndirilməsi;

- Ölkə kitabxanalarının nadir və qiymətli sənədlər fondları arasında əlaqələndirilmiş onlayn elektron informasiya şəbəkəsinin təşkilinin həyata keçirilməsi;

- Müəyyən kitabxananın nadir və qiymətli nəşrlərinin virtual rejimdə istifadəsinin təşkili istiqamətində konkret addımların həyata keçirilməsi;

- Qabaqcıl dünya təcrübəsindən istifadə etməklə, respublikanın kitabxanalarında mövcud olan nadir və qiymətli nəşrlərin müvafiq qaydalar əsasında onlayn elektron istifadəsinin təşkili istiqamətində elmi-nəzəri, hüquqi-normativ, metodoloji və təşkilati proseslərin müəyyənləşdirilməsi və s.

Qeyd etmək lazımdır ki, nadir və qiymətli nəşrlərin elektron kitabxanasının yaradılması texnologiyası, bəzi spesifik xüsusiyyətlərdən irəli gələn istisnalarla, ümumilikdə müxtəlif növ və tiptən olan sənədlərin elektron kitabxanasının yaradılmasına əsaslanır. Ona görə də burada nadir və qiymətli sənədlərin elektron kitabxanasının yaradılması texnologiyası müxtəlif növ və tiptən olan sənədlərin elektron kitabxanasının yaradılmasının ümumi elmi-nəzəri, hüquqi-normativ, metodoloji-praktiki-təşkilati texnologiyası fonunda (spesifik xüsusiyyətlər və bir çox hüquqi-normativ müddəalar gözlənilməklə) şərh edilir və bu zaman beynəlxalq təcrübəyə istinad və müvafiq yerli şəraitdən irəli gələn real situasiyanın təhlili əsas götürülür. [11, s.139].

Burada haşiyə çıxaraq qeyd etmək vacibdir ki, informasiya daşıyıcılarının, proseslərinin, metod və texnologiyalarının sürətli inkişafı fonunda kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiyaşünaslıq infrastruktur xarakterli elmlər sistemində daha aparıcı mövqe qazanır və sürətlə differensasiya olunur. "Kitabxanaçılıq informatikası", "Kitabxana menecmenti", "Kitabxana marketinqi", "Elektron kitabxanaşünaslıq", "Elektron biblioqrafiya" kimi onlarla nisbi müstəqil elm sahələri deyilən fikrə misal ola bilər. [14, s.48].

Bütün bunlar göstərir ki, indi bizlər - kitabxanaçılar, biblioqraflar, bu sahələrin elmi əsasları ilə məşğul olan mütəxəssislər sadə deyil, çox mürəkkəb, çətin və eyni zamanda şərəfli və qüdrətli peşə adamlarıyıq. Lazımı resurs olmadan heç bir istehsal və tədavi prosesi mümkün deyil. Zəngin informasiya resursları ancaq kitabxanalardır. Deməli, informasiya bazarının əksər komponentlərinə sahiblik hüququ da kitabxanalardadır. Kitabxanalar yeni, yüksək texnologiyalarla metod və vasitələrlə daha yaxşı silahlanmalıdır. Bu istiqamətdə elektron kitabxanaların rolu və əhəmiyyəti böyükdür.

Elektron kitabxanalar haqqında elmi fikirlər son illərdə yaranmamışdır. Hələ XX əsrin 50-ci illərində V.Buş "Biz necə düşünürük" məqaləsində, dünyada ilk dəfə açıq şəbəkə konsepsiyasının müəllifi olan Y.Liklayder "Gələcəkdə kitabxanalar" kitabında elektron kitabxanalarının ümumi konturlarını müəyyən etmişdir. 80-ci illərin əvvəllərindən informasiya texnologiyalarının keyfiyyətə yeni mərhələyə keçməsi (CD-ROM, fərdi kompüterlər, internet və s.) ilə əlaqədar olaraq elektron kitabxanaların yaradılması problemləri yenidən aktualıq kəsb etmişdir. Həmin illərdən başlayaraq elektron kitabxanaların yaradılması və məcburi olaraq reallaşdırılması üçün milli və transmilli proqram layihələr işlənmiş, təqribən 90-cı illərin əvvəllərindən həmin kitabxanalar fəaliyyət göstərməyə başlamışdır. Ona görə də bəhs etdiyimiz müvafiq aspektdə beynəlxalq təcrübənin araşdırılması və ümumiləşdirilməsi baxımından onlardan bəziləri haqqında bəhs etmək, fikrimizcə, məqsədəuyğun olardı. [16, s.47].

Yaxın qonşumuz Rusiyada da elektron kitabxanaların yaradılması istiqamətində bir neçə milli və regional layihə və proqram işlənmiş və onların bəziləri təcrübədə reallaşdırılmışdır. Bunlardan "Rusiya Dövlət Məqsədli

Elmi-Texniki Proqramı" ("Информатизация России"), elm və təhsil sahəsində "Ali məktəblər və elmlər üçün milli kompüter telekommunikasiya şəbəkəsinin yaradılması" ("Создание национальной сети компьютерных телекоммуникаций для науки и высшей школы"), "Rusiya elektron kitabxanaları" (Межведомственная программа "электронные библиотеки России"), Rusiya Mədəniyyət Nazirliyinin "Rusiya mədəniyyəti (2001-2050)" "Культура России (2001-2005)" federal proqramın "Elektron kitabxanalar" alt proqramını misal göstərmək olar. [16, s.111].

Elektron kitabxanaların yaradılmasına dair transmilli proqram və layihələr də işlənmişdir. Bunlardan Avropa Komissiyasına üzv olan böyük yeddilərin o cümlədən, Rusiyanın da iştirak etdiyi "Библиотека универсалис", Avropa İttifaqının "Kitabxanalar üçün telematika", "CANDEL" ("Avropa elektron kitabxanalarının nəzarətli müraciət şəbəkəsi"), "DECOMATE" ("Avropada əsərlərin elektron formada çatdırılması"), "DIEPER" ("Avropa elektron Dövrü Nəşrləri"), "Miracle" ("Korlar üçün musiqi kataloqu") və bir neçə digərlərinin göstərmək olar. Sonuncu deyilən layihə Avropada korlar üçün multimedia elektron kitabxana mərkəzinin yaradılmasını və Brayl şriftini rəqəm formasında musiqi əsərlərinin onlayn rejimində istifadəsini nəzərdə tutur. Bu layihənin koordinasiya mərkəzi korlar üçün Hollandiya Milli Kitabxanasıdır. Layihədə Böyük Britaniya, İtaliya, İsveçrə və İspaniya iştirak edir. 2003-cü ildən bu layihə reallaşdırılmışdır.

Göründüyü kimi, elektron kitabxanaların yaradılması sahəsində beynəlxalq təcrübə öz qloballığı, fundamentallığı və dərin elmi-nəzəri, metodoloji və praktiki müddəaları ilə xarakterizə olunur. Qeyd edək ki, müvafiq aspektdə yuxarıda göstərilən qabaqcıl beynəlxalq təcrübədə dünya sənəd massivinin ən əhəmiyyətli sahələrindən olan nadir və qiymətli nəşrlərin də xüsusi elektron kitabxanasının yaradılması mexanizminin işlənilməsi prioritet məsələlərdən hesab olunmuşdur.

Elektron kitabxanaların yaradılması, o cümlədən nadir və qiymətli nəşrlərin elektron kitabxanasının yaradılması mürəkkəb elmi və texniki problemdir. O, böyük maliyyə vəsaiti və yüksək ixtisaslı kadrların olmasını tələb edir. Ənənəvi kitabxanalar kimi və onların bir altsistemi funksiyasında o da müntəzəm inkişaf edir. Onun yaradılmasının və istifadəsinin xeyli təşkilati, texniki, texnoloji və normativ-hüquqi problemləri vardır. Burada xüsusilə, elektron kitabxana resurslarının kompleksləşdirilməsi texnologiyası öz qloballığı və metodoloji və praktiki müddəaları ilə ciddi aktualıq kəsb edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bütün mövcud olan elektron informasiya resursları 3 tərkib hissədən ibarətdir.

1. Pulsuz, yəni hamı üçün açıq olan şəbəkə (internet) resursları. Bu resursları istifadə etmək, yəni öz məxsusi serverinə (elektron saxlayıcısına) keçirmək üçün resurs sahiblərindən icazə almaq lazımdır. Çox zaman yalnız bir dəfəlik istifadə üçün razılıq almaq da lazım gəlir. Ancaq kitabxana hər hansı bir veb-sənədi, yaxud biblioqrafik məlumat bazasını öz elektron fonduna

keçirmək və mühafizə etmək istəyirsə, sənəd sahibindən təqribi razılıq almalıdır, yəni onun saytında sadəcə olaraq qeydiyyatdan keçməlidir. Burada heç bir pul tələb olunmur.

2. Portativ informasiya daşıyıcılarından olan kitab, jurnal və digər növ sənədləri kompleksləşdirmək kağız sənədlərdə olduğu kimidir. Onları əlaqədar kitab mağazalarından və abunə agentliklərindən pul ödəmə yolu ilə alıb elektron kitabxanaya daxil etmək olar. Nəşriyyatlarda da birbaşa belə sənədləri satırlar. Baxmayaraq ki, bu kompleksləşdirmə üsulu xarici ölkə kitabxanalarında hələ XX əsrin 80-ci illərindən tətbiq edilir, respublikamızda bu işlər nisbətən zəifdir. Çünki nəşriyyatlarımızda belə məhsullar hazırlanmur. Xarici ədəbiyyatı deyilən formada almaq isə baha başa gəlir. Əlaqədar kitabxanada versiyası əsasında belə elektron kitabları hazırlamaq çoxlu texniki avadanlıq tələb edir, mürəkkəb prosesdir və hazır şəkildə almağa nisbətən daha bahadır.

3. Pullu şəbəkə resursları ilə elektron informasiyaların kompleksləşdirilməsi ən vacib əhəmiyyət daşıyır. Çünki ən aktual keyfiyyətli sənədlər, o cümlədən nadir və qiymətli sənədlər məhz bu tip resurslarda mühafizə olunur. Onların çox hissəsinin, ümumiyyətlə, çap versiyası olmur. Burada lisenziyalaşdırma üsulu istifadə edilir. Lisenziya müqaviləsi informasiya təchizatçısı ilə onun tələbatçısının əlaqələndirilməsidir. Lisenziyanın hüquqi əsası müəlliflik hüququ haqqında qanundur. Azərbaycan Respublikasında da bu istiqamətdə "Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında" qanun qəbul edilmişdir. Lakin burada intellektual elektron mülkiyyətin, daha dəqiq desək elektron informasiyaların lisenziyalaşdırılması məsələləri dolğun şəkildə öz əksini tapmamışdır. Elektron informasiyanın lisenziyasının əsas xüsusiyyətləri odur ki, o sahiblik hüququ deyil, yalnız istifadəsi hüququ verir. Lisenziya ilə elektron informasiyanın istifadəsinə müxtəlif şərtlər və məhdudiyətlər qoyulur (məsələn: istifadə yeri, istifadəçi yerinin miqdarı, istifadənin yoxlanması, arxivləşdirmə (ehtiyat surətinin yaradılması), arxiv materiallarına müraciət və s.).

Elektron kitabların (həmçinin, nadir və qiymətli elektron kitabların) kitabxana fondlarına alınması həm qiymət, həm də kompleksləşdirmə mexanizmi baxımından xüsusi problem yaratmır. Çünki onların kompleksləşdirilməsi çap kitablarının kompleksləşdirilməsi prosedurasına yaxındır. Lakin elektron kitabların qiymətləri nisbətən bahadır. Elektron kitabların formaları və alınması haqda yuxarıda qısaca deyildi.

Beləliklə, Azərbaycan kitabxanalarının fondlarında mövcud olan nadir və qiymətli nəşrlərin elektron kitabxanasının yaradılması texnologiyasının ümumiləşdirilməsi fonunda belə bir elmi-metodoloji qənaətə gəlirik ki, müasir informasiyalaşdırılmış cəmiyyətdə sənəd-informasiya vasitələrinin bütün növlərinin, eləcə də bu sənədlər sırasında öz müstəsna mahiyyətinə, ümummilli xarakterinə, elmi-mədəni və ideoloji xüsusiyyətlərinə görə xüsusi yer tutan nadir və qiymətli sənədlərin elektronlaşdırılması, virtual elektron

kitabxanasının yaradılması, onlayn rejimdə istifadəsi, rəqəmsal texnologiyalar əsasında cəmiyyətin üzünə açılması olduqca aktual bir mahiyyət kəsb etmişdir.

Milli-mədəni irsin müstəsna daşıyıcıları, xalqımızın tarixi-mədəni, ideoloji-siyasi həyatının müstəsna xarakterli informasiya daşıyıcıları olan nadir və qiymətli sənədlərin elektronlaşdırılması mexanizmi qabaqcıl dünya təcrübəsinə əsaslanılaraq, milli xüsusiyyətlər və həmin sənədlərin spesifik hüquqi-normativ müddəaları nəzərə alınmaqla, informasiya texnika və texnologiyaları vasitəsilə formalaşdırılır və reallaşdırılır.

Azərbaycan xalqının tarixi-mədəni irsini əks etdirən sənəd-informasiya resurslarını, eləcə də nadir və qiymətli nəşrləri toplayıb saxlayan, mühafizə edən, cəmiyyət üzvlərinin üzünə açan ölkə kitabxanalarımız müasir informasiya cəmiyyətinin qarşıda qoyduğu tələblərə müvafiq nadir və qiymətli nəşrlərin rəqəmsallaşdırılması məqsədilə diqqətəlayiq addımlar ata bilmişlər. Lakin bu, hələ prosesin tam şəkildə həyata keçirilməsi demək deyildir. Bu aspektdə xüsusilə vurğulanmalıdır ki, Azərbaycan dövləti, məhz nadir və qiymətli nəşrlərin müəyyənləşdirilərək mühafizəsi, sosial istifadəyə verilməsi və elektron texnologiyalarda əks etdirilməsinin optimal hüquqi mexanizmini formalaşdırmış, burada ölkə kitabxanaları, müvafiq strukturlar qarşısında qeyd edilən aspektdə bir çox əhəmiyyətli müddəalarla yanaşı, həm də rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə, milli-mədəni irs daşıyıcılarının - nadir və qiymətli nəşrlərin elektronlaşdırılmasının, rəqəmsal istifadəsinin, virtual-onlayn rejimdə fəaliyyət göstərməsinin əsaslarını ehtiva edən mühüm müddəalar da geniş yer almışdır.

Ölkə kitabxanaları məhz bu fundamental müddəaların verdiyi əlverişli hüquqi-normativ vəziyyətdən maksimum istifadə etməli, öz fondlarında mövcud olan müəyyənləşdirilmiş nadir və qiymətli nəşrlərin virtual kitabxanasının yaradılmasını kompleks halda həyata keçirməli, beləliklə, milli-mədəni irsimizin qorunması, yaddaşlarda əs etdirilməsi, cəmiyyətin sosial istifadəsinə yönəltməli və bunula da informasiyalaşdırılmış cəmiyyət şəraitində bu prosesdə bir çox zaman, məkan və s. maneələri aradan qaldıraraq böyük ümummilli funksiya həyata keçirməlidirlər.

Ədəbiyyat

1. Abbasova, S.E. Elektron nəşr texnologiyaları // Rəhbər dünyası. - 2002. - 19 yanvar.
2. Abbasov, S.Ə. XXI əsr informasiya cəmiyyətində Azərbaycan kitabxanalarının fəaliyyəti // AMEA MEK-in Elmi əsərləri.-Bakı, 2009.- №10.-s.92-97.
3. Cəfərov, C. Kitabxana-informasiya xidmətində elektron kataloq: Monoqrafiya.-B.: Proqres, 2012.-224 s.
4. Xələfov, A.A. Kitabxana və cəmiyyət: Monoqrafiya.-B.: "Azərənşir", 2011.- 348 s.
5. Xələfov, A.A. XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycanda kitabxana işinin əsas istiqamətləri: (mülhizələr, tərtiblər və proqnozlar).-B., 2006.-106 s.

**AZƏRBAYCANDA BİZNES MÜ HİTİNİN KİTABXANA-
INFORMASIYA TƏMİNATI (M.F.AXUNDOV ADINA AZƏRBAYCAN
MİLLİ KİTABXANANIN İŞ TƏCRÜBƏSİ KONTEKSTİNDƏ)**

Sevda Kərimova

BDU, Bibliografiyaşünaslıq kafedrası,
sevda.kerimova1@gmail.com

*Библиотечно-информационная система обеспечения бизнес-сектора в
Азербайджане (В контексте Национальной библиотеки Азербайджана
имени М. Ахундова)*

*Резюме: В статье рассматривается деятельность библиотек в
формировании деловой среды в Азербайджане в контексте Национальной
библиотеки Азербайджана имени М.Ф.Ахундова. В связи с этим,
предоставляется информация о литературе, существующая в Национальной
библиотеке, о сфере услуг, о читательской аудитории и об их информационном
обеспечении. Также анализируется «Социально-экономическое развитие
регионов Азербайджанской Республики: библиографический указатель»,
опубликованный Национальной библиотекой.*

*Library-information support system of business environment in Azerbaijan
(In the context of Azerbaijan National Library named after M. Akhundov)*

*Abstract: In the article is considered the activity of libraries in the formation of
the business environment in Azerbaijan in the context of Azerbaijan National Library
named after M.F.Akhundov. In this regard, provides information about literature,
existed in the National Library, about service sector, readership and their
information provision. Also analyzes the "Socio-economic development of regions of
the Republic of Azerbaijan: a bibliographic index" published by the National Library.*

*Açar sözlər: Azərbaycan, milli kitabxana, biznes, regionlar, iqtisadiyyat,
maliyyə, mühasibatlıq, menecment, bank, pul, kənd təsərrüfatı, marketing,
sahibkarlıq.*

*Ключевые слова: Азербайджан, национальная библиотека, бизнес,
регионы, экономика, финансы, бухгалтерский учет, менеджмент, банковское
дело, деньги, сельское хозяйство, маркетинг, предпринимательство.*

*Keywords: Azerbaijan, national library, business, regions, economics, finance,
accounting, management, banking, money, agriculture, marketing, entrepreneurship.*

Giriş

Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafının müasir mərhələsinin bir fərqləndirici xüsusiyyəti dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya edən yeni iqtisadi məkanın yaradılması, yeni istehsal və bazar strukturunun formalaşmasıdır. Ölkə əhalisinin həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasının vacibliyi, vətəndaşların ehtiyaclarının təmin olunması, iqtisadiyyatda bazar münasibətlərinin, özəl sektorun inkişafı, rəqabət mühitində müasir respublika müəssisəsinin fəaliyyətinin labüdlüyü iqtisadi fəaliyyətin ayrı-ayrı sahələrində

6. İsmayılov, X.İ. Kitabxana-informasiya texnologiyaları: Dərs vəsaiti.-B.: Nurlan Nəşriyyatı Poliqrafiya Mərkəzi, 2009.- 312s.
7. İsmayılov, X.İ. Kitabxanaların idarə edilməsinin müasir problemləri: Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal.- 2009.-№1.-s.27-39.
8. İsmayılov, X.İ. Kitabxana menecmentinin əsasları: Dərs vəsaiti .-B.: BDU nəşr-tı, 2005.- 199s.
9. Kərimov, S.Q. İnformasiya sistemləri: Monoqrafiya - Bakı : Elm, 2008. - 676 s.
10. Mustafayeva, S. MARC formatının yaranması və tətbiqi//Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya; elmi-nəzəri və təcrübi jurnal.- B.: Bakı Universiteti.
11. Alguliyev, R.M., Afanasyev, A.P., Albertian, A.N., Belevtsev, A.A., İmelbayev, Sh.S., Rappoport, A.M. Methods of security control in information and telecommunication distributed systems// Dynamics of Non-homogeneous Systems. Proceedings of ISA RAS.M., 2001, vol.5.- pp.139-152.
12. Alguliev, R.M., Kazimov, T.H., Mahmudova, S.C. Mahmudova, R.S. Corporate information system "Educational Center". //International Journal of Social, Human Science and Engineering.- 2007, vol.1, no.8, pp.-503-507. (USA).
13. Toffler, A. Future Shock. New York: Random House, 1975, 562 p.
14. Бейкуэл, К.Г. Управление библиотечными и информационными службами, ориентированными на пользователя / К.Г.Бейкуэл; Пер. с англ. Багровой; Рос. гос. б-ка. НИО Информкультура. Отдел организации и функционирования библиотечных систем.- М., 1997.-118 с.
15. Гиляревский, Р.С. Основы информатики [Текст]: курс лекций / Р.С. Гиляревский.- М.: Экзамен, 2003.- 319 с.
16. Шрайберг, Я.Л. Современные тенденции развития библиотечно-информационных технологий [Текст] /Я.Л. Шрайберг // науч. и тех. б-ки, 2002.-№1.- С.25-47.

biznes prinsiplərinin həyata keçirilməsini tələb edir. Ümumi elmi prinsiplərə əsaslanan biznes və marketing metodologiya və üsulları, istehsal və qeyri-istehsal sahəsində fəaliyyət göstərən müəssisələrdə iş imkanlarının öyrənilməsinə və optimallaşdırılması yollarını göstərir.

Müasir dövrdə biznes prinsipləri və üsulları sənaye istehsalı, biznes, maliyyə, təhsil, müəssisənin idarə edilməsi, ticarət, ərazi idarəetməsi, ictimai əlaqələr, fəaliyyətin müxtəlif sahələrinin informasiyalaşdırılması, kitabxanaçılıq işi, ictimailəşmə və şəxsiyyətin inkişafı, tibb, idman, mədəniyyət, istirahət və əyləncə sahələrində tətbiq olunur. Müasir dövrdə biznesin ümumi qəbul edilmiş təsviri yoxdur. "Biznes" konsepsiyası "sahibkarlıq" sözüə əsaslanır (5, 47).

Biznes qanundan kənar olmadan mülkiyyət və maddi olmayan imkanlardan istifadə etməklə, əmtəə-mal satışından və müxtəlif xidmətlərin göstərilməsindən qazanc əldə etmək üçün həyata keçirilən fəaliyyətdir.

Məsələnin qoyuluşu.

Ölkəmiz müstəqillik əldə etdikdən sonra digər sahələrdə olduğu kimi biznes sahəsi də inkişaf etməyə başladı. Respublikanın bütün regionlarında sahibkarlığın, xüsusilə də kiçik sahibkarlığın inkişafına güclü təkan verən dövlət proqramları və layihələri işlənib hazırlanaraq həyata keçirilməyə başladı. Lakin hər bir sahədə olduğu kimi, bu sahədə də informasiya təminatı olmadan inkişafa nail olmaq mümkün deyildir.

Sahibkarlığın təcrübədə tətbiqi, onun ölkə iqtisadiyyatının xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılmasının zəruriliyi, ölkə müəssisələrində istifadə təcrübəsini təhlil etmək zərurəti biznes mühitinin problemlərində sənədlərin axınının aktiv şəkildə artmasına səbəb olmuşdur. Buraya müxtəlif növ sənədlər: monoqrafiyalar, dərsliklər, dərslik materialları, istinad nəşrləri, dissertasiyalar, əlyazmalar, məqalələr, kompüter proqramları daxildir.

İstifadəçilərin informasiya tələbatının formalaşdırılması və inkişafı, sənəd axınının miqdarının artması, biznes sahəsində məlumatların tez və rahat axtarışına artan tələbat elmi, tədris və praktiki biznes fəaliyyətlərində istifadə olunan biblioqrafik resursların toplusu kimi, biznesin biblioqrafik təminat məsələsinin vacibliyini təyin edir, onların səmərəliliyini artırmaq üçün imkanları müəyyənləyir.

Məsələnin həlli yolları.

İnformasiya sahəsində, o cümlədən kitabxana işində biznes prinsiplərinin tətbiqi mövzusu kifayət qədər əhatə olunmuşdur. 1990-cı illərin əvvəllərindən kitabxanalar inkişaf etməkdə olan informasiya bazarında təsərrüfat subyektləri kimi fəal çıxış etməyə başladılar. Bu zaman biznesə bazar münasibətləri şəraitində xidməti lazımi səviyyədə təmin etmək və kitabxana fəaliyyətinin idarə edilməsi üçün metod və vasitələrin cəmi kimi deyil, professional düşüncə forması kimi baxılmalıdır.

Biznes sahəsində informasiya istifadəçilərinin əsas qrupları marketoloqlar, alimlər, ali və orta təhsil müəssisələrinin müəllim və

tələbələrdir. Biznes mühitində istifadəçilərin informasiya tələbatları mövzu müxtəlifliyi, mürəkkəbliyi, dinamizm, biblioqrafik məlumat tələbatı, biblioqrafik təminatın səmərəliliyinə və relevantlığına olan yüksək tələbkarlıqla xarakterizə olunur. Biznesin biblioqrafik təminatı iqtisadiyyatın biblioqrafik təminatının üzvi hissəsidir və onunla ümumi sahəvi istiqaməti, vahid məqsəd və vəzifələri, daxili və xarici əlaqələri ilə bağlıdır. Biznes mühitindəki biblioqrafik resurslar iqtisadiyyat sahəsinin ümumi sahəvi elmi-köməkçi cari biblioqrafik vəsaitləri, biznes üzrə problem yönümlü elmi-köməkçi retrospektiv biblioqrafik göstəricilər, yeni ədəbiyyatın biblioqrafik icmalı, dövrü nəşrlərdəki resenziyalar, internetdə biblioqrafik məlumatlar kimi təqdim olunur.

Biznes mühitinin biblioqrafik təminatı istifadəçilərin biblioqrafik məlumatın əldə edilməsi üzrə operativlik, səmərəlilik, uyğunluq və rahatlıq tələblərinə uyğun olaraq optimallaşdırılmalıdır. Biznes mühitinin biblioqrafik təminatı səmərəliliyinin artırılması sənəd dövriyyəsinin daim monitorinqi, biznes və marketing sahəsində istifadəçilərin informasiya ehtiyaclarının öyrənilməsi, informasiya axtarış sistemlərinin yaradılması vasitəsilə mümkündür (6).

Ölkəmizdə biznes mühitinin formalaşmasında və kitabxana-informasiya təminatı sistemində respublika əhəmiyyətli və sahəvi kitabxanalar böyük əhəmiyyətə malikdir. Respublika əhəmiyyətli kitabxanalardan M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının biznes mühitinin informasiya təminatındakı fəaliyyətinə nəzər salaq.

M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası həm Qafqazda, həm də Avropa və bütün dünyada tanınmış ən iri milli kitabxanalardan biridir. Hazırda Milli Kitabxanada 27 şöbə, 46 bölmə mövcuddur. Kitabxananın fondunu 4 569 604 nüsxə çap məhsulu təşkil edir. İl ərzində kitabxananın oxucularının sayı 77 100 nəfər, kitabxanaya gələnlərin sayı isə 189 551 nəfərdir. Milli kitabxanada elektron kataloq və elektron kitabxana, açıq kitabxana, elektron məlumat bazası, musiqi kitabxanası mövcuddur.

Hal-hazırda milli kitabxananın fondunda iqtisadiyyat üzrə 7400 adda kitab, 2721 məqalə, 95 elektron resurs, 7520 monoqrafiya, 464 dissertasiya, 346 qanunvericilik sənədi, 150 statistik sənəd, 52 adda lüğət, 30 adda ensiklopediya, 30 elmi əsər, 22 icmal, 11 biblioqrafik göstərici, 11 göstərici, 8 soruq göstəricisi mövcuddur. Bunların 6493-ü azərbaycanca, 3578-i rusca, 133-ü ingiliscə, 27-si almanca (1050-si qədim almanca), 24-ü türkcə, 1-i farsca, 1-i ispanca, 1-i vyetnam dilindədir. Həmçinin onların 7103-ü Azərbaycanda, 2644-ü Rusiyada, 148-i Qırğızıstanda, 88-i ABŞ-da, 44-ü Ukraynada, 43-ü Belarusda, 42-si İngiltərədə, 24-ü Gürcüstanda, 24-ü Almaniyada, 20-si Türkiyədə, 13-ü Özbəkistanda, 10-u Avstriyada, 10-u Qazaxıstanda, 36-sı isə digər ölkələrdə nəşr olunmuşdur. Kitabxana iqtisadiyyat üzrə 22 adda dövrü nəşrə abunədir (10).

Dünya iqtisadiyyatı üzrə 983 adda kitab, 217 məqalə, 8 elektron resurs, 991 monoqrafiya, 50 dissertasiya, 32 qanunvericilik sənədi, 6 statistik sənəd, 4 adda lüğət, 13 adda ensiklopediya, 2 icmal, 1 biblioqrafik göstərici, 2 soraq göstəricisi, 4 kataloq mövcuddur. Bunların 526-sı Azərbaycanca, 654-ü rusca, 25-i ingiliscədir. Onların 561-i Azərbaycanda, 575-i Rusiyada, 2-si Qırğızıstanda, 36-sı ABŞ-da, 7-si Ukraynada, 7-si Belarusda, 8-i İngiltərədə, 24-ü Gürcüstanda, 1-i Almaniya, 1-i Yaponiyada, 5-i isə digər ölkələrdə nəşr olunmuşdur (11).

Biznes üzrə 386 adda kitab, 620 məqalə, 7 elektron resurs, 394 monoqrafiya, 3 dissertasiya, 128 qanunvericilik sənədi, 149 vəsait, 3 avtoreferat, 11 adda lüğət, 3 adda ensiklopediya, 1 biblioqrafik göstərici mövcuddur. Bunların 851-i Azərbaycan, 147-si rus, 18-i ingilis, 1-i alman dilindədir. Həmçinin onların 856-sı Azərbaycanda, 136-sı Rusiyada, 3-ü Özbəkistanda, 8-i ABŞ-da, 4-ü Belarusda, 5-i İngiltərədə, 1-i Almaniya, 1-i Avstriyada, 3-ü isə digər ölkələrdə nəşr olunmuşdur. Kitabxana biznes üzrə 5 adda dövrü nəşrə abunədir (9).

Maliyyə üzrə 2875 adda kitab, 1282 məqalə, 25 elektron resurs, 2904 monoqrafiya, 97 dissertasiya, 515 qanunvericilik sənədi, 28 statistik sənəd, 33 adda lüğət, 23 adda ensiklopediya, 1 elmi əsər, 10 kataloq, 4 icmal, 2 biblioqrafik göstərici, 11 göstərici, 164 annotasiya, avtoreferat, xülasə mövcuddur. Bunların 3028-i Azərbaycanca, 1102-si rusca, 47-si ingiliscə, 1053-ü almanca, 6-sı türkçə, 1-i özbək dilindədir. Həmçinin onların 3184-ü Azərbaycanda, 864-ü Rusiyada, 30-u Qırğızıstanda, 34-ü ABŞ-da, 14-ü Ukraynada, 11-i Belarusda, 16-sı İngiltərədə, 11-i Gürcüstanda, 34-ü Almaniya, 5-i Türkiyədə, 1-i Özbəkistanda, 1-i Avstriyada, 2-si Qazaxıstanda, 11-i isə digər ölkələrdə nəşr olunmuşdur. Kitabxana maliyyə üzrə 4 adda dövrü nəşrə abunədir (12).

Banklar üzrə 395 adda kitab, 475 məqalə, 2 elektron resurs, 411 monoqrafiya, 15 dissertasiya, 85 qanunvericilik sənədi, 6 statistik sənəd, 12 adda lüğət, 14 adda ensiklopediya, 2 səsyazma, 2 audio kitab, 26 biblioqrafik göstərici, 1 soraq göstəricisi, 24 annotasiya, avtoreferat, xülasə mövcuddur. Bunların 627-si Azərbaycan, 200-ü rus, 55-i ingilis, 2-si alman dilindədir. Bunların 687-si Azərbaycanda, 134-ü Rusiyada, 2-si Qırğızıstanda, 21-i ABŞ-da, 1-i Ukraynada, 2-si Belarusda, 3-ü İngiltərədə, 1-i Gürcüstanda, 2-si Almaniya, 2-si Avstriyada, 25-i Kolumbiyada, 3-ü isə digər ölkələrdə nəşr olunmuşdur (8).

Pul və onun tədaviyyəsi üzrə 1060 adda kitab, 234 məqalə, 12 elektron resurs, 1073 monoqrafiya, 61 dissertasiya, 61 qanunvericilik sənədi, 6 statistik sənəd, 12 adda lüğət, 8 adda ensiklopediya, 2 elmi əsər, 3 icmal, 1 biblioqrafik göstərici, 1 kataloq, 3 soraq göstəricisi, 1 səsyazma, 1 audio kitab, 90 annotasiya, avtoreferat, xülasə mövcuddur. Bunların 708-i Azərbaycanca, 574-ü rusca, 23-ü ingiliscə, 1-i türkçədir. Bu ədəbiyyatın 796-sı Azərbaycanda, 440-ı Rusiyada, 14-ü Qırğızıstanda, 13-ü ABŞ-da, 10-u Ukraynada, 8-i

Belarusda, 45-i İngiltərədə, 5-i Gürcüstanda, 2-si Qazaxıstanda, 1-i Yaponiyada, 5-i isə digər ölkələrdə nəşr olunmuşdur (15).

Milli kitabxanada marketing üzrə 296 adda kitab, 85 məqalə, 5 elektron resurs, 301 monoqrafiya, 13 dissertasiya, 14 qanunvericilik sənədi, 5 adda lüğət, 1 adda ensiklopediya, 146 vəsait, 1 biblioqrafik göstərici, 18 annotasiya, avtoreferat, xülasə mövcuddur. Bunların 232-si Azərbaycan, 142-si rus, 6-sı ingilis, 2-si alman, 3-ü türk dilindədir. Bu ədəbiyyatların 236-sı Azərbaycanda, 138-i Rusiyada, 1-i Belarusda, 3-ü Almaniya, 1-i Qırğızıstanda, 3-ü Türkiyədə, 2-si İngiltərədə, 1-i ABŞ-da nəşr olunmuşdur (14).

Sahibkarlıq üzrə 361 adda kitab, 950 məqalə, 388 monoqrafiya, 41 dissertasiya, 215 qanunvericilik sənədi, 10 statistik sənəd, 2 adda lüğət, 1 adda ensiklopediya, 90 vəsait, 4 icmal, 3 biblioqrafik göstərici, 53 annotasiya, avtoreferat, xülasə mövcuddur. Bunların 1240-ı Azərbaycan, 88-i rus, 2-si ingilis, 1-i alman dilindədir. Həmçinin onların 1244-ü Azərbaycanda, 84-ü Rusiyada, 1-i Ukraynada, 2-si İngiltərədə nəşr olunmuşdur. Kitabxana sahibkarlıq üzrə 1 adda dövrü nəşrə abunədir (16).

Ticarət və beynəlxalq ticarət məsələləri üzrə 1046 adda kitab, 774 məqalə, 1078 monoqrafiya, 3 elmi əsər, 42 dissertasiya, 32 elektron resurs, 238 qanunvericilik sənədi, 37 statistik sənəd, 9 adda lüğət, 343 vəsait, 1 icmal, 1 biblioqrafik göstərici, 3 göstərici, 1 soraq göstəricisi, 9 kataloq, 61 annotasiya, avtoreferat, xülasə mövcuddur. Bunların 1416-sı Azərbaycan, 410-u rus, 16-sı ingilis, 1-i alman, 7-si türk dilindədir. Həmçinin onların 1451-i Azərbaycanda, 335-i Rusiyada, 3-ü Ukraynada, 2-si Belarusda, 15-i Gürcüstanda, 6-sı Qırğızıstanda, 1-i Özbəkistanda, 1-i Türkmənistanda, 7-si Türkiyədə, 9-u İngiltərədə, 15-i ABŞ-da, 2-si Bolqarıstanda, 1-i İsveçdə, 1-i Xorvatiyada nəşr olunmuşdur (17).

Menecment üzrə 260 adda kitab, 228 məqalə, 261 monoqrafiya, 4 dissertasiya, 37 qanunvericilik sənədi, 6 adda lüğət, 1 adda ensiklopediya, 1 elektron resurs, 152 vəsait, 5 annotasiya, avtoreferat, xülasə mövcuddur. Bunların 345-i Azərbaycan, 141-i rus, 3-ü ingilis, 3-ü alman dilindədir. Həmçinin onların 351-i Azərbaycanda, 136-sı Rusiyada, 3-ü Almaniya, 1-i Portuqaliyada, 1-i ABŞ-da nəşr olunmuşdur. Kitabxana menecment üzrə 3 adda dövrü nəşrə abunədir (13).

Mühasibatlıq üzrə 1032 adda kitab, 83 məqalə, 5 elektron resurs, 1037 monoqrafiya, 45 dissertasiya, 60 qanunvericilik sənədi, 7 adda lüğət, 1 elmi əsər, 1 soraq göstəricisi, 73 annotasiya, avtoreferat, xülasə mövcuddur. Bunların 720-si Azərbaycan, 405-i rus dilindədir. Onların 750-si Azərbaycanda, 353-ü Rusiyada, 12-si Qırğızıstanda, 3-ü Ukraynada, 7-si Belarusda, nəşr olunmuşdur. Kitabxana mühasibatlıq üzrə 5 adda dövrü nəşrə abunədir (18).

Audit üzrə 140 adda kitab, 186 məqalə, 2 elektron resurs, 142 monoqrafiya, 2 dissertasiya, 60 qanunvericilik sənədi, 1 adda lüğət, 72 vəsait, 6 annotasiya, avtoreferat, xülasə mövcuddur. Bunların 269-u Azərbaycan, 61-i

rus, 1-i ingilis dilindədir. Onların 275-i Azərbaycanda, 52-si Rusiyada, 3-ü Qırğızıstanda, 1-i ABŞ-da nəşr olunmuşdur. Kitabxana audit üzrə 3 adda dövrü nəşrə abunədir (7).

Kənd təsərrüfatı üzrə 9875 adda kitab, 1398 məqalə, 49 elektron resurs, 7520 monoqrafiya, 393 dissertasiya, 183 qanunvericilik sənədi, 59 statistik sənəd, 19 adda lüğət, 25 adda ensiklopediya, 138 elmi əsər, 63 icmal, 15 biblioqrafik göstərici, 4 göstərici, 6 soruq göstəricisi, 4 bioqrafiya, 584 annotasiya, avtoferat, xülasə mövcuddur. Bunların 10377-si Azərbaycan, 962-si rus, 19-u ingilis dilindədir. Onların 10494-ü Azərbaycanda, 583-ü Rusiyada, 53-ü Qırğızıstanda, 5-i ABŞ-da, 42-si Ukraynada, 22-si Belarusda, 17-si Moldovada, 4-ü İngiltərədə, 39-u Gürcüstanda, 2-si Almaniyada, 8-i Özbəkistanda, 10-u Qazaxıstanda, 11-i isə digər ölkələrdə nəşr olunmuşdur. Kitabxana kənd təsərrüfatı üzrə 61 adda dövrü nəşrə abunədir (19).

Milli kitabxana burada fəaliyyət göstərən 16 oxu zalı vasitəsilə oxuculara xidmət edir. Ay ərzində banklar, biznes, mühasibatlıq, audit, pul, kredit, maliyyə, menecment, marketinq və iqtisadiyyatın digər sahələrinə aid sorğularla 250-300 nəfər kitabxanaya müraciət edir. Kitabxanaya ay ərzində 50-60 nəfər biznesmen, bank işçisi və digərləri, eyni zamanda bu sahələrə yeni işə qəbul olunmaq istəyən şəxslər həm Azərbaycan, həm də xarici, əsasən ingilis dilində olan ədəbiyyatlar və xaricdə nəşr olunan jurnallarla bağlı müraciətlər edirlər. Kitabxananın Humanitar elmlər zalının fondunda 4237 nüsxə ədəbiyyat vardır. Bunların 2072 nüsxəsi Azərbaycan, 2165 nüsxəsi isə rus dilindədir. Fondada iqtisadiyyat, maliyyə, biznes, menecment və s. sahələrə aid 1000-ə yaxın ədəbiyyat mövcuddur. Burada həmçinin 3 iqtisadi lüğət, 5 cildlik iqtisadi ensiklopediya da oxucuların istifadəsindədir. Bu zalda əsasən elmi işçilərə, ali təhsilli oxucu qruplarına xidmət göstərilir. Gün ərzində bu oxucular tərəfindən iqtisadiyyatın müxtəlif sahələri üzrə 3-4, ay ərzində isə 50-55 sorğu verilir. Ümumiyyətlə, kitabxanaya müraciət edənlərin 70-80%-i tələbələr, 20-30%-i isə elmi işçilər, doktorant və dissertantlardır.

Azərbaycan Respublikası regionlarının inkişafı ölkədə uğurla həyata keçirilən davamlı sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının mühüm tərkib hissəsidir. Son illər ölkəmizdə kitabxana-informasiya sahəsinə dair dövlət siyasətini uğurla həyata keçirən Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı işinə kömək edən bir sıra uğurlu layihələr həyata keçirmişdir. Belə uğurlu layihələrdən biri də Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin və M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının birgə layihəsi olan "Azərbaycan Respublikası Regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı: biblioqrafik göstərici" adlı biblioqrafik vəsaitin I və II buraxılışlarının Milli Kitabxananın "Diyarşünaslıq Elmi Biblioqrafiya" şöbəsi tərəfindən nəşrə hazırlanmasıdır (4).

Birinci buraxılışda verilən materiallar 2004-ci ilin fevral-2006-cı ilin dekabr aylarını əhatə edir. İkinci buraxılışda verilən materiallar isə 2007-2008-ci illəri əhatə edir. Biblioqrafiyanın bölmələrində ədəbiyyat illər üzrə

verilmişdir. Biblioqrafiyanın I bölməsində ədəbiyyat illər üzrə verilmişdir. "Dövlət Proqramının icrası ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikası Prezidentinin regionlara səfəri" adlı II bölmədə materiallar iqtisadi rayonlar üzrə (Proqramda verilən ardıcılıqla) qruplaşdırılmışdır, burada əvvəlcə Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin nitq və çıxışları, sonra isə regionlara səfəri ilə bağlı materiallar öz əksini tapmışdır (2). Bu fəsilə 9 iqtisadi rayon - Abşeron iqtisadi rayonu, Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu, Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu, Aran iqtisadi rayonu, Lənkəran iqtisadi rayonu, Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu, Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu, Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu, Naxçıvan iqtisadi rayonu və hər iqtisadi rayonun tərkibinə daxil olan şəhər və rayonlar üzrə nəşr olunmuş mənbələrin düzülüşündə xronoloji ardıcılıq əsas götürülmüşdür. Biblioqrafik vəsaiti nəzərdən keçirdikdə məlum olur ki, bu iqtisadi rayonlar içərisində ən böyüyü Aran iqtisadi rayonudur. İqtisadi rayonun tərkibinə Ağcabədi, Ağdaş, Beyləqan, Bərdə, Biləsuvar, Göyçay, Hacıqabul, İmişli, Kürdəmir, Neftçala, Saatlı, Sabirabad, Salyan, Ucar, Zərdab kimi 15 rayon və Şirvan, Mingəçevir, Yevlax şəhərləri daxildir. Zəngin informasiya potensialına malik olan biblioqrafik vəsaitdən ölkə prezidentinin bu iqtisadi rayona səfəri ilə bağlı 110-dan artıq mənbə haqqında informasiya almaq olar (4).

"Regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair monoqrafiya və tədqiqatlar" adlı III bölmədə kitablar və dissertasiyalar illər üzrə əlifba sırası ilə yerləşdirilmişdir. "Kitablar" altbölməsində sahə üzrə 2007-2008-ci illərdə nəşr olunmuş 17 adda, monoqrafiya, dərslik, dərs vəsaiti, statistik məcmuə və digər kitablar haqqında biblioqrafik informasiya verilir. Dissertasiyalar: namizədlik və doktorluq" adlı ikinci altbölməsində geniş elmi-tədqiqata cəlb olunmuş və biblioqrafik göstəricidən 2007-2008-ci illərdə müdafiə olunmuş 17 elmlər namizədi və 1 elmlər doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiya işinin avtoferatı haqqında biblioqrafik informasiya əldə etmək olar. Biblioqrafiyanın IV bölməsində ümumi xarakterli jurnal və qəzet məqalələri, sonra isə digər materiallar regionların əlifba sırası ilə qruplaşdırılmışdır. "Ümumi məzmunlu materiallar. Jurnal məqalələri" adlanan birinci altbölmədə "Dövlət Proqramı" ilə bağlı Azərbaycanda 2007-2008-ci illərdə nəşr olunan "İqtisadiyyat və audit", "Yeni iqtisadiyyat", "Audit", "Maliyyə və uçot", "İqtisadiyyat və həyat", "Qanun", "Dirçəliş" XXI əsr" jurnallarında dərc olunmuş 44 adda ümumi xarakterli məqalə haqqında biblioqrafik informasiya verilmişdir. "Qəzet məqalələri" adlı ikinci altbölmədə ölkə mətbuatında – "Respublika", "Xalq qəzeti", "Azərbaycan", "İki sahil", "Səs", "Paritet" və b. qəzetlərdə dərc olunmuş 208 məqalə təsvir edilmişdir. Bu bölmədə Abşeron rayonunun sosial-iqtisadi inkişafını əhatə edən 33, Ağcabədi rayonu üzrə 36, Ağdam rayonu üzrə 31, Ağdaş rayonu üzrə 32, Ağstafa rayonu üzrə 18, Ağsu rayonu üzrə 23, Astara yonu üzrə 27, Babək rayonu üzrə 2, Balakən rayonu üzrə 24, Beyləqan rayonu üzrə 21 və b. rayonlar üzrə məqalələr dərc olunmuşdur (1).

Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin və M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının birgə layihəsi olan "Azərbaycan Respublikası Regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı: bibliografik göstərici" adlı bibliografik vəsaitin I və II buraxılışlarının nəşrə hazırlanması və ictimaiyyətə təqdim olunması ölkə rəhbərliyinin sosial-iqtisadi siyasətinə xidmət edir (2), (3), (4).

Nəticə:

Göründüyü kimi, kitabxanalar ölkədə biznes mühitinin formalaşması üçün lazım olan informasiya təminatını həyata keçirməkdə əhəmiyyətli rola malikdir. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən respublika əhəmiyyətli iri kitabxanalar və regional kitabxanalar bu istiqamətdə həyata keçirilən dövlət proqramlarının icrasına öz dəstəyini göstərir. Bu məqsədlə öz fəaliyyətini digər kitabxanalarla əməkdaşlıq çərçivəsində quran M.F.Axundov adına Milli Kitabxana mövcud informasiya resurslarını və daim yenilənən informasiyaları cəmiyyətə təqdim edən sosial institut kimi çıxış edir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008) //Azərbaycan.-12 fevral, 2004.
2. Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı: Bibliografik göstərici. I buraxılış.-B., 2007.-202 s.
3. Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı: Bibliografik göstərici. II buraxılış.-B., 2009.-345 s.
4. İsmayilov N., Ağayeva X. Azərbaycan regionlarının bibliografik informasiya təminatı həyata keçirilir.
http://www.anl.az/down/meqale/kitabxanashunasliq-bibliografiya/2_2010/arbithk.pdf
5. Крылова Г.Д., Соколова М.И. Маркетинг: Теория и 86 ситуаций: Учеб. пособие для студ. вузов, обуч. по экон. спец. / Г.Д. Крылова, М.И.Соколова. М.: ЮНИТИ, 2001. - 519 с. 47
6. Мешалкина Ю. В. Библиографическое обеспечение маркетинга: современное состояние и пути оптимизации.
<http://www.dissercat.com/content/bibliograficheskoe-obespechenie-marketinga-sovremennoe-sostoyanie-i-puti-optimizatsii#ixzz4sD2wiE6j>
7. http://ek.anl.az/search/query?term_1=Audit&theme=e-kataloq
8. http://ek.anl.az/search/query?term_1=Banklar&theme=e-kataloq
9. http://ek.anl.az/search/query?term_1=Biznes&theme=e-kataloq
10. http://ek.anl.az/search/query?term_1=iqtisadiyyat&theme=e-kataloq
11. http://ek.anl.az/search/query?term_1=D%C3%BCnya+iqtisadiyyat%C4%B1&theme=e-kataloq
12. http://ek.anl.az/search/query?term_1=Maliyy%C9%99&theme=e-kataloq
13. http://ek.anl.az/search/query?term_1=Menecment&theme=e-kataloq
14. http://ek.anl.az/search/query?term_1=marketing&theme=e-kataloq
15. http://ek.anl.az/search/query?term_1=Pul&theme=e-kataloq

16. http://ek.anl.az/search/query?term_1=Sahibkarl%C4%B1q&theme=e-kataloq
17. http://ek.anl.az/search/query?term_1=Ticar%C9%99t&theme=e-kataloq
18. http://ek.anl.az/search/query?term_1=M%C3%BChasibatl%C4%B1q&theme=e-kataloq
19. http://ek.anl.az/search/query?term_1=K%C9%99nd+t%C9%99s%C9%99r%C3%BCfat%C4%B1&theme=e-kataloq

MÜASİR DÖVRÜN TƏLƏBLƏRİ KONTEKSTİNDƏ KİTAB MÜTALİƏSİ PROBLEMİ

Orxan Usubaliyev

MEA-nın M. Füzuli adına

Əlyazmalar İnstitutunun doktranti

Проблема чтения книги в контексте современных требований

Резюме: В статье анализируется настоящее время, инвестиции и решении проблемы чтения книг, преимущество, а также влияния человека.

The problem of reading the book in the context of modern requirements

Abstract: This article is analyzing the investment and possible solutions to the problem of reading books and also the effect of the benefits to human of book.

Açar sözlər: kitab mütaləsi problemi, müasir təhsil sistemi, elektron kitab, elektron kitabxanalar, mütalə mədəniyyəti.

Ключевые слова: kitab mütaləsi problemi, müasir təhsil sistemi, elektron kitab, elektron kitabxanalar, mütalə mədəniyyəti.

Keywords: Book reading problem, modern education system, electron books, electron libraries, reading culture.

Giriş

Müasir dövrdə vacib reallıqlardan biri budur ki, ölkəmizdə kitab mütaləsinə maraq ötən illərlə müqayisədə olduqca aşağı səviyyədədir. Ötən illər dedikdə, Sovet hakimiyyəti dövrünün XX əsrin 70-80-cı illəri, habelə müstəqilliyimizin ilk 10 illiyi ilə müqayisəsini nəzərdə tuturam. Müasir dövrdə bu tendensiya məhz gənc nəsil arasında geniş şəkildə yayılmışdır. Bugünkü reallıq ondan ibarətdir ki, müasir dövr gəncliyimizin əksəriyyəti mütalədən, kitab oxumaqdan daha çox, gündəlik həyat tərzlərini internet və mobil telefonlarda oyunlar oynamaqla, sosial şəbəkələrdə gün keçirməklə vaxtlarının xeyli hissəsini itirmiş olurlar. Psixoloqların məşhur bir deyimi də var ki, “Əgər gününü plansız başlamısan, deməli bütün sutkanı itirmisən”. Ancaq təbii haldır ki, danışdığımız mövzu ətrafında irəli sürülən problemin həlli yolları da vardır. [7]

Zaman ötdükcə, gənc nəslin kitaba maraq dairəsinin məhdudlaşması xalqımızın gələcəyi üçün böyük təhlükədir. Bildiyimiz kimi, qlobal dünyamız müasir dövrdə elmi idarəetmə prinsiplərinə əsaslanır. Hazırda dünya elmi-texniki inkişaf dövrünü yaşayır. İndiki şəraitdə müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq hər bir sahəyə elmi prinsiplər tətbiq edilir. Aydın məsələdir ki, elm olan məkanda hər zaman inkişaf və tərəqqi də mövcuddur. [5]

Məsələnin qoyuluşu

Hər bir dövlətin, xalqın əsas potensial imkanları və gələcək perspektivləri mövcud cəmiyyətin intellektual səviyyəsi ilə ölçülür. Müasir

dövrdə intellekt satan və bu intellekti elmi dövriyyəyə cəlb edən dövlətlər daha çox pul qazanır, ildən-ilə daha çox davamlı gəlirlər əldə edirlər. Bu da məhz bazar iqtisadiyyatının əsas prinsiplərindən sayılır. Müasir dövrdə ölkəmiz dünya bazarına neft-qazla bərabər, intellektual imkanlarını da çıxartmağa xüsusi diqqət yetirməlidir. İntellektual sahədə çalışan elm adamlarının, yaradıcı insanların, alimlərin cəmiyyətdə nüfuzunun artırılmasına da çalışmaq lazımdır. Hər kəsə məlumdur ki, dünyanın ən məşhur elm xadimləri, yaradıcı insanları, ədibləri və alimləri öz sənət sahələrinin zirvəsinə çatmağa, məhz kitab vasitəsilə nail olmuşlar. Hər bir fərdin cəmiyyətdə şəxsiyyət kimi yetişməsi, formalaşması üçün dərin mütalə həvəsi mütləq lazımdır. Kitabın mütaləsi kontekstində, müasir təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi vacib şərtidir. Təhsilsiz heç bir xalqın gələcəyi, inkişafı mümkün deyildir. Təhsilə də yiyələnməyin, bağlanmağın ən mühüm vasitəsi bilik mənbəyi olan kitabdır. Kitab və onun bəxş etdiyi təhsil insanın şəxsiyyət kimi formalaşmasında və mənəvi cəhətdən zənginləşməsində həlledici rol oynayır. [8]

Məsələnin həlli

Müasir dövrdə dövlətimiz tərəfindən təhsil sistemində ciddi islahatlar aparılmalıdır ki, gənc nəslin kitab mütaləsinə həvəs yaransın. Həmçinin müəyyən stimullaşdırıcı vasitələr yolu ilə də gəncləri kitab mütaləsinə meyilləndirmək mümkündür. Daha çox mütalə edən gənclər həm dövlət, həm də müəyyən sahə rəhbərliyi tərəfindən mükafatlandırılmalıdır. Kitab mütaləsi kontekstində müxtəlif həvəsləndirici tədbirlər görülməlidir. Bu baxımdan mövcud sahədə dövlətin iştirakı da vacib amildir. Müasir dövrdə kitabın mütaləsi məsələsinə ən çox dövlət səviyyəsində diqqət yetirilməlidir. Uyğun şəraitdə tez-tez dövlət tərəfindən viktorinalar, olimpiadalar, elmi müsabiqələr keçirilməlidir. Məhz bu halda, gənc nəsilə kitabın mütaləsinə müasir tələblərə uyğun şəkildə meyl və həvəs yaratmaq mümkün olar. Müasir dövrdə kitabın mütaləsi sahəsində dövlətimiz tərəfindən müvafiq fəaliyyət proqramı da hazırlanmalıdır. Məhz qeyd etdiyimiz bu tədbirlər planlı şəkildə həyata keçirilsə, kitab mütaləsinə maraq artar, oxumaq vərdisləri xeyli genişləner. [4]

Qeyd edək ki, indiki şəraitdə gənclərin mütalə məsələsindəki problemin həlli istiqamətində digər bir variant geniş çeşiddə olan elektron kitabxanaların yaradılmasıdır. Ümumiyyətlə, müasir dövrdə gənclərin kitab mütaləsi məsələsi, onların kitaba marağın məhdud olması bütün dünyada vacib bir problemdir. Müasir dövrdə bütün dünyada gənc nəslin nümayəndələri və bir qrup insanlar ənənəvi üsullu mətnlərlə tanış olmaq istəmir. Belə ki, kağız variantında çapdan buraxılan kitab, qəzet və jurnallar vasitəsilə informasiya və bilik əldə etməyə artıq gənc nəsil maraq göstərmir. Hər bir zamanın öz tələbi və funksional istiqamətləri vardır. Müasir dövrün tələbləri kontekstində, insanlar daha çox elektron daşıyıcılardan, elektron kitab və elektron saytlardan informasiya və mətnləri qəbul etməyə həvəs göstərir. Belə halda, sahə alimləri və mütəxəssisləri daim hazırlıqlı olmalıdır. Çox zaman bizlər bunu elektron

oxu, mütaliə, elektron yazı mədəniyyəti hesab edirik. Məhz bu hal sivilizasiyanın yeni bir mütaliə mənbəyi kimi qəbul olunur. İnsanlar artıq qəbul etməlidir ki, yeni virtual nəsil, gününün böyük hissəsini sosial şəbəkə və internetdə keçirən gənclər kağız variantında olan kitabları mütaliə etmək istəmir. İndiki şəraitdə, biz mütaliə mədəniyyətinin texniki cəhətdən kəskin dəyişməsindən danışıq bilirik. Sovet hakimiyyəti dönməndə insanların televiziya, kino imkanları indiki zaman qədər geniş olmamışdır. Müasir dövrdə bunlara internet, sosial şəbəkələr, mütaliə multimedia imkanları da əlavə olunub. Müasir dövrdə insanlar yazı və oxu imkanlarını internet və sosial şəbəkələr vasitəsilə reallaşdırır. Demək olar ki, müasir insanlar internetdə çox vaxt çatlaşıb, məktub göndərər, sosial şəbəkələrdə yazıdır, şərhlər yazır, ünsiyyət prosesində fikirlərini bölüşürlər. [6]

Müasir dövrdə elektronlaşma, virtuallaşma mərhələsinin birinci dövrü artıq yekunlaşmışdır. İndiki şəraitdə gənc nəslin məlumatlandırılması, informasiya prosesində aktiv olması məqsədilə müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq çoxsaylı resurslar yaratmaq lazımdır. Müasir dövrdə ölkəmizdə "kitab mütaliəsi problemi" kontekstində əqli, elmi, bilikli resurs problemi də vardır. Bu baxımdan ölkəmizin bu məsələ istiqamətində vahid konsepsiyası olmalı, saytları zənginləşdirməli, uşaqlar və böyüklər üçün elmi elektron kitabxanalar da yaradılmalıdır. Qeyd edim ki, hazırda Rusiya və Türkiyə kimi qabaqcıl dövlətlərdə 50 minə yaxın elektron kitabxana olduğu halda, ölkəmizdə bunların sayı 20-yə qədərdir. Artıq bu istiqamətdə ölkəmizdə müəyyən işlər görülür. Bu istiqamətdə Milli Elmlər Akademiyasında beş bir elektron kitabxana artıq yaradılıb. Bu da insanların mütaliə imkanlarının genişləndirilməsinə və tələbatlarının reallaşdırılmasına geniş şərait yaradır. [2]

Kitab oxumaq bütöv bir mədəniyyətdir. Müasir dövrdə ölkəmizdə hər bir sahədə bir boşluq mövcud olduğu kimi, kitabçılıq işində də müəyyən əskikliklər mövcuddur. Məsələn: hər yerindən qalxan adam kitab çapdan buraxdığı üçün hər təsadüfi kitabı da oxumaq məsləhət görülmür. Faydalı sayılan, nəyisə öyrənə biləcəyimiz, bizə doğru yol göstərən, bir sözlə, bütün mənalarda vacib kitabları araşdırıb, tapıb mütaliə etmək lazımdır. Bunun üçün əhatəmizdəki ziyalı, kitabsevən və dərin mütaliə edən insanlardan məsləhət almaq çox əhəmiyyətli olardı. Elə mühüm kitab aşkarlayıb oxumalı və məsləhət görməliyik ki, ondan mədəni və əxlaqi yöndən nəyisə öyrənə bilək. Ümumiyyətlə, cəmiyyətdə və hər evdə kitab oxuma mədəniyyətinin formalaşması çox faydalıdır. Məhz bu yanaşma və həyat təzi gələcək nəsli təminatıdır. [1]

Nəzərə almaq lazımdır ki, kitab mütaliəsinin çox faydaları vardır. Kitab mütaliə etmək, ilk növbədə, zehni açıq, hər bir şəxsin dünyaya baxışını dəyişir. Bundan başqa, kitab mütaliə etmək insana həyatı sevdirmir, stressi azaldır, anlama, qavrama gücünü və danışıq qabiliyyətini qüvvətləndirir. Kitab mütaliə etmək insanın intellektual səviyyəsini yüksəldir, xəyal imkanlarını

inkişaf etdirir, həyatdan, dünyadan zövq almağa, həzz anları yaşamağa, lazım olan məqamlarda qərar vermə qabiliyyətinə müsbət təsir göstərir. [3]

Müasir dövrdə bir çox gənclər kitab mütaliəsindən yayınmaqlarını səbəb kimi vaxt azlığının olmasını misal göstərirlər. Halbuki vaxtlarının böyük bir hissəsini sosial şəbəkələrdə və internetdə keçirirlər. Sözümlənən əsl mənasında, kitab oxumaq, həyatı oxumaq deməkdir. Müdriklərimizin gözəl deyimləri var: "Kim ki mütaliədə başqalarını üstələməyə cəhd etmir, deməli, bütün sahələrdə geridə qalmağa açıq-aşkar risk edir". Mütaliə mədəniyyətini tədqiq edənlər çoxdan sübut etmişlər ki, mütaliədə yaranmış vakuüm planetin mənəvi xəstəliyinə çevrilə bilər. Əlbəttə ki, mütaliyə marağın azalması indiki şəraitdə ciddi təşviş doğurur.

Mövzu ətrafında geniş şəkildə apardığımız araşdırmalara əsasən müasir dövrdə ən çox satılan kitablar aşağıdakılardır:

Müəllifə görə əsərlərin sıralanması:

- 1) David Nicolsun "Bir gün" əsəri;
- 2) Xalid Hüseyninin "Və dağlardan Səda gəldi", "Çərpələng uçuran" əsərləri;
- 3) Mark Levinin "Bir-birimizə demədiyimiz sözlər" əsəri;
- 4) Deyl Karneginin "Dostları necə qazanmalı və insanlara təsir etməli" əsəri;
- 5) Aqata Kristinin "Qara qəhvə" əsəri;
- 6) Robert Qrinin "Hakimiyyətin 48 qanunu" əsəri;
- 7) Ronda Berunun "Sirr" əsəri;
- 8) Qabriel Qarsia Marquesin "100 ilin tənhalığı" əsəri;
- 9) Çingiz Abdullayevin "Uzun çəkən sözdür", "Yeni cəngavər qadınların qəbiləsi", "Hamirappi qanunu", "Şərq küləyi", "Ölümünü özün seç", "Qərb bürküsü", "Milyardın dəyəri", "Soyuqdan dönməyən cəsurlar", "Soyuğu qoruyanlar", "Bakı bulvarı", "Mənim gözəl Alibim" əsərləri;
- 10) Sabir Rüstəmcanlının "Atamın ruhu", "Difai fədailəri" əsərləri;
- 11) Zeynalov Eyvazın "Bələdçi" əsəri;
- 12) Nərimin Kamalın "Aç, mənam" əsəri;
- 13) Məmməd Səid Ordubadinin "Qılınc və qələm" əsəri;
- 14) Bəhram Çələbinin "Lotu Bəxtiyar" əsəri;
- 15) Məmməd Əmin Rəsulzadənin "Bakı və Azərbaycan tarixinə dair əsərləri" toplusu;
- 16) Aytan Vahidin "Bakü-Aşkın Güzergahı" əsəri və s. dir.

Ən çox satılan və oxunan "Uşaq kitabları" isə aşağıdakılardır:

- 1) 555 Tapmaca;
- Diqqət və zəka oyunları;
- J.K.Rovlingin "Harri Potter və Fəlsəfə daşı" əsəri;
- Əlifba ABC (kart-kitab);

İlk sözlərim-ABC;
Su Pərisi-Boyama;
Tıq-Tıq Xanım (boyama);
Qrim qardaşları, Şarl Pero, H.X.Andersonun birgə müəlliflik etdiyi
“Şehirli Nağullar” əsəri və s. dir.

Nəticə

Müasir dövrdə kompüter əsrini mütaliə mədəniyyətinin bəlası kimi səciyyələndirirlər. Ancaq heç bir inkişaf, yenilik biri digərini inkar etməməlidir. Əksinə, bütün inkişaf formaları biri digəri ilə uzlaşdıqda tərəqqiyə yeni bir stimül yaranır. Bu baxımdan mütaliə mədəniyyətinin inkişafına təkan verəcək bütün müasir forma və istiqamətlərdən qədərincə və etibarlı şəkildə faydalanmaq lazımdır.

Ədəbiyyat

1. Arzumanov, B. Lazımlı kitab. Kitablər aləmində, 1988, №2, səh. 23-24.
2. Umudlu, İ. Kitab nəşri bu gün.-Bakı: Əbilov, Zeynalov və oğulları, 2004.-321 s.
3. Allahverdiyev, B.V. Kitab və oxucu. Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi: elmi-nəzəri və təcrübi jurnal. 2008.-№ 3.-səh 3-20.
4. Kitab çapı dövlət əhəmiyyətli bir işdir: Prof. B.V.Allahverdiyevlə müsahibə. “Müstəqil” qəz., 1999, 4-10 fevral.
5. Kitaba maraq niyə azalıb? Prof. B.V.Allahverdiyevlə müsahibə. “Palitra” qəz., 2001, 13 fevral.
6. Quliyeva, S.F. Dəyərli nəşrlər haqqında mülahizələr. Dil və ədəbiyyat: nəzəri, elmi, metodik jurnal. Bakı, 2004, №1 (39), səh. 95-97.
7. Беловицкая, А.А. Общее книговедение.-М.: Книга, 1987.-255 с.
8. Кишинтов, М. Наука о книге.-М.: Книга, 1991.-196 с.

ELMİ KİTABXANALARDA ELEKTRON KATALOQUN YARADILMASININ MÜASİR PROBLEMLƏRİ

Fidan Saniyeva

BDU, Sənəd resursları və informasiya axtarış sistemləri kafedrası, magistr
fsaniyeva@mail.ru

Современные проблемы создания электронного каталога научных библиотек

Резюме: Этот день традиционно передаются в распоряжение пользователей интернет посредством технологии цифровых носителей информации, собранной в библиотеках и культурных ресурсов форму превращаясь в онлайн. В результате этого древнего периода до сегодняшнего дня были задержаны и без использования обеспечивается надежная охрана культурных ценностей человечества. Электронные библиотеки с дальнего расстояния читателям более полной информации службы, указывая на это время и пространство от обслуживания кладет конец.

Research in libraries electronic catalog of the modern problems

Abstract: Traditional media and cultural resources, accumulated into digital form and via online users are given to the use of internet technologies in libraries today. As a result, to date from ancient times mankind was kept reliable protection of cultural property and provides unlimited use. Remote electronic libraries, more complete information service for readers time and space, rendering the service put an end to dependence.

Аçar sözlər: *İnformasiya əsri, texnologiya, kataloq, informasiya cəmiyyəti, informasiya xidməti, sənəd kommunikasiyası, elektron xidmət, elektron kataloq.*

Ключевые слова: *Век информационных технологий, информационном обществе, информационная служба коммуникации, электронные услуги, электронный каталог, документ, каталогов.*

Keywords: *Information age technology, information society, information services, communication services, electronic catalog and electronic documents, catalogs and.*

Müasir dövrdə kitabxanalar ənənəvi xidmətlərlə yanaşı, informasiya və kommunikasiya texnologiyalarına əsaslanan xidmətlər də təqdim etməkdədir. Bu gün inkişaf etmiş dünya ölkələrində elektron kataloqların ən yeni formada realizə imkanları və gələcək perspektivləri əsaslı şəkildə təhlil edilir, lazimi nəticələrin alınması üçün prosesə yüksək ixtisaslı kadrlar, modern texnika və texnoloji vasitələr, külli miqdarda vəsait cəlb olunur.

Elektron kataloq kitabxana fondunun güzgüsüdür. Onun ümumi modulunu aşağıdakı kimi izah etmək olar: 1) Elektron kataloq - məşinlə oxunan formada reallaşdırılan kitabxana kataloqudur. 2) Elektron kataloq - kataloq funksiyalarını icra edən bibliografik məlumat bazasıdır. 3) Elektron

kataloq - avtomatlaşdırılmış kitabxana informasiya sistemi və ya onun altsistemidir. 4) Elektron kataloq - online kataloqdur.

Kitabxanaların xidmət sisteminin keyfiyyətinin daha da yaxşılaşdırılması məqsədilə elektron kataloqların yaradılmasına ehtiyac duyulur. Çünki hazırkı informasiya çoxluğunda oxucuların istədikləri məlumatı əldə edə bilmələri üçün elektron kataloqun yaradılmasının əhəmiyyəti çox böyükdür. Hal-hazırda Azərbaycanda kitabxanaların modernləşməsi prosesi gedir və hər bir kitabxana özünü elektron kataloqunu yaratmağa çalışır. Ancaq bu ağır və maliyyə vəsaiti tələb edən bir prosedir. (4)

Elektron kitabxana yaratmaq üçün əsas vasitə kitabxanada Avtomatlaşdırılmış Kitabxana İnformasiya Sisteminin (AKİS) tətbiq edilməsidir. Rahat və sadə işçi interfeysinə malik olan AKİS sənədlərin təsnifləşdirilməsini, elektron bibliografik-informasiya, tam mətnli və multimedia məlumat bazasının yaradılmasını, istifadəçinin informasiya tələbatını əks etdirən sorğunun ifadə edilməsi və onun informasiya bazasına ötürülərək sorğunun nəticəsinin istifadəçiyə məsafədən asılı olmayaraq və operativ çatdırılmasını təmin edir. Elektron kitabxanalar müasir Web texnologiyası əsasında fəaliyyət göstərir. Web texnologiya lokal və uzaqda yerləşmiş informasiya ehtiyatlarının inteqrasiyasını təmin edir. Axtarış və naviqasiya vasitələri onun mühüm elementidir. Məhz onların sayəsində oxucular kitabxananın informasiya ehtiyatlarından istifadə edir. (1)

Beləliklə, ilk növbədə qeyd etməliyik ki, elektron kataloq adından da görüldüyü kimi, ənənəvi kataloqun rəqəmsallaşdırılmış, genişləndirilmiş, müasirləşdirilmiş və təkmilləşdirilmiş texniki formasıdır və onun yaradılması kitabxanaçılıq sahəsində bilavasitə informasiya texnologiyalarının tətbiqi ilə bağlı olan çoxfunksiyalı və ağır zəhmət tələb edən proseslərdən biridir.

90-cı illərin sonlarından etibarən Azərbaycan kitabxanalarında müasir formada elektron kataloqların yaradılması işi başlandı və bir çox iri kitabxanalarımızda oxuculara xidmətin səviyyə və keyfiyyəti yüksəldi. Məsələn, 1999-cü ildə Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanasında "Kitabxanaların kompüterləşdirilməsi" adlı Elmi-Tədqiqat Laboratoriyası yaradıldı. Laboratoriya kitabxananın elektron kataloqununun hazırlanmasını qarşıya məqsəd qoymuşdu.

2003-cü ildən etibarən BDU-nun elektron kataloqunun yaradılmasında uzun müddət tətbiq olunan "MARC Sql" AKİS-i əsas sistem kimi qəbul edildi. 2005-ci ildən isə Elmi Kitabxananın elektron kataloqunun yaradılmasında yeni AKİS-dən istifadə olunur. Kitabxananın elektron kataloqunun məlumat bazası əsasən UNIMARC formatında hazırlanan, oxucuların bibliografik informasiya tələbatını ödəmək üçün nəzərdə tutulan və bir dəfə təyin edildikdən sonra kitabxanalar və oxucular tərəfindən eyni zamanda istifadə oluna bilən bibliografik yazılar toplusundan təşkil olunub. Bir çox kitabxanalarımızda olduğu kimi, BDU-nun Elmi kitabxanasında da bu iş "İRBİS-64" adlı AKİS vasitəsilə ilə həyata keçirilir.

Ölkəmizdə elektron kataloqun yaradılması üzrə aparıcı kitabxanalardan biri də Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanasıdır. AMEA MEK-də elektron kataloqların yaradılması üzrə fəaliyyət bütün respublika kitabxanaları üçün örnək ola biləcək səviyyədə həyata keçirilir. Bu səbəbdən kitabxananın müvafiq sahədəki işlərinin daha geniş şəkildə təqdim olunmasına ehtiyac vardır. Çünki AMEA MEK-in informasiya fəaliyyəti respublika üzrə kitabxana işi sahəsində yeni mərhələnin başlanğıcı kimi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

AMEA MEK respublikada ilk dəfə bibliografik yazıları maqnit lentlərinə, maşınlaoxunan formata keçirən, kitabxana-bibliografiya proseslərini EHM-lərin köməyi ilə avtomatlaşdıran bir kitabxana kimi, elektron kataloqun yaradılması sahəsində də birincilər sırasındadır. Kitabxana 1998-ci ildə kompüterləşmə prosesinə qədəm qoyub. 2002-ci ildə ənənəvi proseslərin avtomatlaşdırılmasını həyata keçirmək məqsədilə AMEA MEK-də "Kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması" şöbəsi yaradılıb. Elə həmin ildən başlayaraq MEK-də elektron kataloq və elektron kitabxananın intensiv şəkildə yaradılması işləri start götürüb. 2005-ci ildən etibarən AMEA MEK-də "İRBİS-64" AKİS-i istifadə olunur.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanası özünün 80 illik fəaliyyəti dövründə respublikamızın ən iri kitabxana-informasiya müəssisələrindən birinə çevirilərək elmimizin inkişafında, çox mühüm rol oynamışdır. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının əsas struktur vahidlərindən olan Mərkəzi Elmi Kitabxana Elmlər Akademiyası sistemində və digər elmi müəssisələrdə aparılan elmi tədqiqatların analitik-informasiya təminatı, kitabxanaşünaslıq, bibliografiyaşünaslıq, kitabşünaslıq, kitabxana fondlarının bərpası, kitabxana-bibliografiya proseslərinin avtomatlaşdırılması, müasir informasiya texnologiyalarının istifadəsi və tətbiqi sahəsində fəaliyyət göstərən elmi müəssisədir.

2003-cü ildə Mərkəzi Elmi Kitabxanaya elmi müəssisə statusu verilmişdir. Bununla əlaqədar Mərkəzi Elmi Kitabxananın strukturu təkmilləşdirilmiş, kitabxananın müasir kompüter texnologiyası ilə təchiz edilməsinə başlanılmış, elektron kataloqun və elektron kitabxananın yaradılmasının əsası qoyulmuş, Mərkəzi Elmi Kitabxananın Web-saytı yaradılmış, oxuculara xidmət işində müasir informasiya texnologiyalarından, o cümlədən İnternet şəbəkəsindən istifadə edilməsində müəyyən nailiyyətlər qazanılmış, kitabxana Azərbaycan Kitabxana-İnformasiya Konsorsiumuna daxil olmuş, EBSCO elektron məlumat bazasından 40000 adda xarici tammətnli elmi jurnaldan İnternet vasitəsilə istifadə etmək imkanı əldə etmiş, buraya informasiya texnologiyaları ilə iş təcrübəsini mənimsəmiş yeni kadrlar cəlb edilmiş, aspirantura xətti ilə elmi kadrların hazırlanması istiqamətində iş aparılmışdır.

Azərbaycan Dillər Universitetinin Kitabxanasında elektron kataloqun yaradılmasına son bir neçə ildə başlanılıb. Kitabxananın "Avtomatlaşdırma və

informasiya texnologiyaları" bölməsi bilavasitə elektron kataloqun yaradılması, mühafizə və yenilənməsilə məşğul olur. Bölmənin qarşısında duran əsas vəzifələr kitabxanada avtomatlaşdırma işini yüksək səviyyədə təşkil etmək, qlobal və lokal şəbəkə vasitəsi ilə ölkədaxili və ölkədən kənar kitabxanalar, müxtəlif təşkilatlar və dövlət strukturları ilə əlaqələr yaratmaq, yeni informasiya texnologiyalarının inkişafı ilə əlaqədar ən son yenilikləri Universitet kitabxanasında tətbiq etmək, kitabxanada istifadəçi sorğularının operativ, sistemik, obyektiv və müasir səviyyədə (İnternet, tam mətnli elmi bazalar, müxtəlif informasiya-resurs mənbələri vasitəsilə) ödəməkdir. (6)

Ölkəmizdəki bir çox kitabxanalar kimi, Dillər Universitetinin Kitabxanasında da elektron kataloqun yaradılması məqsədilə "İRBİS-64" AKİS-dən istifadə olunur. Kitabxananın əməkdaşları son 7 il ərzində 67 min kartoçka kataloqunu elektronlaşdırıblar.

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin Kitabxana-İnformasiya Mərkəzi də 2005-ci ildən etibarən yeni texnologiyaların tətbiqi nəticəsində elektron kataloq sistemini xeyli genişləndirə bilib. Kitabxana-İnformasiya Mərkəzində elektron kataloqun yaradılması üçün "İRBİS-64" AKİS-dən istifadə edilir. Mərkəzin elektron kataloqu bir neçə aidiyyəti kitabxananın birləşmiş kataloqudur. Kataloq, iqtisadiyyat, siyasət, sosiologiya və təhsil üzrə həm çap materiallarından, həm də elektron sənədlərin bibliografik yazılarından ibarətdir. Elektron kataloqda axtarış nəticəsində tapılan sənədin elektron variantına (varsa) birbaşa keçid mümkündür.

2010-cu ildə kitabxana proseslərini avtomatlaşdırmaq məqsədilə Tibb Universitetinin rəhbərliyi tərəfindən Rusiyadan «İRBİS-64» adlı elektron kitabxana layihəsi alınmışdır. Bir çox xarici dövlətlərdə istifadə olunan «İRBİS-64» Avtomatlaşdırılmış Kitabxana İnformasiya sisteminin tam paketi özündə «Kataloqlaşdırma», «Komplektləşdirmə», «Kitab verilişi», «Oxucu qeydiyyatı», «İnzibatçı» kimi avtomatlaşdırılmış işçi yerlərini, eləcə də veb-şlüzü, Z39.50 protokolunu birləşdirir. "İRBİS-64" proqramı əsasında fondun elektron kataloquna salınması işinə başlanılıb, indi də həmin iş davam etdirilir. (5)

1991-2015-ci ildə Azərbaycanda kitabxana işinin yaxşılaşdırılması sahəsində Tibb Kitabxanasında lokal kompüter və internet şəbəkəsi təşkil olunmuşdur. Şəbəkə vasitəsilə İRBİS-64 kitabxana-informasiya proqramının kataloqlaşdırma və komplektləşdirmə modulları ilə işə başlanmışdır. Bununla əlaqədar olaraq kitabxananın müvafiq sahələrində çalışan əməkdaşlar kitabxanada keçirilən təlim məşğələlərində iştirak etmişlər. Tibb Kitabxanasında elektron kataloq təşkil edilmişdir.

Elektron kataloq oxucuların rahat istifadəsi, axtarışı baxımından səmərəli, dili asan və anlaşılıq olmalıdır. Eyni zamanda adı çəkilən kitabxanalarda elektron kataloqda ədəbiyyatın əhatəlilik dərəcəsi yüksək olmalıdır. Elektron kataloqların təşkili sahəsində elektron kataloqlar informasiya sisteminin növ müxtəlifliyindən biri kimi kitabxanalararası

avtomatlaşdırılmış əlaqələrin yaradılmasında və istifadəsində mühüm rol oynayır. Elektron kataloqların internetdə tətbiqi nəticəsində tələbatçı təkə bibliografik informasiyanı istənilən vaxtda, istənilən yerdən almaqla kifayətlənmir, eyni zamanda müxtəlif kitabxanalarda mövcud olan külli miqdarda qiymətli nəşrlərlə tanış olur.

Hazırda kitabxanalar bəşəriyyətin mədəni, elmi irsinin qoruyucusu, ən əsası dünya informasiya məkanı ilə birbaşa əlaqə yarada biləcək mərkəz rolunu oynamaqdadır. Yeni tipli cəmiyyət olan informasiyalaşdırılmış vətəndaş cəmiyyəti gələcək kitabxanaları yalnız müxtəlif növ çap məhsulların saxlayıcısı kimi yox, həm də avtomatlaşdırılmış xidmət komponentlərini özündə cəmləşdirməklə oxuculara lokal və Online (uzaq məsafədən) rejimdə xidmət göstərə bilən informasiya müəssisəsi kimi görmək istəyir.

Məlumdur ki, kitabxana kataloqu hər bir kitabxananın ədəbiyyat fondunun məzmununu açır və oxuculara xidmət prosesində bələdçilik edir. Oxuculara xidmət və kitabxananın digər bütün fəaliyyəti məhz onun üzərində qurulur. Müasir dövrdə informasiyanın sürətlə artması və köhnəməsi oxuculara operativ və coğrafi uzaqlıqdan asılı olmayaraq xidmət göstərilməsini diqqət etdiyindən ənənəvi kitabxana kataloqlarını bu gün elektron kataloqları əvəz edir. Elektron kataloq oxuculara şəbəkə vasitəsilə kitabxananın ədəbiyyat fondunun tərkibi ilə tanış olmağı, öz sorğularına operativ və kitabxanaçı bibliografin köməkliyi olmadan uzaq məsafədən cavab almağı, ədəbiyyatı uzaq məsafədən sifariş verməyi təmin edir. Elektron kataloq kitabxana fondunun real uçotunu, oxucuların statistikasını, maraq dairəsinin müəyyən edilməsinə, kitabın hərəkətinin izlənilməsinə, ədəbiyyat fondunun oxucu sorğusuna uyğun komplektləşdirilməsinə və yeniləşdirilməsinə, oxuculara müasir səviyyədə Online olaraq xidmət təşkil etməyə imkan verir. (2)

Elektron kataloq həmçinin kataloqlaşdırıcı və bibliograf əməyini avtomatlaşdırmaqla kitabxananın kadr və maliyyə ehtiyatlarından səmərəli istifadəsini təmin edir. Bu işə keçid dövrünü yaşayan Azərbaycan kitabxanaları üçün önəmli amillərdən biridir. Digər tərəfdən elektron kataloq kitabxanaçı kadrlardan müasir kitabxana-informasiya texnologiyalarını bilməyi tələb etdiyindən, kitabxanaçıların intellektual səviyyələrinin yüksəldilməsi üçün stimül yaradır. Elektron kataloqun ənənəvi kitabxana kataloqundan əsas üstünlüklərindən biri oxucu sorğusunun daha dolğun yerinə yetirilməsidir. Bu gün rəqəmli texnologiyanın inkişafı kağız üzərindəki informasiyanın elektron formaya çevrilməsinə imkan verdiyindən elektron kataloqdan istifadə edən oxucu Online olaraq öz tələbatına uyğun ədəbiyyatın kitabxanada mövcudluğu haqqında bibliografik məlumat almaqla yanaşı, onun elektron versiyasını da əldə edə bilər.

Elektron kataloq kitabxananın fondu haqqında bibliografik informasiyanın daha etibarlı qorunmasının təmin edir. Belə ki, ənənəvi kataloqda kartoçkalarının məhv olması ilə həmin ədəbiyyat haqqında

informasiya itirilmiş olur. İtirilmiş informasiyanın bərpası üçün onun aşkar edilməsindən asılı olaraq əlavə vaxt və maliyyə resursları tələb olunur. Xüsusilə çoxmilyonlu fonda malik olan kitabxanalarda bu proses çox çətindir. Elektron kataloqun tətbiqi kitabxana fondunun real uçotuna nail olmağı mümkün etdiyindən, həmçinin ədəbiyyatı vaxtında qaytarmayan, onu itirən, xəsarət yetirən "intizamsız" oxucularla effektiv mübarizə aparmağa imkan yaradır.

Elektron kataloqun təşkili bu gün bütün dünyada tətbiq olunan və müasir kitabxana-informasiya texnologiyasının əsasını təşkil edən UNIMARC formatı əsasında həyata keçirilir. Maşınla oxunan UNIMARC formatı biblioqrafik yazıların kodlaşmış formada hazırlanmasını təmin edir. Bu isə elektron kataloqun əsas funksiyasının yerinə yetirildikdə, oxucu sorğusunun işlənməsi nəticəsində bir qiymətli nəticələrin əldə edilməsini təmin edir. Kodlaşmış informasiya həmçinin informasiyanın daxil olması zamanı baş verə biləcək orfoqrafik səhvlərin aradan qaldırılmasına imkan verir. Bunun nəticəsində isə oxucu sorğusunun yerinə yetirilmə imkanını qat-qat artırır.

UNIMARC formatı daha geniş təsvir ünsürlərinə malik olduğundan elektron kataloq istifadəçilərə ənənəvi kataloqdan fərqli olaraq daha geniş axtarış imkanları verir. Bunun nəticəsində oxucu sorğusu operativ və dəqiq yerinə yetirilir. Bununla da yeni xidmət üsulları formalaşır ki, bu da kitabxananın imicini artırmaqla onun oxucu kontingentinin və oxucuların davamiyyətinin yüksəlməsinə səbəb olur.

Elektron kataloqlar dünya kitabxanalarının internet vasitəsilə yayılan əsas informasiya mənbəyidir. Elektron kataloq olmadan kitabxanada kompüter əsasında tətbiq edilən bütün işlərin xarakteri dar məna daşıyacaqdır. Elektron kataloqa malik olan kitabxana öz fondunu daha geniş şəkildə əks etdirə bilər, geniş oxucu-tələbətçilərin nəzərinə çatdırıla bilər, bütünlükdə kitabxana sisteminin ümumi səviyyəsinə və keyfiyyətinə fəal təsir göstərə bilər. Qeyd etmək yerinə düşər ki, elektron kataloqları dünya miqyasında təkə bir kitabxana daxilində axtarışı məhdudlaşdırmır. Oxucu-tələbətçi eyni zamanda ona lazım olan informasiyanın axtarışını digər kitabxanalarla əlaqəli şəkildə apara bilər, istədiyi materialı əldə edə, mütailə dolğunluğu yaradır. Buna görə də respublikamızda elektron kataloqlarının yaradılmasına mühüm ehtiyac duyulur. Daha doğrusu, ənənəvi kataloqlarla yanaşı, elektron kataloqlarının təşkil edilməsi, onun vahid sistemi yaradılması, formalaşdırılması, bütün ərazi, hətta bütünlükdə ölkə kitabxanalarının fondlarını əhatə etməli və onları internetə təqdim etməlidir. (3)

Kitabxana şəbəkələrində elektron ehtiyatlarının kataloqlaşdırma problemləri daha mürəkkəb xarakter daşıyır. Elektron ehtiyatlarının təkə əldə edilməsi, yerləşdirilməsi, internetə verilməsi deyil, həm də bütün informasiyanın həcminə görə kataloqlaşdırılmasını nəzərə almaq lazımdır. Bunsuz bütün sənəd-informasiya ehtiyatlarının kataloqlaşdırılması mümkün deyildir. Bu da bir sıra sənədlərin işlənmə və istifadə etmə məhdudluğuna

səbəb olur. Buna görə elektron informasiya kütləsini düzgün müəyyənləşdirəcək iki cəhət: elektron ehtiyatlarının kataloqunun yaradılması və internetə verilən kataloq ehtiyatlarının təşkilini xüsusi nəzərə almaq lazımdır.

Kitabxana informasiya kommunikasiya texnologiyaları problemləri ilə bağlı "Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin 2008-ci ildə imzaladığı Sərəncamında göstərilmişdir: "Ölkənin iri kitabxanalarının elektron kataloqu və elektron kitabxanasının müasir standartlar səviyyəsinə qaldırılması və onun bazasında "Azərbaycan ədəbiyyatının virtual kitabxanası"nın oxucuların tam istifadəsinə verilməsini təmin etsin".

Eyni zamanda 26 may 2005-ci il tarixdə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunun Situasiya Mərkəzində "İnformasiya Cəmiyyəti və kitabxanaların vəzifələri" adlı ümumrespublika elmi-praktiki seminar keçirilmişdir. Seminarın məqsədi informasiya cəmiyyətinin qurulması istiqamətində respublika kitabxanalarının dünyada həyata keçirilən informasiyalaşma prosesləri fonunda vəziyyətini təhlil və müzakirə etmək, həyata keçirilməsi vacib sayılan tədbirlər, həll olunması zəruri hesab olunan problemlər haqqında fikir mübadiləsi aparmaq, bir sözlə, kitabxana-informasiya fəaliyyəti ilə məşğul olan qurumların İnformasiya Kommunikasiya Texnologiya vasitələrindən istifadə edərək öz xidmətlərini informasiya cəmiyyətinin tələblərini ödəyəcək platformalarda reallaşdırmaq, dünya informasiya fəzasına inteqrasiya etmək üçün onların və əlaqədar təşkilatların qarşısında duran vəzifələri müəyyənləşdirməkdir.

Mövcud problemlərə baxmayaraq bu gün Azərbaycan kitabxanalarında elektron kataloq hazırlamaq konsepsiyası inkişaf etməkdədir. Respublika əhəmiyyətli kitabxanalarda bu iş daha ardıcıl və operativ sürətdə həyata keçirilir.

Ədəbiyyat

1. Əliyeva-Kəngərli, A. Elektron kitabxanaların inkişafı: dünya və Azərbaycan təcrübəsi, problemlər və perspektivlər // AMEA MEK-in Elmi əsərləri 2004, №5, s.3-11.
2. Pilko, İ.S. Kitabxana-informasiya texnologiyaları: Dərs vəsaiti. Bakı, "Nurlar" nəşriyyatı-poliqrafiya mərkəzi, tərcümə edən prof. X.İsmayılov. 2009.-312 səh.
3. Xələfov, A.A., Qurbanov A.İ. Kitabxanaların kompüterləşməsinin əsasları: Dərslik. Bakı: BUN, 2006,205 s.
4. Xələfov, A.A., Kitabxana və cəmiyyət. Monoqrafiya, Bakı "Azərəşr", 2011,348 s
5. stat.gov.az
6. wikipedia.az

Elçin Əhmədov

*Bakı Dövlət Universiteti, Sənəd resursları və
İnformasiya axtarış sistemləri kafedrası, Magistr, II kurs
eahmadov@ada.edu.az*

Новые тенденции в библиотечном пространстве – Maker space

Резюме: Maker space является частью библиотеки, которую студенты могут практиковать на практике, применяя теорию, которую они изучают в направлении. Это особенность этого пространства и более продуктивна, сочетая учебники и учебники и экспериментальные материалы в одном и том же пространстве. Эта среда, предлагаемая пользователями Maker space, влияет на их развитие и развитие.

New tendencies in library – Maker space

Abstract: Maker space is a part of a library that students can practice in practice by applying the theory they are learning in the direction. It is a feature of this space and is more productive, combining textbooks and tutorials and experimental materials in the same space. This environment offered by Maker space users affects their development and development.

Аçar sözlər: Maker space, müasir kitabxana, kitabxanalarda yeni tendensiya, müasir texnologiyalar, maker space mühiti.

Ключевые слова: Maker space, современная библиотека, новая тенденция в библиотеке, современные технологии, окружающая среда производителя.

Keywords: Maker space, modern library, new trend in library, modern technology, maker space environment

Giriş

Qədim dövrlərdən indiyə qədər kitabxana müəssisələri yaranmış, hər dövrün öz tələblərinə uyğun olaraq dəyişərək inkişaf etmişlər. Zamanla kitabxanalar kitab saxlayıcı yerlərdən, müəssisələrdən informasiya mübadilə edilən məkanlara çevrilmişlər. Müasir dövrdə artıq kitabxana yalnız kitab, jurnal və digər başqa çap məhsullarından informasiya əldə edilən məkan anlayışından çıxmışdır. Bu dəyişim, əlbəttə ki, texnologiyanın inkişafı ilə əlaqədar zamanla gerçəkləşmişdir. Artıq istifadəçilər kitabxanada audiovizual materiallardan, elektron kitablardan, internetdən istifadə edərək bir çox elektron məqalə və digər informasiya mənbələrindən yararlanırlar.

Kitabxanalar, xüsusilə, universitet kitabxanaları artıq son zamanlar rəsmi olaraq kitabxana deyil, daha çox informasiya mərkəzləri adlanırlar. Bu da bu müəssisələrdə əldə olunan informasiyanın yalnız ənənəvi mənbələrdən deyil, daha yeni texnologiyalar, üsullar vasitəsilə əldə olunmasından irəli gəlir.

Son illərdə artıq kitabxanalarda daha yeni bir tendensiya yarandı. Maker space – yaradıcı guşə adlanan yeni istiqamət kitabxanalarının daha praktiki

informasiya əldə olunan yerə çevrilməsinə imkan yaratdı. Maker space bütün yaş qruplarına uyğun olaraq aidiyyatı üzrə kitabxanalarda təşkil oluna bilər.

Maker space nədir?

Dünya təcrübəsində 10 ildən artıq istifadə olunan bu termin Azərbaycan kitabxana məkanında hələ çox yeni bir termdir. Dünyanın müxtəlif ölkələrində və müxtəlif kitabxanalarında bu termin həmçinin Hackerspaces, Hackspace və Fablabs kimi də istifadə olunur. Bu məkan insanların yaradıcılıq qabiliyyətini inkişaf etdirmək, yeni icadlar etmək və yeni ideyaları bölüşmək üçün yığışdıqları bir məkandır.

Maker space tələbələrin istiqamət üzrə öyrəndikləri nəzəriyyəni praktikada tətbiq edərək biliklərini möhkəmləndirəcəyi kitabxananın tərkibində olan bir məkandır. Bu məkanın özəlliyi və daha məhsuldar olmağı dərslər və dərslər vəsaitləri ilə təcrübə vəsaitlərin eyni məkanda birləşməsidir. Maker space-in istifadəçilərə təklif etdiyi bu mühit onların müəyyən qəlibdən kənara çıxıb inkişaf etməsinə təsir göstərir. Akademik kitabxana bu məkanın vasitəsilə həmçinin tələbələrin yalnız fərdi şəkildə deyil, həm də müəyyən qruplar olaraq biliklərini dərinləşdirməsinə bilavasitə yardım göstərir. Tələbələr bu məkanda daha yaradıcı ola bilərlər, yeni ideyalar düşüncə və bunları digərləri ilə paylaşa bilərlər.

Maker space ilk dəfə ABŞ-da 2006-cı ildə Nyu-Yorkun Fayetteville kitabxanasında kütləvi kitabxana modelində yaradılmışdır. Lakin layihənin effektivliyi tez bir zamanda təsdiqləndi və sürətlə ABŞ-ın bütün kütləvi, məktəb, kollec və universitet kitabxanalarına yayıldı. Bir qədər sonra Avropa kitabxanaları bu layihəni eyni adla və ya “Hackerspace”, “Hackspace,” “Fablabs” və s. olaraq tətbiq etməyə başladılar. Türkiyədə hal-hazırda bir çox universitet kitabxanalarında bu məkan müxtəlif adlar altında eyni iş prinsipi ilə fəaliyyət göstərir və kitabxanaların ənənəvi qəlibdən çıxıb daha çoxfunksiyalı informasiya müəssisələrinə çevrilməsinə xidmət edir.

Maker space ənənəvi laboratoriyalarla mühazirə zallarının kombinasiyasıdır. Bu mükəmməl birləşmə praktik tətbiq vasitəsi ilə tələbələri öyrəndiyi bilikləri real olaraq həyata keçirməyə cəlb edir.

Araşdırmalar göstərir ki, tədrisi düzgün təşkil etmək üçün pedaqoqlar və kitabxanaçılar daim tərəfdaş olaraq birlikdə çalışmalı və bir-birlərinə dəstək olmalıdırlar.

Ümumilikdə kitabxanalar, cari zamanda isə akademik kitabxanalar yeni ideya, layihələrin yaranması üçün ideal bir məkandır. Kitabxanaçılar davamlı olaraq tələbələri düşünmək, yaratmaq, paylaşmaq, inkişaf etməyə cəlb etməyin yollarını axtarırlar. Buna görə də bu istiqamətdə kitabxanaçılarla pedaqoqların iş birliyi məqsədə çatmaq üçün böyük rol oynayır. Həmçinin Maker space tələbələrin inkişafı üçün ideal bir məkan, tələbələrə ənənəvi sinif otaqlarından daha maraqlı və əyləncəli bir mühitdir.

Maker space alanında aşağıdakı növlərdə alətlər, texnologiyalar və sahələr tətbiq edilə bilər:

- 3D printerlər
- 3D modelləşdirmə
- lehimləmə qurğuları
- xüsusi İT tətbiqlər və kodlaşdırma qurğuları
- kiçik robotlar
- ağac oyma maşınları
- tikiş maşınları
- lazer kəsimi
- oyunlar
- incəsənət

Bu sahələr və texnoloji alətlər istifadəçilərin bu texnologiyalarla və maraq dairələrinə uyğun sahələrlə daha yaxından tanış olması və daha yaradıcı olmaları üçün imkanlar yaradır.

Bu texnologiyaların kitabxanada maker space alanı olaraq tətbiqi həmçinin kitabxanaçıların bu texnologiyaların istifadəsi istiqamətində ixtisaslaşması üçün zəmin yaradır.

Bəzi konservativ fikirli kitabxanaçılar kitabxanaların istehsal müəssisəsi olmadığını, ona görə də bu yaradıcı alanların lazımsız olduğunu irəli sürürlər. Lakin unutmamaq olmasın ki, bu istehsal prosesi zamanı istifadəçilər daha çox praktiki olaraq öyrənir və bu istehsal olunan əşya heç bir maddi gəlir əldə etmək üçün nəzərdə tutulmur. Bir çox Maker space alanı olan kitabxanalar istifadəçidən xammal istifadə olunan texnologiyaların istifadəsi zamanı simvolik ödəniş tələb edirlər. Bu ödəniş istifadəçilərin bu texnologiyalarla məsuliyyətli davranması, xammalı bacardığı qədər ziyan etməməsi üçün nəzərdə tutulur.

Maker space dünya təcrübəsində kütləvi kitabxanalarla yanaşı, akademik və universitet kitabxanalarında da tətbiq edilir. Texniki və humanitar fənlərə aid olan bir çox laboratoriyalar artıq maker space alanlarına köçürülür. Bir növ nəzəriyyə -dərs vəsaitləri və praktika kitabxanada maker space-də birləşdirilir.

Maker space ilə bağlı şəxsi təcrübəmi paylaşmaq istərdim. Belə ki, 10-15 sentyabr 2017-ci il tarixlərdə ANKOS PDP 2017 Şəxsi inkişaf proqramı xətti ilə İstanbulda Sabancı universitetinin kitabxanası ilə tanış oldum. Kitabxanada Maker space alanı inşaat mərhələsində idi. Kifayət qədər böyük bir ərazi sırf bu alan üçün ayrılmışdır və divarlar səs keçirməyən xüsusi materiallarla izolyasiya edilmişdir. İstifadə olunacaq texnologiyalar artıq sifariş edilmişdi. Kitabxana heyəti ilə görüşdə bu layihə ən çox haqqında danışılan mövzulardan biri oldu. Sabancı universiteti kitabxanası istifadəyə veriləcək alətləri və təhlükəsizlik qaydalarını bilən kitabxanaçı kadrların hazırlandığını nəzərə çatdırdı.

İdeal Maker space mühiti

Maker space fərqli, yaradıcı, cəlbedici bir məkan olmalıdır və bütün bu ünsürlər Maker space yaradılarkən nəzərə alınmalıdır.

- Seçilən məkan ruhlandırıcı olmalıdır. Bunu üçün seçilən yer geniş, işıqlı olmalıdır ki, tələbələr cəlb etsin. Maker space üçün seçilən yumşaq mebellərin rahatlığı, genişliyi və hətta tənzimlənən (istəyə görə) olması belə nəzərə alınmalıdır. Fasiləsiz internet, elektrik qurğularının çoxluğu təmin edilməlidir.

- Maker space-in yaradılması və fəaliyyəti üçün fiziki tələbatlarla yanaşı, sosial yönümlü tələbatların da təmin olunması çox vacibdir. Tələbələrin öz layihələrini təqdim etmək və paylaşmaq üçün tədbirlərin təşkili onların sosial inkişafını sürətləndirir və bu işdə kitabxananın, xüsusilə Maker space-in əhəmiyyətli rolunu nəzərə çarpdırır.

Nəticə

Maker space alanlarının təşkili və istifadəsi böyük maliyyə vəsaiti tələb edən bir layihədir. Lakin bu layihənin reallaşdırılması istifadəçilərin kitabxanaya daha çox cəlb edilməsi və maraq dairələrini daha dərinə və ən əsası praktiki olaraq öyrənməsini təşkil edəcəkdir. Kitabxanalarda profilə uyğun Maker space-in yaradılmasında son texnologiyaların təşkili və istifadəsi kitabxanaların maddi texniki bazasının inkişafına təbii zəmin yaradacaq. Bu texnologiyaların varlığı və onların istifadəsini təşkil etmək üçün kitabxanaçıların bu texnologiyalar haqqında nəzəri və praktiki biliklərə yiyələnməsi həmçinin kitabxanaçıların özlərini inkişaf etdirməsinə şərait yaradacaqdır.

Ədəbiyyat

1. Moorefield-Lang, H. (2015). Change in the Making: Makerspaces and the Ever-Changing Landscape of Libraries. *Techtrends: For Leaders In Education & Training*, (3), 107. doi:10.1007/s11528-015-0860-z
2. Slatter, D., & Howard, Z. (2013). A place to make, hack, and learn: makerspaces in Australian public libraries. *The Australian Library Journal*, (4), 272. doi:10.1080/00049670.2013.853335
3. Fontichiaro, K. (2016). 'Help! My principal says I need to start a makerspace in my elementary library!'. *Teacher Librarian*, (1), 49.
4. Frederiksen, L. (2015). Willingham, Theresa & Jeroen de Boer. Makerspaces in Libraries. *Library Journal*, (19), 97.

Xəlil İsmayılov

BDU-nun Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri kafedrasının müdiri, Əməkdar mədəniyyət işçisi, tarix elmləri doktoru, professor

Bayram Vəli oğlu Allahverdiyev 1938-ci il yanvar ayının 23-də Qərbi Azərbaycanın Lorupəmbək bölgəsinin Arçut kəndində kəndli ailəsində anadan olmuşdur. 1957-1962-ci illərdə Bakı Dövlət Universitetinin Şərqşünaslıq fakültəsinin Kitabxanaşünaslıq şöbəsində "Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya" üzrə təhsil almışdır. 1962-1964-cü illərdə Arçut kəndində klub müdiri, 1964-1967-ci illərdə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nizami adına Dil və Ədəbiyyat İnstitutunun əyani aspiranturasında təhsil almışdır.

1968-ci ildə Milli Elmlər Akademiyasının Nizami adına Dil və Ədəbiyyat İnstitutunda kiçik elmi işçi vəzifəsində işləmişdir. Elə həmin ildən etibarən Bakı Dövlət Universitetində çalışır. 1968-1992-ci illərdə BDU-nun Bibliografiyaşünaslıq kafedrasının dosenti vəzifəsində, 1992-ci ildən 2012-ci ilə qədər BDU-nun Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrasının müdiri vəzifəsində çalışmışdır. 1968-ci ildə AMEA-nın Dil və Ədəbiyyat İnstitutunda "Orta əsr Azərbaycan kitabı (XI-XVIII əsrlər)" mövzusunda namizədlik dissertasiyasını, 1991-ci ildə isə Moskvada "Azərbaycan Respublikasının texniki kitab nəşrinin tarixi (1920-1985-ci illər)" mövzusunda doktorluq dissertasiyasını müdafiə etmişdir. 4 elmlər namizədi yetişdirmişdir. Ailəlidir, 4 övladı var.

Yazıya professor Bayram Allahverdiyevin sözləri ilə başlamaq istəyirik: "Kitab hər bir millətin həyatında çox böyük rol oynayır. Millətin tərəqqisi, inkişafı, mədəniyyəti, onun elmi səviyyəsinin yüksəlməsi kitabla bağlıdır. Ölkədə nə qədər kitab çap olursa, müxtəlif sahələri əhatə etsə, oxucu qruplarının tələbatı ödənilsə, o zaman ölkənin mənəvi səviyyəsi yüksələr. İnsanların mədəniyyəti, elmi səviyyəsi nə qədər yüksək olsa, onun cəmiyyətin strukturunda iştirakı da o qədər güclü olar, daha çox fayda verir". Bu ibrətamiz fikirləri oxuduqca bir daha əmin olursan ki, prof. B.V.Allahverdiyev

mənəvi yüksəlişi, bütün sahələrdəki inkişafı və mədəniyyətin formalaşmasının mümkünliyünü kitablarda, başqa sözlə desək, kitab nəşrində görür.

Bayram müəllim həyatının böyük hissəsini elmə, yaradıcılığa, kitablara həsr etmiş görkəmli alimlərimizdən biridir. Professor B.V.Allahverdiyev uzun illərdir ki, kitab və kitabçılıq işinin müxtəlif problemləri üzrə elmi əsərlər, məqalələr, kitablər, monoqrafiyalar, dərsləklər, dərslər vəsaitləri yazır və nəşr etdirir. Kitabın, ümumiyyətlə, Azərbaycan kitabının öyrənilməsi, inkişafında alimin böyük rolu vardır. Alimin qələmindən indiyə qədər kitab və kitabçılıq işinin müxtəlif məsələlərinə, aktual problemlərinə aid 400-dən çox elmi məqalə, "Kitablər haqqında kitab" (1972), "Kitabşünaslıq" (1974), "Müasir mərhələdə kitab ticarətinin təşkili" (R.Məmmədşadə ilə birlikdə) (1996), "Ümumi kitab tarixi" (2003), "Bakı Dövlət Universitetinin nəşriyyatçılıq fəaliyyəti" (2010), "Kitabşünaslığın əsasları" (2011), "Kitabın tipologiyası" (2017) və s. kitabları işıq üzü görmüşdür [2, 20].

Bayram Allahverdiyevin çox maraqlı sərəlvə seçimi var desək yanılmırıq. Məsələn, götürək elə "Kitablər haqqında kitab" əsərini. Əsərin adını oxuyanda kitabın kitablardan bəhs etdiyinin və oxucuda böyük marağ doğurduğunun şahidi olursan. Ümumiyyətlə, Azərbaycan kitabının təxminən min illik inkişaf yolu haqqında yığcam məlumat vermək çətin və məsuliyyətli işdir. Müəllif "Kitablər haqqında kitab" əsərində kitabın, ayrı-ayrı kitab növlərinin, formalarının və tiplərinin bütün xüsusiyyətlərini açmaq kimi böyük bir məsələni öz qarşısına məqsəd qoymuşdur. Əsərin başlıca vəzifəsi yazının və kitabın əmələ gəlməsi, əlyazma kitabləri, onların xüsusiyyətləri, çap kitablərinin inkişaf və tərtibatı tarixindən bəzi maraqlı məsələləri yığcam şəkildə oxuculara çatdırmaqdan ibarətdir.

Əsər hazırlanarkən yeri gəldikcə yazı tədqiqatçıların, kitab tarixçilərinin əsərlərindən, elmi-tarixi mənbələrdən və bədii ədəbiyyatdan istifadə edilmişdir.

Kitaba "Yazı və kitab"; "Əlyazma kitabləri"; "Əlyazma kitabləri və xəttətlər"; "Çap kitabləri"; "Kitab və müasir dövr" adlı bölmələr daxil edilmişdir.

Alim tədqiqatlar nəticəsində müəyyən edir ki, XIX əsrin axırı və XX əsrin əvvəllərinə qədər Azərbaycan kitabının ən çox çap olunduğu yerlər Təbriz və Tiflis olmuşdur. Ümumiyyətlə, prof. B.V.Allahverdiyev XVIII əsrin axırı, XIX əsrin birinci yarısında nəşr edilən və Azərbaycan çap kitabının ilk nümunələri sayılan bu kitablərin miqdarının 19 olduğunu göstərir [2, 21].

Məlumdur ki, Azərbaycan elminin nəzəri baxımdan ən az inkişaf etmiş sahələrindən biri *kitabşünaslıqdır*. Bu sahənin Azərbaycanda ən görkəmli, tanınmış nümayəndəsi tarix elmləri doktoru, professor Bayram Allahverdiyevdir. Professor B.V.Allahverdiyev mükəmməl elmiliyi, analitik düşüncə tərzini, yüksək özünüifadə mədəniyyəti ilə tanınan alimlərimizdən biridir. Keçən əsrin 60-70-ci illərindən öz elmi ilə tanınan professor Bayram

Allahverdiyev çox qiymətli elmi əsərlərlə Azərbaycan və eləcə də dünya kitabşünaslığını zənginləşdirmiş və inkişaf etdirmişdir.

Professor B.V.Allahverdiyevin 1974-cü ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin Nəşriyyatında "Kitabşünaslıq" adlı dərslər vəsaiti çap olunmuşdur. Məlumdur ki, kitabşünaslığın məqsədi – kitabçılıq işinin inkişafını tənzim etmək, onun əsas inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirmək, vətən və xarici təcrübəni ümimiləşdirmək, öyrənmək əsasında özünü təkmilləşdirmək, başqa elmlərdə: sosiologiya, psixologiya, elmşünaslıq, pedaqogika və başqalarında əldə edilmiş materialları inteqrasiya etməkdən ibarətdir; hər bir tarixi mərhələdə şəraiti və vasitələri üzə çıxarmaq, kitabın – ideoloji mübarizə silahı, tərbiyə, təhsil, elm, texnika, mədəni tərəqqi, xalqlar arasında ünsiyyət vasitəsi kimi ictimai funksiyalarını öyrənməkdir.

Azərbaycanda kitabın tipologiyası problemi elmi şəkildə ilk dəfə professor B.V.Allahverdiyevin elmi-tədqiqat əsərlərində və "Kitabşünaslıq" adlı dərslər vəsaitində öz əksini tapmışdır. Doğrudur, alim özünün elmi əsərlərində müəyyən konkret bir sahəni təbiət elmləri və texnika sahələri üzrə kitabın tipologiyasını, onun əlamətlərini elmi şəkildə əsaslandırılmışdır. O, bu kitabda yazır: "Çap əsərlərinin təsnifləşdirilməsində nəzərə alınan əsas əlamətlərdən biri də məzmunudur. Çap əsərlərinin məzmununa görə ədəbiyyat bir çox növlərə bölünür. Ədəbiyyatın təsnifləşdirilməsində nəzərə alınan ümumi əlamətlərdən biri də nəşrin formasıdır və buna görə də ədəbiyyat nəşr növlərinə bölünür. Çap əsərlərinin nəşriyyat formasından asılı olaraq nəşrin növü, forması müəyyənləşir və bunlar isə aşağıdakılardır: Kitablar, kitabçılar, dövrü nəşrlər (jurnallar, qəzetlər, bülletenlər), vərəqələr, plakatlar və s."

Kitabın tipologiyasında xüsusi yer tutan nəşr tipi problemi də B.V.Allahverdiyevin tədqiqatlarında xüsusi yer tutur. Belə ki, məqsəd və oxucu istiqamətindən asılı olaraq ədəbiyyatın nəşr növləri, o cümlədən təbiətimli və texniki ədəbiyyat tiplərə bölünür. Tam əsərlər külliyyatı, əsərlər külliyyatı, seçilmiş əsərlər, ayrı-ayrı əsərlər, monoqrafiyalar və mövzu məcmuələri ədəbiyyatın nəşr tiplərini təşkil etdiyini irəli sürən B.V.Allahverdiyev bu nəşr tiplərində buraxılan ədəbiyyatın oxucu təsnifatına da öz tədqiqatlarında xüsusi diqqət yetirir. Nəşrin quruluşu haqqında qiymətli elmi fikir və mülahizələr irəli sürür.

Professor Bayram Allahverdiyevin (R.A.Məmmədzadə ilə birlikdə) 1996-cı ildə "Gənclik" nəşriyyatında 224 səhifə həcmində çapdan buraxılmış kitabı "Müasir mərhələdə kitab ticarətinin təşkili" adlı monoqrafiyası xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu dəyərli monoqrafiya kitab ticarəti təşkilatları və müəssisələrinin quruluşunu, topdan və pərakəndə kitab ticarəti təşkilinin nəzəriyyəsinin, tarixini, kitabxana kollektorunun kitab ticarətində rolu və yerini əhatə edir. Kitabda yeri gəldikcə kitab nəşrinin kitab ticarəti təşkilindəki əhəmiyyəti və rolu göstərilmiş, inkişaf perspektivi müəyyənləşdirilmişdir.

Həmçinin bu monoqrafiya kitab nəşri, təbliği və yayılması ilə məşğul olan mütəxəssislər, kitab ticarətinin praktiki işçiləri, müvafiq ali məktəb və texnikumların tələbələri üçün nəzərdə tutulur.

Məlumdur ki, kitab ticarətinin təşkili – kitab ticarəti sisteminin struktur təşkilini, onun tərkib hissələrinin qarşılıqlı əlaqəsi və təsirini, əmtəə hərəkəti prosesində yarımölmələrin funksional sistemini, texnoloji proseslərin maddi-texniki təchizatının və s. əməliyyatlar məcmunu əhatə edilir. Bütün bunlar kitab məhsuluna əhalinin tələbatının daha tam ödənilməsi kimi başlıca vəzifənin təmin edilməsinə xidmət edir.

"Müasir mərhələdə kitab ticarətinin təşkili" adlı kitabın əvvəlində oxuculara təqdim olunan "Ön söz"də müəllif yazır: "Cəmiyyətin inkişaf səviyyəsini müəyyən edən amillər arasında maddi-texniki baza ilə yanaşı, mənəvi inkişaf və əxlaq qaydaları da əsas yer tutur. Sosial şüurun formalaşmasında və şəxsiyyətin hərtərəfli inkişafında kitabın xüsusi yeri var. Siyasi, iqtisadi, elmi və texniki məlumatın, ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinin öyrənilməsində, təbliğində və yayılmasında ən effektiv vasitə kitabdır.

Ayrı-ayrı dövrlərdə, müxtəlif quruluşlarda nəşriyyat və mətbəələrin fəaliyyətləri daha çox kitabın istehsalı ilə bağlı olmuşdur. Doğrudur, quruluşun müxtəlifliyindən asılı olmayaraq çox hallarda nəşriyyatların böyük əksəriyyəti öz istehsal etdikləri kitab məhsulunun satılmasına xüsusi maraq göstərmişlər. XIX və XX yüzilliklərdə kitabın ticarəti ilə ayrı-ayrı nəşriyyatlarla yanaşı, daha çox müxtəlif müəssisə, idarə və təşkilatlar məşğul olmağa başlamışdır."

Ümumiyyətlə, prof. B.V.Allahverdiyevin yazıb yaratdığı elmi kitablar içərisində xüsusi əhəmiyyət kəsb edən "Ümumi kitab tarixi"nin adını çəksək bəlkə də yanılmırıq. Azərbaycan dilində ümumi kitab tarixi mövzusunda ilk dəfə nəşr olunan bu tədris-metodik vəsaitdə qədim Misir, şumer, çin, hind, yəhudi, türk, slavyan xalqlarının ən qədim yazı tipləri, sistemləri, əlifbaları, yazı materialları, əlyazma kitabları, onların meydana gəlməsi, təşəkkülü, inkişafı, istifadəsi və yayılması problemləri şərh edilir.

Bir çox xalqların kitab tarixinin bütöv dövrünü çox dolğun surətdə əks etdirmək xeyli dərəcədə çətindir. Prof. B.V.Allahverdiyevin yaradıcılıq məharəti ilə yanaşı, xüsusi yanaşma tərzini və şərh üsulu mürəkkəb, çətin problemin müvəffəqiyyətlə həllinə imkan vermişdir. Uzun tarixi dövrlərlə bağlı, bitkin bir elmi təsəvvür yaratmaq, intellektə mənəvi qida verən tam bir fikir mülahizə tablosu yaratmaq uğuru müəllifə nəsis olmuşdur.

Həç şübhəsiz, müəllif öz gərgin zəhməti ilə kitabşünaslıq ədəbiyyatımızı bir dövrün dünyaya kitab tarixinin səciyyəvi cəhətləri əsaslı şəkildə əks etdirmişdir.

Ensiklopedik nəşrə bənzərən "Ümumi kitab tarixi"nin məziyyətlərindən çox danışmaq olar. Lakin onu qeyd etməklə kifayətlənirik ki, kitab və kitabçılıq işi sahəsində dünya təcrübəsinin öyrənilməsi, tətbiqi baxımından bu kitabın misli bərabəri yoxdur.

Prof. B.V.Allahverdiyevin Bakı Dövlət Universitetinin 90 illiyi münasibətilə yazıb, çap etdirdiyi “Bakı Dövlət Universitetinin nəşriyyatçılıq fəaliyyəti” adlı monoqrafiyası xüsusilə diqqəti cəlb edir. Bu kitab Bakı Dövlət Universiteti nəşriyyatının yaranması, formalaşması və inkişafı məsələlərini əhatə edir.

Ümumiyyətlə, nəşriyyatın çap məhsulunun keyfiyyətli olması, oxucuların rəğbətini qazanması redaktorların fəaliyyəti ilə sıx əlaqədardır. Kitabı meydana gətirən, müəllifi kitab yazmağa yönəldən, ona gərəkli məsləhətlər verən, bütün proseslərdə müəlliflə birgə əsərin təkmilləşdirilməsini həyata keçirən və kitabı oxucunun əlində mühüm vasitəyə çevirən redaktorun bu sahədəki fəaliyyəti, görüldüyü kimi, yüksək və əvəzolunmazdır. Redaktə - nəşr prosesinin tərkib hissəsidir, əsərin əlyazması üzərində onun məzmunu və formasını yaxşılaşdırmaq poliqrifik nəşrinə və buraxılması məqsədilə redaktorun müəlliflə bir yerdə yaradıcı işidir. Məhz bu nöqteyi-nəzərdən monoqrafiyada ilk dəfə olaraq nəşriyyatın yaradılması, nəşriyyatın fəaliyyətində və inkişafında universitet redaktorlarının, nəşriyyat direktorlarının rolu, baş redaktorların, redaksiya müdirlərinin, bədii, elmi, texniki redaktorların fəaliyyəti faktlar əsasında şərh edilir.

Monoqrafiyada müstəqillik illərində “Bakı Universiteti” nəşriyyatının fəaliyyəti, maddi-texniki bazası, çap nəşrlərinin təhlili və universitet rəhbərliyinin qaygısı və nəşriyyatın inkişaf perspektivləri öz əksini tapmışdır.

Kitabda oxuculara təqdim edilən I fəsil “Azərbaycan Dövlət Universiteti Nəşriyyatının yaranması və formalaşması (1919-1960)”; II fəsil “Azərbaycan Dövlət Universiteti nəşriyyatının inkişafı (1961-1990)”; III fəsil “Müstəqillik illərində Bakı Dövlət Universiteti nəşriyyatının fəaliyyəti və inkişaf perspektivləri” mövzusunda həsr olunmuşdur.

“Ön söz”də müəllif yazır: “Respublikamızın ilk ali təhsil müəssisəsi olan Bakı Dövlət Universitetinin yaranmasının 90 yaşı – 2009-cu ilin sentyabr ayında tamam oldu və bu yubiley münasibətilə təşkil edilən mərasimlər, tədbirlər çox yüksək səviyyədə keçirildi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökumətinin təşəbbüsü ilə ilk ali təhsil müəssisəsinin açılması xalqımızın maarif, mədəniyyət, təhsil və elm tarixi sahəsində çox böyük əlamətdar hadisə olmuşdur. Bakı Dövlət Universitetinin 90 illik fəaliyyəti nəticəsində Azərbaycan xalqının bütün fəaliyyət sahələrində, xüsusilə təhsil, elm, mədəniyyət, ədəbiyyat və incəsənətdə böyük nailiyyətlər əldə edilmişdir. ...Bu gün universitetin keçdiyi mürəkkəb, lakin şərəfli tarixi yol ona haqq qazandırır ki, Bakı Dövlət Universitetinin bütün çoxcəhətli fəaliyyət sahələrindən, o cümlədən nəşriyyatçılıq işindən də yazılsın”.

Prof. B.V.Allahverdiyev bunu yazarkən öz qarşısında məqsəd qoymuşdur ki, 90 illik yubileylə əlaqədar olaraq Bakı Dövlət Universitetinin zəngin tarixinin tərkibində müəyyən bir hissəni təşkil edən nəşriyyatçılıq fəaliyyəti barədə oxuculara yığcam məlumat versin.

“Kitabşünaslığın əsasları” adlı fundamental iri həcmli monoqrafiyası da alimin yaradıcılığında mühüm yerlərdən birini tutur. Hər şeydən əvvəl onu qeyd etməliyik ki, tarix elmləri doktoru, professor B.V.Allahverdiyevin “Kitabşünaslığın əsasları” adlı monoqrafiyası dünyada ilk dəfə olaraq Azərbaycanda nəşr edilir və kitabşünaslığın əsasən nəzəri məsələlərini əhatə edir.

Prof. B.V.Allahverdiyevin “Kitabşünaslığın əsasları” adlı monoqrafiyası səkkiz fəsildən ibarətdir. Bu fəsillərin hər birində çox maraqlı paraqraflar verilmişdir. Bu paraqraflarda verilən materiallar monoqrafiyanın konkret olaraq hər bir fəslinin mahiyyətinin, məzmununun açılmasına xidmət göstərir. Müəllif kitab üçün çox maraqlı və əhəmiyyətli fəsillər: “Kitab sənəti”, “Kitabşünaslıq biliklər sistemi”, “Kitab və cəmiyyət”, “Kitabçılıq işi sistem kimi”, “Kitabın funksiyaları”, “Kitabın quruluşu və onun ünsürləri”, “Kitabın tipologiyası”, “Kitab və oxucu” – verilmişdir. Bu fəsillərdə kitab və kitabçılıq işinin mahiyyəti, məzmunu, quruluşu, tarixi, tərkib hissələri qanunauyğunluqları məntiqi aspektdə ümumiləşdirilir. Monoqrafiyada eyni zamanda diqqəti cəlb edən ən yaxşı cəhət kitab və kitabçılıq işinin obyektivi, predmeti, məzmunu, tərkib hissələri və s. öz əksini tapmışdır. Müəllif ilk dəfə monoqrafiyada kitabşünaslığın nəzəri məsələsinə dair problemlərlə yanaşı kitabşünaslığın elmi-nəzəri səviyyəsi ilə üzvü surətdə bağlı olan təcürbi problemlərə də müəyyən qədər yer vermişdir.

Müəllif burada göstərir ki, kitabşünaslıq kitabın ümumi nəzəriyyəsi haqqında elmdir. O, ilk dəfə olaraq kitabı elmi tərif verir. O, qeyd edir ki, kitab cəmiyyətin maddi və mənəvi həyatının məhsulu olmaqla bərabər, sosial həqiqətin obyektiv və subyektiv hadisəsidir. Prof. B.V.Allahverdiyev burada eyni zamanda ilk dəfə olaraq kitab sənətinin elmi tərifini verir. O, yazır ki, “Kitab sənəti – kitabı yüksək bədii və poliqrifik formada nəşr etmək üçün əvvəlcədən düşünülmüş, hazırlanmış bədii yaradıcılıq layihəsinin həyata keçirilməsini özündə ehtiva edir”. Müəllif kitab sənətinin tərfi ilə bərabər monoqrafiyada əlyazma kitab sənəti, çap kitab sənəti, kitabın bədii tərtibatı haqqında da çox maraqlı, elmi fikir və mülahizələr söyləyir.

Alim qeyd edir ki, “kitabın çap olunmasını həyata keçirən kompleks istehsal prosesinə kitab çapı deyilir”. Kitab çapının meydana gəlməsi və inkişafı haqqında müəyyən məlumat verən müəllif kitab çapının təkmilləşməsində, kitab nəşrinin inkişafında, çap texnologiyasının təkamülünün əhəmiyyətini xüsusi vurğulayır. O, kitab çapının təkamülü və inkişafının kitabın məzmunu ilə bərabər, onun formasının, poliqrifik icrasının yüksək səviyyədə formalaşmasına təkan verdiyini də əsaslandırır. Monoqrafiyanın bütün səhifələrində kitab və kitabçılıq işi ilə bağlı nəzəri müddəaların, fikir və mülahizələrin verildiyinin şahidi oluruq. O, kitabın cəmiyyətin inkişafında və tərəqqisində, şəxsiyyətin hərtərəfli formalaşmasında, kitabın rolu məsələsinə geniş yer verir. Monoqrafiyada kitabın quruluşu, onun ünsürləri nəzəri aspektdən təhlil edilir. Kitabın

quruluşunda ünsürlərin, tərtibatın rolu yüksək qiymətləndirilir. Məsələn, alim yazır ki, "Tərtibat dedikdə bədii, iqtisadi və texniki imkanlardan asılı olan mürəkkəb prosesin nəticəsi başa düşülür". Bədii və texniki hissədən ibarət olan kitab tərtibatı, mövcud mətn, qrafik, material və illüstrasiyaların səhifələrdə bədii cəhətdən ahəngdar, texniki baxımdan düzgün yerləşdirilməsini özündə birləşdirir. Müəllifin fikrində, mülahizələrində daim yeniliklər, maraqlı müddəalar irəli sürür. O, yazır ki, "Kitab nəşrinin mahiyyəti insan və bütövlükdə cəmiyyətin şüurunu əks etdirən müxtəlif məzmunlu yazının kitab formasında nəşrini, başqa sözlə, istehsalını həyata keçirməkdən ibarətdir". Nəticədə alim belə qənaətə gəlir ki, kitabın insan həyatında, bütövlükdə cəmiyyətin həyatında rolu getdikcə artır. Bu həm də onu göstərir ki, kitab cəmiyyətdə kommunikasiya prosesinin digər yarım sistemlərinə təsir göstərir. Monoqrafiyanın ən mühüm keyfiyyətlərindən biri budur ki, burada ilk dəfə olaraq kitabın funksiyaları: bilikvermə, tərbiyə, əxlaq, maarifçilik, təhsil, mədəniyyət, elm və informasiya funksiyaları elmi əsaslarla şərh edilir.

"Kitabşünaslığın əsasları" monoqrafiyasında ilk dəfə olaraq kitabların tipləri: elmi, tədris, istehsalat-texniki, soraq-məlumat, rəsmi sənəd, elmi kütləvi və s. elmi əsaslarda şərh edilir, ölkəmizdə nəşriyyatlarımız tərəfindən çap edilən nəşrlər əsasında kitabın tiplərinin təhlili təcrübi cəhətdən əsaslandırılır. Monoqrafiyanın ən maraqlı fəsilərindən biri kitab və oxucu probleminə həsr edilmişdir. Monoqrafiyada Azərbaycan oxucusunun tarixi müəyyənləşdirilir, məlum olur ki, Azərbaycan kitab oxucusunun tarixi X–XI əsrlərdən başlanır. Deməli, kitabda 1000 illik Azərbaycan kitabı oxucusunun tarixi, onun inkişaf xüsusiyyətləri, müasir dövrdə kitab və oxucu münasibətləri ümumiləşdirilir.

"Kitabşünaslığın əsasları" adlı monoqrafiyası ilə müəllif ölkəmizdə kitabşünaslığın inkişafında xüsusi xidmətləri olan alimlərin fəaliyyətlərindən öyrənilməsinə də zəruri hesab edir. Əlbəttə, monoqrafiyanın məziyyətlərindən çox yazmaq, danışmaq olar. Belə bir ümumi, yekun fikri ifadə edə bilirik ki, professor B.V.Allahverdiyev özünün bu monoqrafiyası ilə Azərbaycan kitabşünaslığının, hətta ümumi kitabşünaslığın nəzəri sahədəki boşluğunu doldura, zənginləşdirə bilmişdir. Beləliklə də Azərbaycan kitab mədəniyyətinin, kitab haqqında elmin əsasları bu monoqrafiya vasitəsilə kitabşünaslara, kitabxanaşünaslara, biblioqraflara, nəşriyyat işçilərinə, ali məktəb tələbələrinə, ümumiyyətlə, geniş oxucu kütləsinə çatdırılır.

"Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi" kafedrasının müdiri vəzifəsində çalışdığı illərdə prof. B.V.Allahverdiyevin təsis etdiyi kafedranın adını daşıyan "Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi" adlı elmi-nəzəri və təcrübi jurnal 2008-ci ildən hər il 4 buraxılışı olmaqla (rübədə bir dəfə) çap olunur. Təsisçi və baş redaktor olduğu "Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi" adlı elmi-nəzəri və təcrübi jurnal 2009-cu ildən Ali Attestasiya Komissiyası tərəfindən qeydiyyatdadır. Jurnalın səhifələrində əlaqədar problemlər üzrə Azərbaycan, rus və ingilis dillərində

materiallar dərc edilir. Bu jurnalda kitab və kitabçılıq işinin ən aktual və maraqlı məsələləri, yəni kitab nəşri, təbliği, yayılması, tərtibatı, oxucu və kitab münasibətləri və s. işıqlandırılmışdır. Jurnalın hər bir nömrəsində çap edilən materiallar rubrikalar (şöbələr) daxilində verilir: Kitabşünaslıq; Kitab nəşri problemləri; Kitabçılıq işi; Kitab tərtibatı; Jurnalistika problemləri; Mətnşünaslıq və redaktəetmə. Nəşrin elmi redaktoru: mərhum professor İsmayıl Ömər oğlu Vəliyev olmuşdur.

Bu jurnalda prof. B.V.Allahverdiyevin özünün "XX əsr Azərbaycan kitabşünaslığına nəzəri baxış" //Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi elmi-nəzəri və təcrübi jurnal (2008 №1); "Heydər Əliyev və Azərbaycan kitab nəşri mədəniyyəti (ümummillə lider H.Ə.Əliyevn anadan olmasının 85 illiyinə həsr edilir)" //Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi elmi-nəzəri və təcrübi jurnal (2008 №2); "Milli kitab anlayışı haqqında elmi mülahizələrim" //Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi elmi-nəzəri və təcrübi jurnal (2008 №2); "Kitab və oxucu" //Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi elmi-nəzəri və təcrübi jurnal (2008 №3); Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi: elmi-nəzəri və təcrübi jurnalın 2009-cu il №1 sayında "Azərbaycan" nəşriyyatının kitab və dövrü mətbuat nəşrində yeri. "Azərbaycan" nəşriyyatı - 90" və s. elmi-tədqiqatları ilə bağlı məqalələrinin çap olunmasına dair nümunələr göstərmək mümkündür. "Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi" elmi-nəzəri və təcrübi jurnal 2008-ci ildən bu günkü günə qədər uğurla çap olunaraq, elmi ictimaiyyətə təqdim olunur.

Həmçinin prof. Bayram Allahverdiyev "Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya", "Kitabxanaşünaslıq və informasiya", "Kitabşünaslıq və redaktor sənəti", "Dil və Ədəbiyyat" beynəlxalq elmi-nəzəri və praktiki jurnalın redaksiya heyətinin və "Kitabxanaçılıq və informasiya" fakültəsinin Elmi Şurasının üzvüdür. Hesab edirik ki, Bayram Allahverdiyev BDU-nun aparıcı tərkib hissələrindən biri olan "Kitabxanaçılıq-informasiya" fskültəsinin tarixinə sütun şəxsiyyətlərdən biri kimi daxil olmuşdur.

Prof. B.V.Allahverdiyev tərəfindən "Elmi-təbii, texniki və kənd təsərrüfatı ədəbiyyatının biblioqrafiyası" (B., 1972. -26 s.); "Təcrübi kitabşünaslıq" (B., 1973. -38 s.); "Təbii-elmi, texniki və kənd təsərrüfatı ədəbiyyatının biblioqrafiyası" (qiyabi tələbələr üçün metodik göstəriş) (B., 1989. -19 s.); "Təbii-elmi, texniki və kənd təsərrüfatı ədəbiyyatının biblioqrafiyası" (B., 1993. -34 s.); "Kitabşünaslıq və ümumi kitab tarixi" (B. 1995. -36 c.); "Təbii-elmi, texniki və kənd təsərrüfatı ədəbiyyatının biblioqrafiyası" (Metodik göstəriş) (B., 1999. -s.); "Azərbaycan kitab tarixi" (B., 2000. -17 s.); "Ümumi kitabşünaslıq" (B., 2001. -19 s.); "Kitabşünaslığın müasir problemləri" (Magistr hazırlığı üçün proqram) (B., 2006. -12 c.); "Kitabşünaslığın tarixi, nəzəriyyəsi və metodologiyasının əsasları" (Magistr hazırlığı üçün proqram) (B., 2006. -11 s.); "Kitab sosial kütləvi kommunikasiya sistemində" (Magistr hazırlığı üçün proqram) (B., 2006. -15 s.); "Azərbaycan Respublikasının nəşriyyat sistemi" (Magistr hazırlığı üçün proqram) (2008), "Kitabşünaslıq və ümumi kitab tarixi" (2011, bakalavr

hazırlığı üçün), prof.B.V.Allahverdiyevın “Ümumi kitabşünaslıq” (2011, bakalavr hazırlığı üçün) və s. 45 adda proqram və metodik göstərişlər tədris olunan fənlər üzrə tərtib olunaraq müxtəlif illərdə çap edilmişdir [2, 31].

Ümumiyyətlə, professor Bayram Allahverdiyevın yaradıcılıq tematikası çox zəngin, geniş və əhatəlidir. Bunu alimin əsərlərini nəzərdən keçirdikcə görməmək mümkün deyil.

2017-ci ildə prof. B.V.Allahverdiyevın yeni kitabı işıq üzü gördü. “Kitabın tipologiyası” adlanan bu fundamental əsər kitabşünaslıq və jurnalistika sahəsində çalışan müəllimlərin, tələbələrin, hətta ixtisasçı mütəxəssislərinin istifadə edəcəyi dəyərli əsər kimi qiymətlidir.

Məlum olduğu kimi, kitabın tipologiyası kitabşünaslığın ümumi nəzəriyyəsində əsas problemlərdən biridir. Kitabın tipologiyası kitabçılıq işinin bütün praktiki aspektləri ilə də əlaqədardır. Yəni kitabın tipologiyası kitabın tiplər üzrə yaradılması, onun nəşri, təbliği və yayılmasını özündə ehtiva edir.

Ümumiyyətlə, kitabın tipologiyası elmi problem kimi 1920-1930-cu illərdən tədqiq olunmağa başlanmışdır. Bu proses XX əsrin 1950-60-cı illərində daha da genişlənmişdir. Lakin Azərbaycanda ilk dəfə tarix elmləri doktoru, professor B.V.Allahverdiyevın uzun illər apardığı tədqiqatlar nəticəsində 578 səhifə həcmində işıq üzü görən monoqrafiya milli kitab xəzinəmizə qiymətli töhvədir.

Müəllif tərəfindən problem geniş tədqiq olunaraq kitabda on fəsildə öz əksini tapmışdır. I fəsil “Kitabın tipologiyasının nəzəri problemləri” adlanır. Bu fəsildə nəzəri tipoloji problemləri açmaq üçün müəyyən yarım-fəsillər təqdim olunmuşdur: 1.1. “Tipoloji əlamətlər və kitabın tipologiyası”, 1.1.1. “Kitabın növlərə və tiplərə bölünməsinə şərtləndirən əlamətlər sistemi”, 1.2. “Kitabın (çap əsərlərinin) növləri”, 1.3. “Sənədin növləri, mahiyyəti, məzmunu və quruluşu”, 1.4. “Kitabın tipləri”, 1.5. “Kitabın nəşr tipləri”.

Müasir dövrdə kitabın tipologiyası kitabşünaslıq elminin əsas bölmələrindən biridir. Vəzifəsi isə nəşrin funksional əlamətini meydana çıxarmaqdan ibarətdir. Prof. B.V.Allahverdiyev bu fəsildə kitabın tipologiyasının nəzəri problemlərini bütünlükdə incələmiş, qiymətli nəticələr əldə etmişdir. Alim qeyd edir ki, kitabın tipologiyası – onun növləri və tipləri arasındakı qarşılıqlı münasibətləri müəyyənləşdirməkdən ibarətdir. Bu əsasda kitabın tipologiyası növ və tipin münasibətinin qanunauyğunluğunu şərtləndirən cəhəti, xüsusiyyəti üzə çıxarır. Bu da öz növbəsində kitabın sosial hadisə kimi baxmağı tələb edir.

Çox hallarda kitabın tipologiyasını, növünü əmələ gətirən əlamətlər kimi nəşrin forması məqsəd və oxucu təyinatı, məzmunu, yerinə yetirdiyi funksiya əsas götürülür. Məsələn, ədəbiyyatın tipologiyası – ümumiləşdirməni, müxtəlif növlü ədəbiyyatın spesifik xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla sistemləşdirilən, onların qarşılıqlı əlaqəsini əhatə edən ümumi kitabşünaslıq problemidir.

Müəllif tərəfindən burada çox maraqlı fikirlər, elmi mülahizələr öz əksini tapmışdır. Belə ki, problemin həlli üçün prof. B.V.Allahverdiyev tip əmələ gətirən əlaməti müəyyənləşdirməyi əsas məsələ kimi qarşıya qoyur. Tədqiqatlar nəticəsində məqsəd təyinatını – ilk əmil hesab edərək, kitabın digər xarakteristikası: quruluşu (kompozisiyası), üslubu, dili, tərtibatı, hətta məzmunu və digərlərinin ondan asılılığını sübuta yetirir. Deməli, kitab tipi dedikdə - ümumi məqsəd təyinatında cəmləşmiş kitabın məcmuu başa düşülməlidir. Müəyyən mənada “tip” anlayışı, “ədəbiyyat” anlayışı ilə eyniləşir, yəni eyni mənəni ifadə edir. Prof. B.V.Allahverdiyev bu məsələnin müəyyənləşdirilməsində tədqiqatın kitabşünaslıq metodlarından istifadə edilməsini zəruri hesab edir. Qeyd etmək lazımdır ki, prof. B.V.Allahverdiyevın uzun illər apardığı tədqiqatlar nəticəsində işıq üzü görən “Kitabın tipologiyası” adlı monoqrafiya qiymətli kitab incələrimizdən biridir. Həmçinin daim istifadə və istinad ediləcək mənbə kimi də böyük elmi əhəmiyyətə malik fundamental əsərdir.

Müəllifin nəşr edilmiş kitablarını oxuduqca alınan ən mühüm təəssürlərdən biri də zəngin dünya kitab tarixinin hələ nə qədər açılmamış səhifələrinin araşdırmaq ehtiyacı olması ilə bağlıdır. Arzu edərdik ki, görkəmli kitabşünas alim prof. B.V.Allahverdiyev bu istiqamətdə fəaliyyətini daha da dərinləşdirsin və genişləndirsin. Çünki prof. B.V.Allahverdiyev kitabşünaslıq, kitab tarixi, nəşriyyat işi və redaktə problemləri sahəsində respublikamızda çox görkəmli mütəxəssisdir. Kitabşünaslıq üzrə ilk və yeganə elmlər doktorudur. O, nəinki dünya kitab tarixinin, o cümlədən Azərbaycan kitab tarixinin 30 ildən çox dövrdə tədqiqini həyata keçirən səmərəli tədqiqatçıdır. Alimin hər bir əsəri kitabşünaslıq elmimizi zənginləşdirməklə qədərbilən oxucuların böyük sevincinə səbəb olur. Çünki onun kitab tarixi irsinin araşdırılmasına münasibəti yalnız elmi təhlil qabiliyyətinin, cəsarətli zəkanın olması ilə fərqlənir. Eləcə də elmi təmkin və yüksək təhlil mədəniyyəti və mənalandırmə qabiliyyəti ilə seçilir.

Qeyd edək ki, Bayram müəllim xaraktercə ötkəm, sərt, işində prinsipial, eyni zamanda obyektiv, çox sadə, ürəyi təmiz, xeyirxah, səxavətli və qayğıkeş bir insandır. Bu xüsusiyyətlər onu xeyirxahlığı ilə prinsipiallığı, sadəliyi ilə ötkəmliyi, alimliyi ilə insanlığı, müəllimliyi ilə ziyalılığı, zəhmi ilə ədaləti, obyektivliyi çulğalaşdıran bütöv bir şəxsiyyət kimi xarakterizə edir.

Bircə bu kəlməni xüsusi vurğu ilə demək kifayət edər ki, Bayram Allahverdiyev kitabşünaslıq elminin inkişafında yüksək xidmətləri olan böyük alimdir. Hətta onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, prof. B.V.Allahverdiyevın elmi nüfuzu ölkəmizin sərhədlərindən kənarda da yüksəkdir. Onun, xüsusilə, görkəmli sovet və rus alimləri ilə: İ.O.Morqenştein, A.A.Qreçixin, A.Çernayk, K.Abramov və b. ilə uzun müddət şəxsi, elmi-nəzəri və təcrübə aspektli əlaqələri mövcud olmuşdur.

Bayram Allahverdiyevın xarakterik cəhətlərindən biri də, onun 40 ildən çox tədqiqatçılıq fəaliyyətinin nəticəsi olaraq ortaya qoyduğu əsərlərində,

kitabşünaslıq, kitab tarixi, kitabçılıq işi, nəşriyyat işi problemləri ilə yanaşı apardığı ümumiləşdirmələrdə biblioplistika, kitabxanaşünaslıq, biblioqrafiyaşünaslığın müxtəlif istiqamətləri ilə yanaşı əlaqəli tədqiqatlarıdır. Bu mənada prof. Bayram Allahverdiyev kompleks fəaliyyətə malik olan kitabşünas alim olaraq mədəniyyətin qoşa qanadı kimi kitab və mütaliə, kitabxana və s. sahələrin inkişafına obyektiv yanaşması olan bir Azərbaycan ziyalisidir.

Prof. Bayram Allahverdiyev daim yerli və xarici mətbuatda Azərbaycanda baş verən sosial-ictimai proseslərə dair öz obyektiv alim-ziyalı mövqeyini ifadə edən çoxsaylı dövrü məqalələrlə çıxış edir: “Mütaliənin azalmasının səbəblərindən biri çox sayda “boz” ədəbiyyatın çap edilməsidir” / müsahibə // Bizim söz, 2009, s.12. [4]; “Azərbaycan kitab mədəniyyəti sahəsində dünyada tanınan, inkişaf etmiş ölkələrdən biridir” / müsahibə // Palitra qəz., 2010, 12 may [12]; Dövlət tərəfindən nəşriyyat sisteminə nəzarət edən müəyyən bir qurumun olması vacibdir” / müsahibə // Palitra qəz., 2010, 14 may və s. [13].

“Dünyanın xoşbəxti qəlbinin işığında yol gedən adamlardır” – demişlər müdriklərimiz. Bu yolda gedənlər şəksiz fitri isteda, dərin biliyə, elmə, intellektə, zəkaya, əzəmətə, məğrurluğa, dəyanətə, sadəqətə, şəxsiyyətə malikdirlər. Bu dünyaya göz açandan fitri istedadlı insanlar öz iç dünyalarından alışıra qıraq kimi yanır, işığını, nurunu ətrafa, cəmiyyətə, ən əsas da müxtəlif həyat yollarına salır, müxtəlif ömürlərə, talelərə paylayır. Alim ömrü də belədir... O, fəaliyyət göstərdiyi elm sahəsinin zirvəsinə qalxaraq peşəkar cığırdaş, gələcək nəsillərə örnək olur.

Qətiyyətlə deyə bilərik ki, Bayram Allahverdiyev dəyərli insan, müdrik ağsaqqal kimi yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi hər kəsin çata bilmədiyi xoşbəxtliyə, səadətə yetişə bilən insan, alim və vətəndaşdır.

Bəli, VƏTƏNDAŞ! Bayram Allahverdiyev öz xalqını, millətini, dövlətini sevən, ölkəmizin tarixi keçmişinə sayğı ilə yanaşan, dövlətin maraqlarını daim hər şeydən üstün tutan, iştirak etdiyi elmi-ictimai məclislərdə, konfranslarda əsl vətənpərvər kimi çıxış edən alim – vətəndaşdır.

Bayram Allahverdiyev etibarlı dostdur. Onun dostluğu ciddi səmimiyyətə, dərin mənəvi ideallara əsaslanır. B. Allahverdiyev duz-çörəyə hörmət qoyan, xalqın, millətin uca dəyərlərinə ciddi ehtiram göstərən müdrik bir şəxsiyyətdir.

Burada görkəmli filosof A. Şopenhauerin hikmətli fikri yada düşür: “Böyük zəkalar bəşəriyyətə nə verməlidirsə, onu artıq gənclikdən toplamağa başlayırlar”. Bu qiymətli fikri prof. Bayram Allahverdiyevə də şamil etmək olar. O, elm sahəsinə gənclik illərindən gəlmiş, böyük bir ömür payını yaradıcılıq axtarışlarına sərf etmişdir. 80 il şərəfli ömür yaşamaq, yazıb-yaratmaq, həyatının 40 ildən çoxunu elmi araşdırmalara, tədqiqatlara, kitablara həsr etmək alimin ömür yolunun ana xəttidir.

Bayram müəllimin zəngin kitabxanası var. Günün çox hissəsini bu kitabxanada keçirən prof. Bayram Allahverdiyev yazıdan, qələmdən zövq alır, yaradıcılığını davam etdirir.

Bayram müəllim uzun illər çalışdığı Bakı Dövlət Univeritetinin əməkdaşları arasında böyük sevgi, rəğbət qazanmış müəllimlərimizdən biridir. O, daim kollektivin xeyrində-şərində yaxından iştirak edən, elmi məsləhətlərini əsirgəməyən, dostluqda isə sadıq olan əziz müəllimdir. Bayram müəllimin ən yüksək keyfiyyətlərindən biri də budur ki, o, hər bir tələbəyə qayğı ilə yanaşan, öyrətməkdən usanmayan, tələbə ilə işləməkdən zövq alan bir alimdir.

Müşahidə etdiyimiz alimin ən yüksək keyfiyyətlərindən biri də budur ki, auditoriyaya getməzdən əvvəl Bayram müəllim mütləq kafedrada mühazirələri nəzərdən keçirəcək, öz yazdığı kitablari, digər mənbələri mövzusunə uyğun vərəqləyəcək və sonra zəng vurulan kimi vaxtında auditoriyada olacaq. Baxmayaraq ki, Bayram müəllim 40 ildən çoxdur ki, mühazirə dərsləri aparan, yüksək, ensiklopedik biliyə, savada, hətta deyərdim 80 illik yaşında iti yaddaşa malik olan ziyalılarımızdan biridir.

Bayram müəllim sözün həqiqi mənasında öz işini, sənətini, peşəsini sevən, yazıb-yaratmaqdan yorulmayan, yaradıcılıqdan zövq alan əsl Azərbaycan ziyalisidir. Onu 80 yaş tamamlaması münasibətilə bütün kollektivimiz adından təbrik edir, ona həyatın ən şirin neməti olan can sağlığı və yaradıcılıq uğurları arzu edirik!!!

*** **

*Jurnal «Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzində
çap olunmuşdur.*

Çapa imzalanıb: 28.12.2017.
Format: 70x100 1/16. Qarnitur: Times.
Həcmi: 9 ş.ç.v. Tiraj: 120.
Sifariş № 366. Qiyməti müqavilə ilə.

TƏRCÜMƏ
VƏ NƏŞRİYYAT-POLİQRAFİYA
MƏRKƏZİ

Az 1014, Bəki, Rəsul Rza küç., 125
596 21 44; 497 08 25; (055) 715 63 99
e-mail: mutarjm@mail.ru

www.mutercim.az

